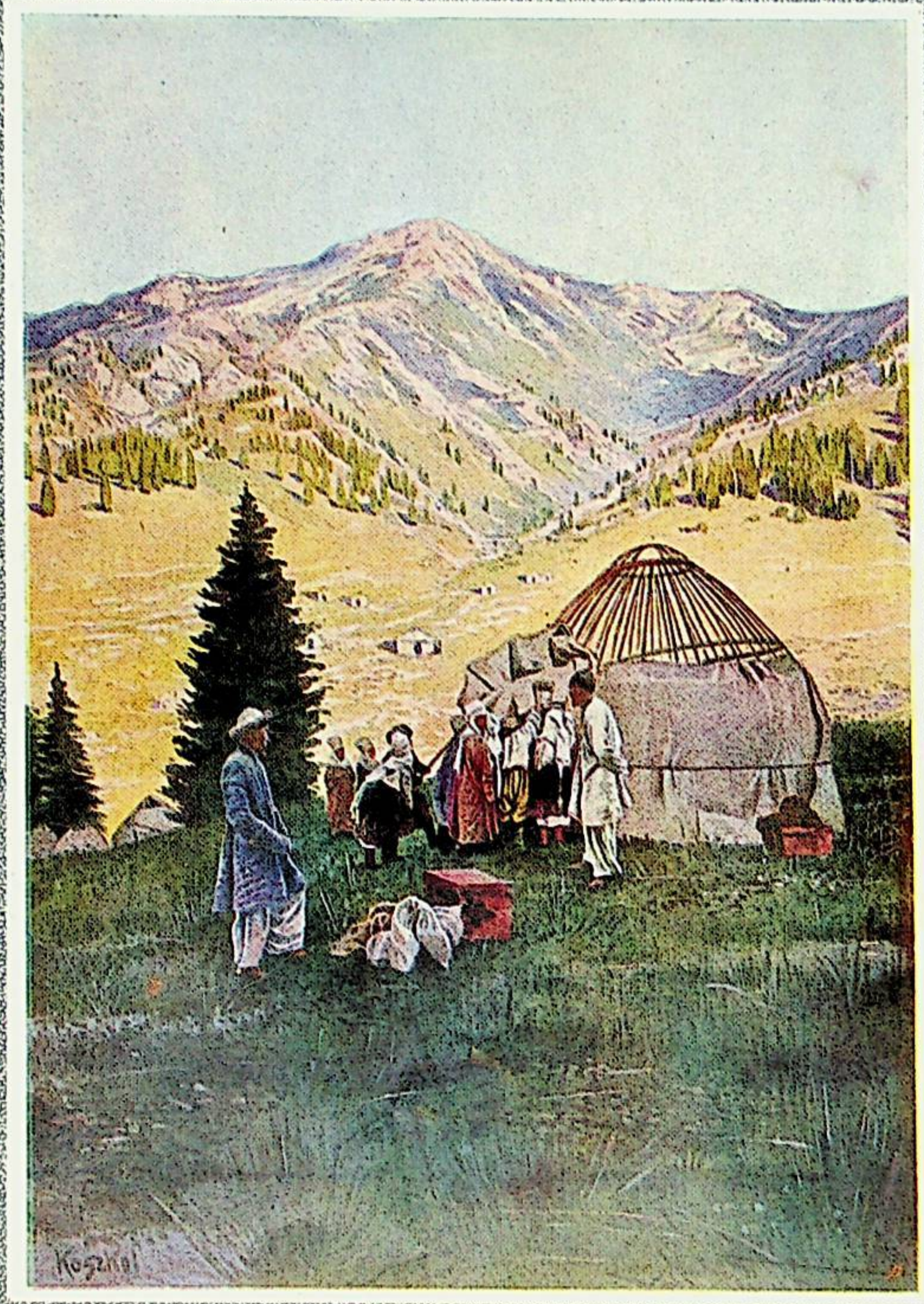

TÜRKİSTAN

SAYI 1
YIL 1
1988
1500,TL

ÜÇ AYLIK İLMİ SİYASİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

TÜRKİSTAN

SAYI: 1
YIL: 1
1988
1500.TL

ÜÇ AYLIK İLMİ SİYASİ-EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

İÇİNDEKİLER

- ÇIKARKEN 1
TÜRKİSTAN NEDİR? 3 BAYMİRZA HAYİT
TÜRKİYE'DE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI 12 Doç.Dr.MEHMET SARAY
ÇAĞATAY EDEBİYATI
HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR 14 KENAN YAVAN
ANAVATAN TÜRKİSTAN'DAN
ANAVATAN TÜRKİYE'YE 18 Doç.Dr.ABDÜLKADİR DONUK
ÖLMES KAYALAR 20 MEMEDALİ MAHMUD (OV)'DAN,
Doç.Dr.TİMUR KOCAOĞLU
TÜRKİSTAN GERÇEĞİNİN YENİ YÜZÜ
"ALMA/ATA OLAYLARI" 29 AYBEK TÜRKİSTANLI
TÜRKİSTAN KÜLTÜR VE SOSYAL
YARDIM DERNEĞİ BAŞKANI İLE
RÖPORTAJ 32 EROL KAYMAK
OLAYLAR / HABERLER / BİLGİLER 37
TÜRKİSTAN'DAN "BÖĞRÜ DELİK" KÖYÜNE 42 ALİ YAVUZ
TÜRKİSTAN HALK ŞİİRİNDEN
ROMALIM (MENDİLİM/BAYRAĞIM) 44 SABİR KARGER
DOSTLARDAN TÜRKİSTAN'A 45

TÜRKİSTAN

ÜÇ AYLIK İLMİ SİYASİ-EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ SAYI: 1 1988 YIL. 1

*İmtiyaz Sahibi: Türkistan Yayın Merkezi Adına: Emin Mindan Sorumlu Yazı İşleri
Müdürü: Erol Kaymak Genel Koordinatör: A.Ahat Andican Teknik Danışman:
Kenan Yavan Fotoğraflar: İlhan Karabıyık Grafik-Dizayn Erol Kaymak Adresi:
Türkistan Yayın Merkezi Cerrahpaşa Cad. No: 37/1 Yazışma P.K-13 Cerrahpaşa/İST
baskı.yalçın ofset*

Yazı Kurulu:

*Prof.Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN Doç.Dr.A.Ahat ANDİCAN Doç.Dr. Abdülka
dir DONUK Dr. Baymirza HAYİT Eşref Bengi ÖZBİLEN İklil KURBAN
Doç.Dr. Kıyamüddin BARLAS Doç.Dr. Mehmet SARAY Doç.Dr. ORHAN
Kavuncu Avk. Reşit ŞAŞIHÜSEYİNOĞLU Doç.Dr. Timur KOCAOĞLU*

Gönderilen yazılar iade edilmez. Yazılar yazı kurulunun onayı ile yayımlanır.

*İlan Tarifesi: Tam Sayfa Renkli (Arka Kapak): 250.000. T.L. Tam Sayfa
Renkli (İç Sayfalar): 150.000. T.L. Tam Sayfa Siyah Beyaz (İç Sayfalar):
100.000. T.L. Sürekli İlanlarda %25 İskonta yapılır.*

*Fiatı: Yıllık: 6000. T.L. Türkiye/ 1500. T.L. Suudi Arabistan/
100 Riyal U.S.A/ 10 \$ Dolar Almanya/ 5 Mark*

ÇIKARKEN

Sayın Okuyucular,

Hepinizin bildiği gibi, Türkistanın Kültürünü, tarihini, dilini ve edebiyatını, çünkü, bugünkü ve gelecekteki problemlerini ortaya koyacak, Anayurt dışındaki Türkistanlılar arasında haberleşmeyi, dayanışmayı ve kaynaşmayı sağlayacak bir yayın organının eksikliği, yıllardır hissedilen bir konuydu.

1929 da Mustafa Çokay'ın "Yaş Türkistan" isimli dergisiyle başlayan yayın çabaları "Milli Türkistan" "Türkili", "Bulak", "Türkistan'ın Sesi".....v.d. ile 1965'li yıllara kadar devam etmiştir.

Birçok Türkistanlı aydınının yoğun emekleri ile gerçekleşen bu yayınlar, ne yazık ki, maddi yönden yeterince beslenemedikleri için, gelişip serpilememiş, bir süre sonra yayın hayatından çekilmek zorunda kalmışlardır.

"Niçin Böyle oluyor"

Bu sorunun cevabı, dergi, gazete gibi yayınları çıkaranlar ve bunlara destek olması gerekenler arasında bağlantı kopukluğunda yatmaktadır. Yayınlananlar, o günün şartlarına bağlı olarak dar bir kadroyla çalışmak zorunda kalmışlar, bu sebeple de topluma ulaşmaları bir hayli zor olmuştur. O yıllarda Türkistanlılar buldukları ülkelere yeni gelmiş, kendileri için çok değişik olan şartlara uyum gösterme çabası içerisindeydiler. Günlük hayatın zorlukları insanları sıkıştırmaktaydı. Ayrıca yeterli sayıda eğitilmiş insan yokluğu bir diğer problemdi. Sonuçta, Türkistan meselesine hizmet için başlatılan çalışmaların hiç birisi günümüze ulaşabilecek kadar uzun ömürlü olmadı.

Biz "Türkistan Dergi'sini" yayın hayatına başlatırken, bugünkü şartların, geçmişe oranla bir hayli farklı olduğu noktasından yola çıktık.

Türkistanlıların büyük bir kesimi, çalışkanlıkları, dürüstlükleri ve iyi vatandaşlık özellikleriyle buldukları ülkelerde belirli bir seviyenin üzerine çıkmayı ve her yönden kendilerini kabul ettirmeyi başarmış durumdadırlar. Artık eski sıkıntılı günler bir hayli geride kalmış, maddi kaygılar nisbeten azalmıştır. Geçmişte, özellikle kendi ailesine ve yakın çevresine yönelik olan çalışma özelliği, bugün birçokları için bütün Dünyadaki Türkistanlıları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Ulaşım ve haberleşme imkanlarının çok arttığı günümüz dünyasında, artık; insanlar yalnız kendi dar çevrelerine sıkışıp kalmak istememekte, diğer ülkelerde yaşayan Türkistanlılarla temas kurmak, onları tanımak, gelişen olayları bilmek istemektedirler.

O halde bu istekleri karşılayacak, Türkistan'da dış dünyada yaşayan Türkistanlılarla ve Türk dünyasıyla ilgili her türlü bilgiyi, düşünce ve olayı aktaracak, bir nevi pencere görevi yüklenecek bir yayın organına ihtiyaç vardı. İşte Türkistan Dergisi bu ihtiyaçtan doğmuştur.

Sayın okuyucular,

Derginin amacı, bütün Türkistanlılar'ın ve Türk dünyasının sesi ve kulağı olmaya çalışmaktır. Bu ise bütün Türkistanlılar'ın ve Türkistan dostlarının dergiyi sahiplenmesi, okuması ve ona her yönden katkıda bulunmasıyla mümkündür. Her Türkistanlı kendisini bu derginin tabii bir üyesi, bir çalışanı ve sahibi olarak görmelidir. Kısıtlı imkanlarla çıkarılan bu derginin yaşaması ve gelişmesi ancak bu şekilde mümkündür.

Türkistan ve Türklük Dünyası ile ilgili, toplumla paylaşmak istediğiniz düşünceleriniz mi var?. Makale, şiir, okuyucu mektubu şeklinde ve içinizden geldiği gibi bize yazınız. Başka yayın organlarında çıkan yazılarınız varsa bir nüshasını da dergiye gönderiniz.

Hangi dilde olursa olsun, Türkistanla ilgili okuduğunuz veya gördüğünüz her türlü yazı, makale, araştırma veya resimi derginize gönderebilirsiniz. Bütün dünyadan gelecek bu bilgiler toplandığı zaman, çok zengin bir arşiv ortaya çıkacak, yüzlerce elemana sahip bir yayın organı gibi çalışma imkanı doğacaktır.

Çevrenizde olan ve derginizle ilgili gördüğünüz her türlü olayı (Kongre, konferans, seminer, gezi, evlilik, doğum ve ölüm vs.) yer, tarih ve katılan şahısları da kapsayacak şekilde dergiye gönderebilirsiniz. Abone olunuz ve olunmasını teşvik ediniz.

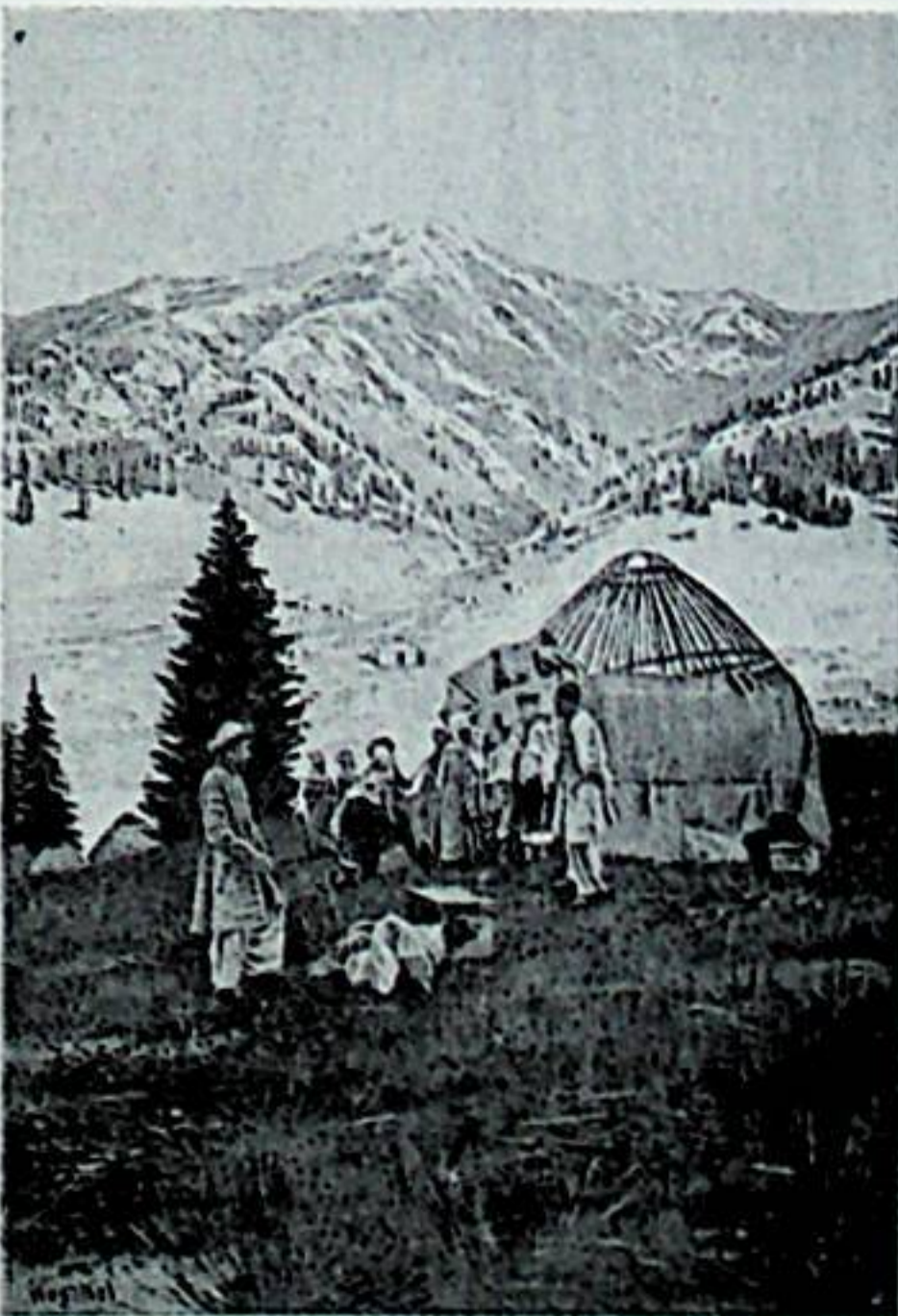
Bütün bunlar, derginizin sahiplenilmesini, yaşatılmasını ve kapasitesinin genişlemesini sağlayacaktır.

Değerli dostlarımız,

Biz bugünkü imkânlarımız içerisinde elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Şüphesiz birçok kusurlar ve eksiklikler olacaktır. Daha iyiye ve daha güzele ancak sizlerin yardımlarıyla ulaşmamız mümkündür. Gelecekte Türkistan Kültür Merkezi'nin temeli olacak bu yayın organını birlikte yaşatalım ve geliştirelim. Görüşlerinizi, düşüncelerinizi ve tenkitlerinizi bekliyoruz.

Büyük Türkistan Milletinin kendi kültürüne hizmet edecek bu teşebbüsü destekleyeceği ve büyüteceği inancındayız.

*Saygılarımızla,
TÜRKİSTAN Dergisi*

Kapak Konusu

Türkistan'daki Kırgız Türlerinin hayatından bir parçayı gösteren kapak resmi Macar Bilgini Dr.Alması György'nin 1903 yılında Budapeşte'de yayınladığı Vandorutam Azsia Szivebe'den

TÜRKİSTAN NEDİR
TÜRKİSTAN NEDİR
TÜRKİSTAN NEDİR

TÜRKİSTAN NEDİR ?

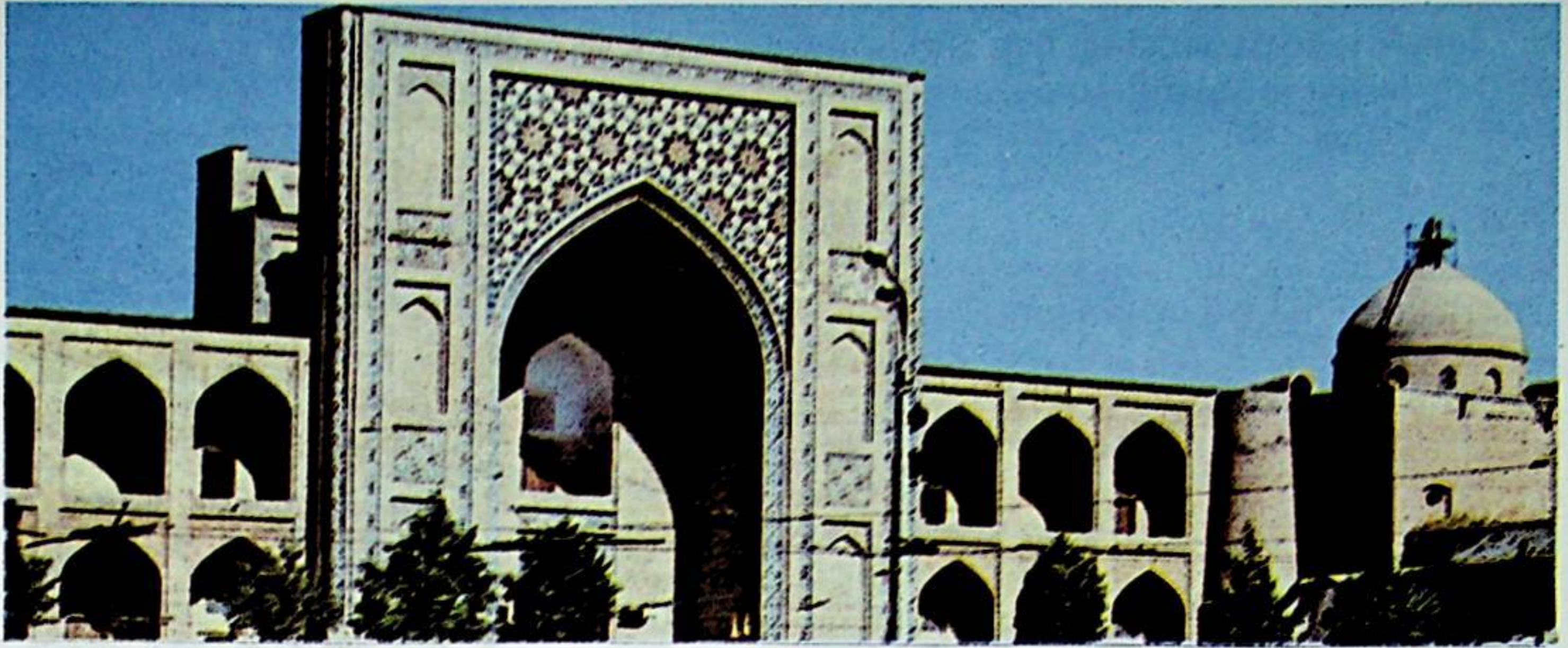
Dr. BAYMİRZA HAYİT

“Türkistan” ataması (terminoloji), İran dilinden gelen “İ” izafesi ve “stan” eki ile Türklerin Yurdu (memleketi, eli ülkesi) manâsına gelmektedir. Zamanımızda, özellikle 1950 li yıllardan sonra, dünya Türklüğünün beşiği olarak bilinen bu ismin kullanışında bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. TÜRKİSTAN sözünün ilmi sahada ve günlük kullanışındaki karışıklıklara son vermek niyetiyle, bu deyim in tarihte ve günümüzde taşıdığı anlamlar hakkındaki görüşlerimizi ortaya koymak ve hakikati araştırmak istiyoruz. Zira TÜRKİSTAN kelimesini doğru anlamak ve anlatmak Türkistan Türkleri için hayati önemi olan bir meseledir.

Türkistan, Asya kıtasının “orta Asya” veya “Merkezi Asya” bölgesinde yerleşmiştir. (1). Bu memleket uzun zamandan beri

Türk kavimlerinin ana vatanı olmuştur ve günümüzde bir çok Türk kavmi (*Kazak, Kırgız, Özbek, Tacik, Türkmen, Uygur* ve başkaları) burada yaşamağa devam etmektedir. Bu Ülkenin Dünya Türklüğünün beşiği olduğunu inkar eden hiçbir bilim adamı yoktur. Türkistan’da *Çarlık* Rusyasının görevlisi olarak 15 yıldan fazla bulunan Franz von Schwarz isimli Alman bir araştırmacı, “Türkistan, indo- Germanların beşiği” konulu bir eser yazmıştır. (2). Biz bu yazımızda, Türkistanın beşiklik rolüne değil, Türkistan sözünün tarihte ve günümüzde kullanılışı üzerinde durmak istiyoruz.

Tarihçilerin verdiği bilgilere göre, Türkistan sözü Saka’lar (İskitler) devrinden kalan abidelerde (M.Ö 7. yüzyıl ve M. S. 2. asır.) “**Türkistanak**” olarak ifade edilmiştir. (3) Türkistan sözü çok eski bir dönem Orta Asya tarihinde de zikredilmiştir (4). Bu isme 6. asır sonrası İran ve Ermeni edebiyatında sık sık rastlanmaktadır. Ermeni tarihçisi Musa Harinaki 8. asırda, *Arap* seyyahı Yakubi 891 senesinde yazdığı “*Kitab-al-buldân*” adlı eserinde, Türkistan deyimiyile *İdil* (bugünkü Volga) nehrinden itibaren Tanrı Dağlarının doğu tarafında kalan toprakları tarif etmektedir. (5). İranlıların uzak geçmişlerini anlatan “*Avista*” destanında Türkistan ve Turan sözleri kullanılmıştır. “*Avista*”ya göre, Tanrı dağlarının doğusunda, *İdil* nehri ile *Seyhan* (bugünkü Sir Derya) ve Ceyhun (Amu Derya) arasında Horasana kadar devam eden topraklar Turan veya Türkistandır. 8. asırda Türkistanda İslamiyetin başlamasıyla birlikte *Araplar* bu bölgeye “*Biladal- Türk*” ismini vermişlerdir ki bu da Türk yurdu yani Türkistan manasına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmut, “*Divan luğat-at Türk*” adlı eserinde Bilad-al Türkün sınırlarını Çinden Hazar Denize, Bizans, *Kıpçak* ve Rus topraklarına kadar devam eden bölge şeklinde tarif etmektedir. Başkurt-Türk asıllı olmasına rağmen, *Hıristiyanlığı* kabul ederek uzun yıllar Çinde Rus

Kukelduş medresesi (16.Y.Y.)

kilisesinin misyonerliğini yapan Biçurin, Çin kaynaklarını tanıtan bir eserinde Çinlilerin Türkistan hakkındaki fikirlerini şu şekilde anlatmaktadır.

“Hazar Denizinden Kukunor (Kuh-i nur) a kadar olan topraklarda yerleşik ve göçebe bir kavim yaşıyor. Bu kavim *Türkçe* konuşuyor ve Muhammedin kanunlarına (İslam demek istiyor. B.H.) inanıyor. Bu insanlar kendilerini **TÜRK**olarak tarif ediyorlar ve yaşadıkları ülkeye **Türkistan** diyorlar (6).

Geniş topraklara sahibolan Türkistan'ın hudutları zaman zaman değişiklikler göstermiştir. Türkistan, Hunlar ve Gök-türkler zamanından beri Dünya türklüğünün merkezi olarak tarih sahnesinde rol oynamaktadır. Bazı devrelerde, mesela Karahanlılar Devleti zamanında “**Turan**” sözü Türkistan manâsında kullanılmıştır. Karpaskay bölgesinde bulunan ve 1391 yılında Türkistanın büyük hükümdarı Emir Temir (Timurlenk) şerefine yazıldığı anlaşılan bir abidede “**Sultan-ı-Turan**” denilmektedir (7). Fakat Turan ismi fazla yaygınlık kazanmamış, 10. asırdan sonra bölge tamamıyla Türkistan şeklinde tarif edilmiştir. (8). Bazı ilim adamları, Türklerin bugünkü Türkistanda 6. asırdan itibaren yaşamağa başladıklarını iddia etmişlerse de Rus Türkologu Malov, bu görüşün yanlışlığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Türkler milattan önce 5. yüzyılda büyük ölçüde şimdi yaşadıkları yerlerde yaşamaktaydılar”(9).

Türkler Türkistan topraklarının çeşitli kısımlarında kavim veya kavim başkanlarının

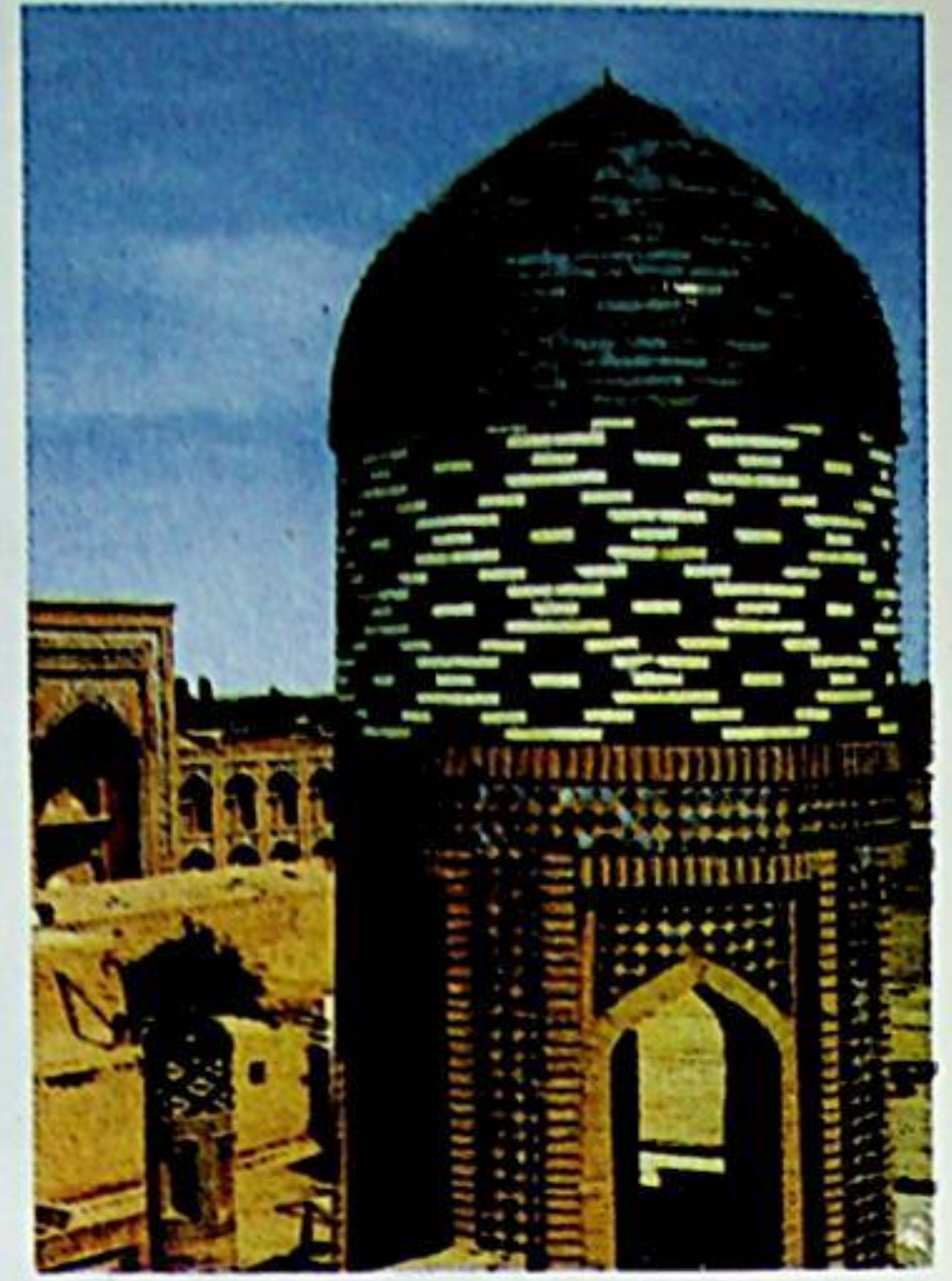
isimleri altında devletler kurmuşlardır. Buna rağmen bu devletler daima birbirlerine bağlı olarak yaşamışlar ve bu devletlerin yöneticeleri hiç bir zaman kendilerini Türkistan kelimesi dışında kalacak şekilde ifade etmemişlerdir. Benzer şekilde, Türkistandan çıkarak başka bölgelere giden türkler'de siyasal ve kültürel alanda, kendilerini her zaman büyük bir türk ailesinin mensupları olarak görmüşler. Türküz ve Türkistanlıyız demişlerdir. Bu kavimler Türkistan ismi ile bir devlet kurmamış olmalarına rağmen, Türkistan sözü onlar için tabii bir terminoloji (atama), toplayıcı, birleştirici bir yurt ismi ve çıkış noktası olmuştur.

Türkistan (Türkler yurdu) bir çok tarihi olaya sahne olmuş bir bölgedir. İskender, zulkarnayn, İran, Arap-Moğol-Çin istilaları bunun çeşitli misalleridir. Türkistan bunların istilasından kurtulmuş, daha sonra yeniden Rusların ve Çinlilerin tuzağına düşmüştür. Türkistanın bu tuzağa nasıl düştüğü meselesi ayrı bir çalışmayı gerektiren geniş bir konudur.

Rusya 1716 dan itibaren Batı Türkistanı işgal etme siyasetine başlamıştır. Çinliler ise 1755-65 yıllarında Doğu Türkistanı işgal ettiler. Doğu Türkistan 1882 ye kadar Çin ordusu tarafından idare edildi. 1882 de Çin'in batı bölgesi (Hsi-yu) ve 18 kasım 1884 de Çin İmparatorluğunun yeni vilayeti adıyla “Çincang” ilan edilmiştir. Bu zamandan beri Batı Avrupalı bilim adamları Doğu Türkistanı “Çincang-Sinkiang” şeklinde tarif etmektedirler. Doğu Türkistan deyimi tek tük de olsa bazı Avrupalı yazarlarca kullanılmaktadır.

Rusya 1716 da başlattığı Batı Türkistanı işgal siyasetiyle 1834 yıllarında Türkistanın Bozkır vilayetlerinin bir kısmında hakimiyeti ele geçirdi. 1853 lü yıllardan itibaren Türkistan Hanlıkları ile Rusya arasındaki mücadele şiddetlendi ve Rusya 1865 yılına gelindiğinde Ural nehrinden geçerek (eski adı yayık-Cayık) Aral, Balhaş, Issık göl çevresini ve Taşkent vilayetine yakın toprakları istila etti. 1865'e kadar işgal edilen topraklar Rusyanın Orenburg Valiliği tarafından idare edilmiştir. 12 şubat 1865 de Issık gölün batısıyla Ural nehri arasındaki bölgeler "**Türkistan Vilayeti**" adıyla Orenburg Valiliğine bağlandı. Böylece Türkistan İlk defa bir memuri bölge olarak görünmüş oldu. Ruslar bu ismi kendiliklerinden uydurmamışlar, işgal ettikleri bölgelerde yaşayan halkın ruhuna ve kullanımına uygun olduğu için seçmişlerdir. Taşkent şehri ve Buhara emirliğinin bir kısmını işgal ettikten sonra, Rus hükümeti Türkistanın idaresi meselesini tekrar gündeme getirdi. 1867 de Harp Bakanı Milyutin başkanlığındaki bir heyet, Türkistan vilayetinin "**Türkistan Genel Valiliği**" şeklinde Rus Harp Bakanlığına bağlanmasına karar vermiş, 11 temmuz 1867 tarihinde Rus Çarı bu valiliğin kuruluşunu tasdik etmiştir (10).

Türkistan Genel Valiliğinin başkenti olarak Taşkent tesbit edildi. Bu genel Valilik aracılığıyla Hive hanlığı, Buhara emirliğinin bir kısmı (1873), Kokand hanlığının bütünü (1876) ve Pamir bölgesindeki topraklar (1895) Rus hakimiyetine geçmiştir. Rusyaya ilhak edilmemiş olmakla birlikte Rus Devletinin himayesine giren Buhara ve Hive devletlerinin kontrol hakkı da Türkistan Genel Valiliğine verilmiştir. Bu arada, Türkistan genel valiliğince idare edilen Ural ve Turgay Vilayetlerinin idaresi ise Orenburg genel valiliğine verildi. 21 Ekim 1868 de kabul edilen bir nizamnameye göre Türkistanın Akmollla ve Cetitam (Ruslarca Semipalatinsk) vilayetleri önce Batı Sibiryaya genel valiliğine bağlanmış, 25 Mayıs 1891 de ise Ural, Turgay, Akmollla ve Cetitam vilayetlerinin birleştirilmesiyle merkezi Omsk olan Step (Bozkır) genel valiliği teşkil edilmiştir. Böylece Türkistan Genel Valiliği ve Step Genel Valiliği kurularak Türkistanı parçalamak için ilk adım

Muhammed
Amin Han
medresesi
(19.Y.Y)

"25 Mayıs 1891'de ise Ural, Turgay, Akmollla ve Cetitam vilayetlerinin birleştirilmesiyle merkezi omsk olana Step (Bozkır) genel valiliği teşkil edilerek Türkistan'ı parçalamak için ilk adım atılmış oluyordu"

atılmış olmaktadır. Rusların bilerek veya bilmeyerek koydukları "**Türkistan Genel Valiliği**" deyişi, Türkistan atamasının (terminolojisi yaşamağa devam etmesini sağlamıştır. Çinliler ise Doğu Türkistanın hiçbir bölgesinde Türkistan tabirini kullanmamışlardır.

Türkistan 19. asrın başlarına kadar İngiliz edebiyatında Buhara adı altında tanınmıştır. Batı Türkistana **Büyük Buhara** Doğu Türkistana **Küçük Buhara** deniliyordu. 19. asrın başlarında İngiliz araştırmacıların Türkistan (Turkestan) deyişini kullanmaları neticesinde diğer Avrupalı bilim adamları da bu terminolojiyi benimsemişlerdir. Diğer taraftan ne Avrupa nede Rus edebiyatında Batı Türkistan sözü kullanılmamıştır. Avrupalı idareciler ve araştırmacılar doğrudan Türkistan Terminolojisini kullanmışlar. Türklüğün ana yurdunu Batı, Doğu, güney gibi bölgelere ayırmadan ifade etmişlerdir. Rus edebiyatında 19. asır başlangıcından itibaren Doğu Türkistan deyişine rastlamak mümkündür. Fakat bu terminoloji tarih, coğrafya ve etnografya terimi olarak kullanılmamıştır.

20. Asırda, özellikle 1930 lardan sonra bazı Türkistanlı münevverler tarafından Doğu Türkistan Terminolojisi kullanılmaya başlamıştır. Böylece Doğu Türkistancılık fikri ile birlikte Türkistan Terminolojisinde ikilik (Batı ve Doğu) ortaya çıkmış olmaktadır. Fakat Türkistanın Batı kesiminde yaşayan Türkistanlılar kendilerini Batı Türkistanlı olarak tanıtmakta, yalnızca Türkistanlı olarak tarif etmektedirler.

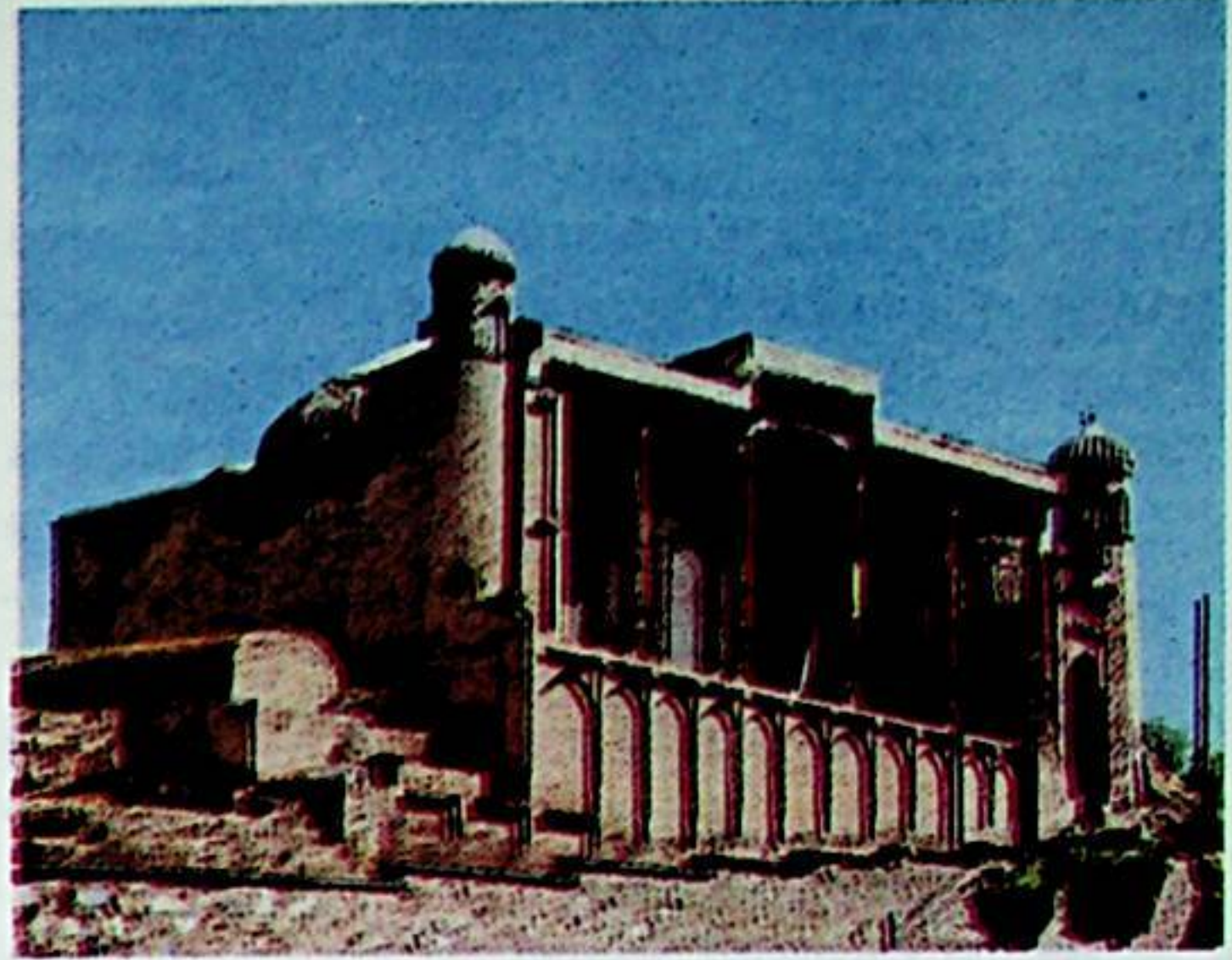
Batı Avrupa ve Birleşik Amirakada bugüne kadar bir çok Türkistan adı altında eser yayınlanmıştır. Buna karşı, Sovyet Rusya imparatorluğunda 1924 yılından sonra Türkistan meselelerinde bu terminolojiyi kullanan Sovyet Rusya geçmişteki Türkistan terminolojisi ile ilgili bilgiler vermekte, fakat bugünkü mevcudiyetini inkar etmektedir. Mesela **“Great-Soviet-Encyclopedia”** (2.Baskı Newyork, cilt 43, s.439) şunları yazmaktadır:

“Türkistan (Türk memleketi demektir: Bu ifade Ansiklopediye aittir) çok eskiden beri orta Asya ve Merkezi Asyadaki bölgenin tarihi ve coğrafi terimidir”

Bugünkü Türkistan Batı, Doğu ve Güney olmak üzere 3 kısımdan ibarettir. Batı Türkistanın yüzölçümü 3.994.400 km. karedir. (13). Doğu Türkistan ise 1.503.563 km. kareden ibarettir (14). Böylece iki bölge 5.497.963 km. karelik bütün bir Türkistanı oluşturmaktadırlar. Güney (Afgan) Türkistanı hakkında elimizdeki

“Kominist olmalarına rağmen millî duygulardan vazgeçemeyen Sovyetlerin Türkistanlı liderleri, Türkistan’ın idaresi ile ilgili kararları, Moskova dışında kabul etmişlerdir”

istatistik bilgiler yok denecek kadar azdır. Doğu Türkistan hakkında ise Avrupa (Rusya da dahil) ve Çindilinde yazılan eserler mevcuttur. Fakat bu güne kadar bunlardan faydalanarak milli ve İslâmi ruhta herhangi bir eser yaratılmamıştır. Bu sebeple bu yazımızda, Dünya edebiyatında Türkistan diye tarif edilen, Rus işgali altındaki Türkistana ağırlık vermek zorunda kalıyoruz. Aradaki boşluğu Doğu Türk-

Hasret Camii'si

istanlı ilim adamları veya onlara dost olan ve problemlerini iyi bilen başka ilim adamları tarafından doldurulacağını ümid ediyoruz.

Sovyet Rusya imparatorluğunda Türkistan Terminolojisi kullanımının 1924 yılından itibaren yasak edildiğini yukarıda belirtmiştik. 14 Ekim 1924 tarihinde S.S.C.B. Merkez icra komitesi Türkistan Sovyet Cumhuriyetini lağvetmeye, Buhara ve Horezm halk cumhuriyetlerini ortadan kaldırarak topraklarını Özbekistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetlerine (Özbekistan içinde Tacikistan muhtar sovyet cumhuriyetine) taksim etmeye karar vermiştir. Böylece Türkistan adı Sovyetler Birliğindeki coğrafi isimler arasından çıkarılmış oldu.

Türkistanı parçalamadan önce, terminoloji ve Türkistanın idaresi hakkında, Türkistanlılar ve Ruslar arasında bir çok tartışmalar olmuştur. Kominist olmalarına rağmen milli duygulardan vaz geçemeyen Sovyetlerin Türkistanlı liderleri, Türkistanın idaresi ile ilgili bazı kararları, Moskova dışında kabul etmişlerdi. Mesela Türkistan Kominist Partisi Müslüman Bürosunun şubat 1920 de yaptığı 3. konferansında, Türkistan Cumhuriyetinin ismi Türkistan-Türk Cumhuriyeti olarak değiştirilmelidir” şeklinde bir karar kabul edilmiştir (16). Bir başka deyişle Müslüman koministler, Türkistanın iç ve dış politikasında Moskovadan bağımsızlık talep etmişlerdir. Buna karşı Moskovadan,

“Türkistanı bağımsızlığı için mücadele bizim için bir yenilik değildir ve bunun sosyalizm ile alakası yoktur”(17) şeklinde cevap gelmiştir. Türkistanda müstakil bir Türk Cum-

huriyeti kurulması konusunda Türkistanlı komünistlerin istekleri, Rusyanın Türkistan cephesi komutanının karşı görüşü ile reddedildi. Lenin, 13 Haziran 1920 de, Rus komünist partisinin Türkistan Komisyonuna **“Türkistanın (etnografik ve diğer hususlarda) Özbekiye, Kırgızıye ve Türkmeniye şeklinde bölünmüş haritalarını hazırlamak, bu üç grubu birleştirmek veya ayırmak için gerekli şartları etraflıca açıklamak”** görevini vermiştir. Türkistandaki Sovyet Rus liderleri, bir kısım Türkistanlı komünistlerin de desteğini sağlayarak, Lenin’in talimatına göre Türkistanı bölme işlemini gerçekleştirdiler.

Diğer taraftan Sovyet rejimi, kendi menfaatlarına uygun olduğu zaman umum Türkistan terminolojisinden istifade etmekten kaçınmamıştır. Buhara ve Horezm devletleriyle Sovyet Türkistanın iktisadi meselelerini bir merkez altına almak için Sovyetler 1922 de hiç çekinmeden umum Türkistan meselesini gündeme getirmişlerdir.

“Buhara, Horezm ve Türkistanın kültürel şartları ortaktır, üretim güçlerinin ortak özellikleri ve karşılıklı ilişkileri mevcuttur.

Umumi kültür, tarih ve sosyal şartlar zemininde meydana gelmiş olan bu cumhuriyetlerin demografik ve etnografik görünüşleri, Orta asyanın bu bilgilerinin maddi ve manevi kültürünün müşterek göstermektedir.”

Böylece Sovyetler Buhara ve Horezm cumhuriyetlerini ortadan kaldırmak için **“Türkistanın kendi başına homojen bir dünya olduğunun unutulmaması gerektiğini** söyleyebilmiştir (18).

Gerçekte ise Sovyet rejimi 1920 den itibaren Türkistanda Türk halkının varlığını inkar etmeğe başlamıştı. Rus Komünist Partisi Türk-

istan Komisyonu başka Rudzutak, 1920 de Taşkentde, Türkistan Türk Cumhuriyeti teşkil edilmesi kararı aleyhinde şu fikri bildirmektedir.

“Türk Cumhuriyeti’ni teşkil etme kararına razı değilim. Bu karar milliyetçilerin tesiri altında kabul edilmiştir. Aslında Türkistanda tek bir Türk halkı yoktur. Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar ve Özbekler vardır”

Görüldüğü gibi, Sovyetler bir taraftan Türkistan milli birliğini sağlar gibi görünürken, diğer taraftan bu birliği tarif eden Türkistan terminolojisi aleyhinde bulunmaktaydılar. Türkistanlı Sovyet tarihçisi ve hukukçusu Turar Riskul başkanlığında bir grup, Türkistan birliği hakkındaki sovyetlerin düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

“Böyle bir plan, Marks ve Lenin’in milletler meselesindeki talimatına aykırı, Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm değirmenlerine su akıtıcı, Türkistanı Rusya aleyhine faaliyetlere sürükleyecek ve nihayet Türkistana Rusyadan ayrılma yolunu gösterecektir”(19)

Sovyetler Türkistan terminolojisini kullanmamakla birlikte gerekli olduğu zaman bu tabiri rahatça kullanmaktadırlar. Bunu Lenin’in Türkistan’ın hudutlarıyla ilgili fikrinde de görmek mümkündür.

“Türkistan Ural, Turgay, Akmolla, Semipalatinsk (Cetitam), Fergana, Semerkant, yedisu, Sir-Derya, Hazar Denizi boyu, Hive ve Buhara vilayetlerinden ibaret tir”(20)Görüldüğü gibi Lenin, Sabık Bozkır ve Türkistan Genel Valilikleri ile Buhara ve Hive devletlerinin topraklarının tam manasıyla Türkistan olduğunu inkar etmemiştir.

Sovyetler Birliğinin resmi makamları, 1924 den sonra Türkistan yerine **Orta Asya** ve

Buhara'dan Bir Görünüş

Kazakistan terminolojisini kullanmağa başlamışlardır. Niçin Kazakistan Sovyet Cumhuriyetinin de Orta Asya'ya dahi edilmediği sorusuna cevap vermemektedirler. Hatta bazı Sovyet coğrafyacıları daha da ileri giderek Orta Asya dedikleri bölgenin, Merkezi Asyanın bir kısmı olduğunu kabul etmemektedirler (20).

Hayatı boyunca Türkistan araştırmaları konusunda çalışmış ve çok kıymetli eserler vermiş olan Wilhelm Barthold Sovyetler Birliğinde ve dış memleketlerde çok tanınan bir şarkiyatçıdır. Barthold 1902 de, Türkistanın hudutlarını şu şekilde tarif etmektedir.

“Türkistan, Avrupa-Asya kıtasının Batı merkezi kısmında, büyük bir alanı kaplayan, eskiden beri Turan veya Türkistandiyeye bilinen bir memleketdir. Bu ise Türklerin memleketi demektir. Ülke batıda Ural nehri ve Hazar Denizi, Doğuda Altay dağı, ve Çin hududu, Güneyde İran ve Afganistan, Kuzeyde Tobol ile Tomsk vilayetleri arasında olup Avrupanın üçte biri kadar büyüklüktedir (22)

Barthold 1923 de Taşkent Üniversitesinde “**Türkistan Tarihi**” konulu dersler vermiştir. 1927 de ise **Türkistan Kültür Tarihi (İstoriya kulturnoyjizn Turkestana)** adlı eserini yayınlamıştır. Bu alim Türkistan sever olmakla birlikte Rus imparatorluğunun menfaatleri doğrultusunda çalışmaktaydı. Sovyet rejimi, bütün Dünyaca kabul görmüş bu bilim adamının fikirlerini, yani ispat edilmiş tarihi hakikatleri bile kulak arkası etmektedir.

“Bir Türk devleti olan Türkiye'nin ilim adamlarınının bir diğer Türk yurdunun ismini kullanmadan Orta Asya Türkleri terminolojisini kullanmaları acınacak bir durumdur”

İkinci Dünya savaşından sonra Batı Avrupa ve Birleşik Amerika Devletlerinde Türkislam Terminolojisi yerine “Orta Asya, Merkezi Asya” (Central Asia) terminolojisini kullanma fikri ileri sürüldü. Bu sahada, Londra da kurulmuş olan “**Orta Asya Araştırmaları Merkezi**” (Central Asian Research Centre) liderlik rolünü üstlendi denilebilir. Bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde (Sovyetler Birliği dışında), klasik olarak Türkistan meseleleri ile meşgul olan 40 dan fazla Orta Asya araştır-

ma enstitüsü, merkezi veya derneği mevcuttur. Fakat enteresan olan nokta bunların büyük bir kısmının çalışmalarında Türkistan sözünü kullanmaktan kaçınmalarıdır.

Türkiyede de Türkistan terminolojisi yerine Orta Asya veya Orta Asya Türkleri deyimleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun sebeplerini tam olarak bilmiyoruz. Türkistan terminolojisinin Tarih içerisinde gelişiminin gerçek anlamda araştırılmamış olması bir sebep olabilir. Diğer taraftan Barthold'un 1927 lerde İstanbul Ünversetisinde verdiği “**Orta Asya Türkleri Tarihi**” bu konuda etkili olmuş olabilir. Barthold'un 1927 de “Türkistan Kültür Tarihi” Kitabını yayınladığı esnada, İstanbulda “Orta Asya Türkleri Tarihi” dersleri vermiş olması çok enteresandır.

Bu konuda o günkü Sovyet idaresinin tesiri olduğunu düşünmemiz yanlış olmayacaktır. Her ne olursa olsun, bir Türk devleti olan Türkiye'nin ilim adamlarınının bir diğer Türk yurdunun ismini kullanmadan Orta Asya Türkleri terminolojisini kullanmaları gerçekten acınacak bir durumdur. Unesco'ya göre Orta Asya da bir çok değişik halk yaşamaktadır (Bkz. Dipnot 1.). Çok iyi bilinmesi ve unutulma gereken nokta şudur. Eğer Türkiyede Türkistan adının doğru kullanımı mümkün olmazsa, bu deyimün Türklerin yaşadığı vatan anlamına geldiğini Dünya genelinde savunmak çok zorlaşacaktır.

Batı Avrupa ve Birleşik Amerikadaki merkezlerin etkileriyle Şark ve İslam memleketlerinde de Türkistan yerine Orta Asya kelimesini kullanma alışkanlığı artmaktadır. Hatta yanlış öğreticilerin veya yayınların etkisinde kalan bazı Türkistanlılar bile bu hatayı yapmaktadırlar. Dış ülkelerde sovyetler hesabına çalışan görevliler Türkistan sözünün kullanılmasında için teşviklerde bulunmaktadırlar. Hür Dünyadaki araştırmacılar ve merkezler Türkistan terminolojisinin bilimsel sahadan çıkararak, bilerek veya bilmeden Sovyetlerin amaçlarına hizmet etmiş olmaktadırlar. 1978 yılı kısımlarında, Münihdeki Radyo Liberty'nin Türkistana yaptığı yayınların Türkistan ismi altında değil “Orta Asya ve Kazakistan” terminolojisi ile yapılması şeklinde bir direktif verilmiştir. Böylece Atalarımızın “Devvuranı değirmenci de dövebilir” atasözü gerçeklik kazanmaktadır. Yani Türkistanı Rus devleri vururken, Batı dünyasındaki ve hatta kendi kardeşlerimiz içerisindeki bilim adamları değir-

menci misali dövmektedirler.

Orta Asya sözü yerine Türkistan denilmesinin çok önemli bir mesele olduğu söylendiğinde bazı şahıslar "Biz batı dünyasına paralel giderek kendi menfaatlarımızı koruyabiliriz" demektedirler. Bu noktada unutulmaması gereken şey Türkistanın bir spekülasyon konusu olmadığıdır. Türkistan ismi meselesi bir milletin varlığı, adı, şerefi, gelecekteki kimliğini tayin etmek meselesidir. Bu sebeple, bugün için milli davanın çok önemli bir parçasıdır.

Türkistan terminolojisi meselesinde Sovyetler Birliği'nin iki yüzlülüğü ve yeni bir oyunu şu şekilde kendini göstermektedir. Sovyetler kendi işgallerindeki Batı Türkistan'a ısrarla Orta Asya dedikleri halde, Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'ı Çinlilerin tabiriyle, Sinkiang değil "Doğu Türkistan" şeklinde zikretmektedirler (22). Görüldüğü gibi Batı Türkistan'ı Orta Asya diye tarif etme eğilimi Batı dünyasında ve hatta bir kısım Doğu Türkistanlılar arasında yayılmaktadır (23).

Araştırmacıların ve yazarların Türkistan yerine niçin Orta Asya (Central Asia) tabirini kullandıkları sorusu tam olarak cevaplandırılmamıştır. Belki Sovyetler Birliği araştırmaları yapan yazarlar Türkistan meselesini bilmedikleri için terminolojide karşılıklılara yol açmaktadır. Prof. Alexandre Bennigsen'e göre "Orta Asya" araştırmacılarının çoğunluğu "Sovyet Mütahassısı" olarak tahsil görmüşlerdir. Bu sebeple bu araştırmacıların görüşleri Sovyetler'in değer ölçülerine göre olmaktadır (24).

Türkistan terminolojisinin kullanılmamasını sağlayan düşüncelerin altında siyasi sebepler de bulunabilir. Sovyet Rusya'nın bu konudaki niyetleri ortadadır. Sovyetler dışında faaliyette bulunan bir çok ilim adamının Türkistan sözünü kullanmak istemeyişleri ile Sovyetler'in görüşleri bir paralellik göstermektedir. Bu araştırmacıların neden ısrarla Sovyetler'in gayelerine uygun bir şekilde hareket ettikleri sorusunun cevabını burada veremiyoruz.

Nerede ve hangi mevkide olursa olsun, hangi düşüncelerle hareket ederse etsin, Türkistan sözünü kullanmamaya çalışan kimselere "Türkistan isminin kalıcı ve yaşayıcı bir niteliğe sahip olduğu" hatırlatılmalıdır. Bunu aşağıdaki misallerden görebiliriz.

1- İki bin yıldan beri kullanılmakta olan

bu vatanın ismini kısa bir süre içerisinde unutturmak mümkün değildir.

2- Türkistan Terminolojisi Türkistan da günümüzde de yaşamaktadır. Türkistan Dağı, Türkistan şehri, Türkistan - Sibirya Demiryolu (2.552 km uzunluğunda) ve Türkistan harbi bölgesi gibi misalleri sıralayabiliriz.

3- 20. asır başında teşkil edilen Türkistan milli teşkilatları ve hükümetleri (25) ile Türkistan'da ve dış ülkelerde yayınlanan dergi ve gazeteler Türkistan ismini taşımaktadırlar (26).

4- 1959 Temmuz'unda Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından kabul edilen "Esir Milletler Haftası" (Captive Nations Week) kanununda (Public law 86-90) Türkistan'ın ismi de zikredilmiştir. Bu sebeple her yılın 13 Aralık günü Amerika'da Orta Asya günü olarak değil **Türkistan Günü** olarak kutlanmaktadır.

5- Kasım 1962'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın genel toplantısında İngiltere vekili "Türkistan'daki özbek devletinin Rusya tarafından işgalinin 1876'da tamamlandığını" beyan etmiştir. Böylece Birleşmiş Milletler teşkilatında da bu terminoloji bahis konusu olmuştur (27).

Dünyanın bir çok ansiklopedilerinde (28) Türkistan maddesi tafsilatlı olarak tarif edilmiştir ki bunlar da Türkistan isminin yaşama kabiliyetini göstermektedir. Bunlardan "**Encyclopedia Americana**" (Cilt 27, s:246) "Türkistan Orta Asya'daki bir bölgedir" (Turkestan is a region of Central Asia) diyerek, bizim de söylediğimiz gibi Orta Asya değil Türkistan gerçeğini göstermektedir.

Türkistan'ın kendine has özellikleri vardır. Tarihi, kültür, medeniyeti, dini, islam dininin tekamülündeki önemli rolü, zengin dili ve edebiyatı müziği, ananeleri, destanları, güzel sanatları, sporu, mimarisi, çeşitli yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, hayvancılığı, ziraati, ve Türk - müslüman insanlarıyla Türkistan çok zengin bir ülkedir. (29). Bunları daha önceki yazı ve makalelerimizde göstermeye çalışmıştık.

Türkistan'da çok eski zamanlardan beri Türkler ve Türk kavimleri yaşamaktadır. Bu yazımızda, "**Türkistan nedir?**" sorusunu cevaplandırmaya çalıştık. Bu konudaki mevcut karışıklıkları kısmen de olsa düzeltebilmişsek bu yazımız görevini fazlasıyla yapmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1)Edvard Bal four, **The Encyclopedia of India and Eastern and Southern Asia**, cilt 1, Graz 1967, s. 619:" Merkezi Asya coğrafyacılar, etnoloğlar ve siyasetçiler tarafından farklı olarak kullanılan bir terimdir. Bu umumiyetle Kuzey'de Asya'daki Rusya, Güney'de İran ve Afganistan, Batı tarafından Doğu'ya devam eden Çin-Tatarıye (Doğu-Türkistan ve İç-Moğulistan demek olsa gerek-B.H.) ve Batı'da Hazar Denizi etraflarındaki topraklardan ibarettir." Rusya coğrafyacılarının Merkezi Asya toprakları hakkında başkalarından farklı fikirleri vardır. Onlara göre, Merkezi Asya SSCB-Asyadaki kısmı; Çin -Seddi Hattı (Lançov bölgesiyle beraber) İndus nehrinin yukarı kısmı, Tibet, Afganistan ve Moğulistan'dan ibaret bulunan topraklardır. Fazla bilgi almak için bakınız: **Bolşaya Soverskaya Entsiklopediya**, 2. baskı cilt 46, s. 527; E.M. Murzaev, **İstoriye otkritiye i issledovaniya sovetkogo Azii** (Sovyet Asyasının keşfedilmesi ve araştırma tarihi); Moskova 1969, s. 8; N.M. Şçuking, **Kak sozdavalas karta Tsentralnoy Azii?** (Merkezi Asya haritası ne usûlda teşkil edildi?), Moskova 1955, s. Rus coğrafyacılarının fikirlerine göre Merkez-i Asya'nın büyüklüğü 6 milyon kilometre kareden ibarettir. Richard N. Freye (Profesör, Harvard Üniversitesi), **The meaning of Central Asia** (Merkezi Asyanın manâsı), "Conference on the Study of Asia", 10-11 Mart 1983, edited by David Nolle, Washington 1983, s. 11'e göre, UNESCO (Birleşmiş Milletlerin Terbiye, İlimiyet ve Kültür Teşkilatı) Uluslararası **Merkezi Asya Kültürünü Araştırma Cemiyeti**'nin üyeleri Afganistan, İran, Moğolistan, SSCB, Çin (Doğu Türkistan. Tibet ile beraber), ve Hindistan'dır. Demek ki, Türkistan yalnız Merkezi Asya değil, o Merkezi Asya'nın bir kısmıdır. Kaydetmeliyiz ki, Türkçede kullanılan **Orta** ile **Merkez** sözlerinin manâsı aynıdır. Bakınız, Türk Sözlüklerine !
- 2) Franz von Schwarz, **Turkeston die Wiege der Indo-Germanischen Völker**, Freiburg 1900
- 3) Zeki Velidi Togan, **Türkistan ismi, hududi ve mesahatı hakkında**, İstanbul 1927,s.3
- 4) Franz Altheim, Ruth Stichel, **Geschichte Mittelasiens im Altertum** (Kâdimzamanda Orta Asya tarihi), Berlin 1970,s.764'de
16. Asırdan Rus istilâsına kadar Orta Asya Türkleri konusuyla Batı Türkistan Türkleri hakkında bahsedilmiş
- 5) Z.V.Togan, **Türk-Türkistan**, Toprak Yayınları, İstanbul 1960,s.16
- 6) Monakh İakinof-(Biçurin), **Opisanie Cungariy i vostoçno-go Turkestana v drevnem i nineşnem sostayaniy,prevedeno s Kitaykogo** (Cungaryanın ve Doğu Türkistan'ın geçmişteki ve bugünkü durumunun tasviri. Çince'den tercüme), Petersburg 1829, cilt 1, s. 10-11
- 7) Ebul Gazi Bahadur Han, **Rodoslovnaya Turkmen** (Secariyi Türkmen) Tercümesi, kononov, Moskova-Leningrad 1958, s. 87, dipnot 51
- 8) Mustafa Çokayoğlu, **Türkistan**, "Yaş Türkistan"-Pamyati Mustafa Çokay Beya (Yaş türkistan-mustafa Çokay bey Hatırası için), Paris 1949/50, s. 9 (Rus dilinde yazılan işbu makale, Türkistan nedir sualine cevabın bir görüşüdür).
- 9) Bakınız-Baymirza Hayit, **Türkistan, Rusya ve Çin arasında**, İstanbul 1975, s. 348, dipnot 16
- 10) W.barthold, **Soçinenie** (Eserler), Moskova 1963, Cilt 2,1. kısım, s. 357; Naftula Aranoviç Halfin, **Prisoedineie Sredney Azii k Rossii** (Orta Asya'nın Rusya'ya ilhak edilişi), Moskova 1965, s. 225 Kirgizskiy kray (Kırğız-Kazak bölgesi),
- 11) **Rossiya**, Cilt 18, Petersburg 1903, s. 175
- 12) Olzscha-Cleinow, **Turkeston**, Leipzig 1942, s. 411-2
- 13) B.Hayit, **Die Wirtschaftsprobleme Turkestans** (Türkistan İktisadi problemleri), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968, s.1
- 14) Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türkiil (Türkistan) ve yakın tarihi**, 2.baskı, İstanbul 1981, s.1
- 15) **Chamber's Encyclopedia** London 1969, cilt 14, s.27:" The term Turkestan has disappeared from the administrative nomenclature of the U.S.S.R; and what Turkestan under the Tsars now constitutes, in the Uzbek, Turkmen, Tajik and Kirghiz Soviet Socialist Republics of Centralasia, as well as a part of Kazakhstan".
- 16) Fazla malûmat için bakınız: B. Hayit, **Sowjetrussische Orientpolitik am Beispiel Turkestans** (Sovyet Rusya'nın Türkistan misâlindeki Doğu Politikası), Köln-Berlin 1962, s.123
- 17) A.Arşaruni, H.Gabidullin, **Oçerki Panislamizma i Pantürkizma v Rossii** (Rusya'da Pan -İslâmizm ve Pan-Türkizm'in parçaları), Moskova 1931, s.88
- 18) Dolu malumat için bakınız: B.Hayit (9 = Türkistan), s.348
- 19) Şevket Urazaev, **V.I. Lenin i sovetkoe gosudarstvennoe stroitelstvo v Turkestane** (V.I. Lenin ve Türkistan'da Sovyet devletin teşekkülü), Taşkent 1967, s.459

- 20) V.I. Lenin, **Polnoe sobranie soçinenie** (Toplu eserler), cilt 16, s.161, pasaj alan V.I. Lunin, **V.I. Leninn I narodl Sredney Azii** (V.I. Lenin ve Orta Asya halkları), Taşkent 1967, s.21
- 21) E.M.Murzaev, **Srednaya Aziya** (Orta Asya), Moskova 1957, s.9: "Bazı yabancı ilim adamları Orta Asya ile Merkezi Asya'yın farkında değildirler. Buna rağmen Orta Asya terimi dünyanın coğrafya edebiyatında çoğunlukla kullanılmaktadır."
- 22) Dolu malûmat için bakınız: **Entsiklopedičeskiy Slovar**, Petersburg 1902, Cilt 34, s.174-204
- 22 a) Meselâ, bakınız: B.A. Litvinskiy, **Drevnaya etnokulturnaya obşçennost Vostoçnogo Turkestana I Sredney Azii** (Doğu Türkistan ve Orta Asya'nın kadimî etno-kültür umumiyligi), "**Narodl Azii I Afriki**", Dergi, Moskova 1983, No.6, s.61-69; Litvinskiy, yayınlayan **Vostoçniy Turkestan I Srednaya-aziya, İstoriya, Kultura, Svyazi** (Doğu Türkistan ve Orta Asya, Tarih, Kültür, Temaslar), Moskova 1984, 239 s. Alma-Ata şehrinde "Şarkî Türkistan Azadlık Şûrası" Çin Halk Cumhuriyeti aleyhinde çalışmaktadır.
- 23) "Doğu Türkistan Sesi" dergisinin birinci sayısında (İstanbul) yayınlanan haritada, Doğu Türkistan ismi yazılmış, Batı Türkistan ise Sovyet Cumhuriyetleri adları ile S.S.C.B. diye gösterilmiştir. "İslâm Ansiklopedisi", 131. Cüz, s. 408'den itibaren ise "Şarkî Türkistan Türkleri hakkında bahsedilmiş, s. 424'den itibaren ise "Şarkî Türkistan Türkleri" konusunu kullanılmıştır. "Central Asian Survey" Dergisi, Oxford, Vol. 5, 1986, No. 3/4, s. 5-239 de Orta Asya konusuyula yazıları yayınlamış. S.241-254 ise, "Esastern Turkestna Elites" konusunu taşımaktadır. Görünüyorki, Sovyetlerin fikirlerine yakınlık temayülleri var.
- 24) Bakınız: Confrence on the Study Central Asia(1), s. 44-42
- 25) İş bu teşkilatlar: Türkistan Müslüman Merkezi Şûrası, Türkistan milli ittihad Fırkası, Türkistan Milli İstiklâl Fırkası, Türkistan Milli Birliği, Milli Türkistan Birlik Komitesi; Milli devletler: Türkistan Muhtar Cumhuriyeti (1917-18 yıllar), Türkistan Türk-İslâm Cumhuriyeti (1922- yıl).
- Türkistan Ulemaları kurultayında 1917'de verilen Türkistanın gelecekteki idare hayatı hakkındaki kararını da unutmamazlık gereklidir.
- 26) Türkistan'da yayınlanan gazetelerden Türkistan ismini taşıyanları: **Sadâ'yı Türkistan** (1914-1915), **Uluđ Türkistan**.
- Dış ülkelerde aşağıdaki Dergi ve Gazeteler Türkistan ismini taşımaktaydılar: **Yeni Türkistan** (Dergi, İstanbul), **Yaş Türkistan** (Dergi, Paris-Berlin), **Türkistan Sesi** (Dergi, İstanbul), **Saut-al Türkistan** (Kahira, dergi), **Hür Türkistan için** (Gazete, İstanbul). Günümüzde yalnız, "**Doğu Türkistan Sesi**" dergisi (İstanbul) mevcuttur.
- Milli Türkistan** (Dergi Berlin-Düsseldorf),
- 27) Bakınız: **Statement by Patrick Dean, K.C.M.G., permanent representatave of the United Kingdom to the United Nations in the Plenary, on Monday, 26th of November 1962, New York.**
- 28) Aşağıdaki Ansiklopediler Türkistan hakkında dolu veya kısa malumatlar vermişler; **Encyclopediya, Americana**, Vol. 27, s. 246-7; **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopedia**, cilt 55, s. 238-; **Encyclopedia Britanica**, 1875-89, 9. Baskı, Vol. 23, s. 631-40 ve Vol. 22, 1973 baskısı, s. 406 B; **Britanaci's Concise Pictured Ancylopedia**, Vol. 14, (1967), s. 297-8; Balfour, **The Cyclopedia of India and Eastern and Southern Asla**, Vol. 3, s.953-55; **Brocnhaus Enzyklopedia**, Vol. 19, s. 136-7; **Chambers's Encyclopedia**, London 1959, Vol. 19, s. 136-7; **Chambers's Encyclopedia**, Vol. 22, s. 526; **Conversations Lexikon**, Leipzig 1855, Vol. 15, s. 261-2; **Conversations Lexikon**, Leipzig 1855, Vol. 15, s. 261-2; **Entsiklopedia Leksiografskogo Zavoda**, Encyclopedia, Vol. 22, s. 526; **Entsiklopedičeskiy Slovar**, Vol.34 Petersburg 1902, s. 174-204 (Bartoldun makalesi); **Entsiklopedičeskiy Slovar. Russko Bibliografıçeskkogo İnstituta Granat**, Cilt 41, s. 112-161 (Prof. Grumm- Grımaylo- Doğu Türkistan; Prof. Dobrynin- Batı Türkistan; A.Yakubivskaya-Tarih hakkında); **Encyclopedia Europae**, Roma, Vol. 11, s. 52; **Grand Larousse Encyclopedique**, Vol. 20, s. 558-9; **La Grande Encyclopedia**, Vol. 31, s.503-510; **Grande Enciklopedia Portuguesia Brasiliera**, Vol. 32, s.259; **Grande Enciklopedia Vallardi**, Milano 1970, Vol. 15, s.389-90; **Grande Dizionario Enciclopedico Utet**, Torino 1972, Vol. 18, s. 812; **Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul cilt 6, s.3173; **Enciclopedia Italiana**, Vol. 34, s.559-65; **Enzyklopedie des Islam**, Vol. 4, s. 1048-9 **Der Neue Knaur**, Vol. 9, s.610; **Enciclopedia Motto**, Milano 1968, Vol. 14, s. 8190; **Meyers Enzyklopaedisches Lexikon**, 1979, Vol. 24. s. 38; **Diccionario Enciclopedico Salvat**, Barselona - Buenos Aires - Mexico 1964, Vol. 12, s. 157 - 58; **Enciclopedia Hoepli**, Milano 1968, Vol. 7, s. 539 - 40; **Meyers Neus Lexikon**, Vol. 8, s.178 (Mannheim - Wien - Zürich); **Der Neue Herder**, Freiburg 1968, Vol. 6, s.413; Grote, Winkler, Prins, **Encyclopedia in twinting delen**, Amsterdam, Vol. 18, s. 498; **Salmonsens Konversations Leksikon**, Köbenhavn, s.930-31; **Sovetskiy İstoričeskiy Entsiklopediya**, 1973, Vol. 14, s. 524-5; **Encyclopedia Universalis**, Paris, Vol. 20, s. 1975-6; **Encyclopedia Universal Illustrada**, Madrid, Vol. 65, s.448-485; **Encyclopedia Universale Unidi**, Milano, Vol. 14, s.195-6; **De Katholiske Encyclopedia**, Antwerpen 1954, Vol. 23, s.410-1; **Encyclopedia Universal Sopena**, Barcelona 1965, Vol. 9, s. 8775; **Kazak Sovyet Ansiklopedisi**, Vol. 11, s.218; **Özbek Sovyet Ansiklopedisi** Vol. 11, s. 367; **Ottur Slovnik Nauçniy**, Prag 1906, Vol. 25, s.607; **Svensk Uppslagsbok**, Malmö 1961, Vol. 29, s. 1206; **Schweizer Lexikon**, Zürich 1948, Vol. 7, s. 607; S. Orgelbranda, **Encyklopediya Powszechea**, Vol. 14 (Varşova 1903), s. 632-33); **Uusl Tietosanankiriya**, Vol. 21, s.644; **The World Book Encyclopedia**, Chicago 1981, Vol. 19, s.412; **Zedler Universal Lexikon**, Leipzig 1745, Vol. 45, s. 1967; **Lesson Universale Italiano**, Roma 1980, Vol. 23, s. 537-38; **Bertelsmann Lexikon**, Vol. 10, s. 54
- 29) Türkistan (Batı kısmını) ayrıca hususiyetlerini, **Facts About Turkestan** (Published by Turkestanian American Association, New York 1984'da ve "Yeni Düşünce" gazetesi 15 Şubat 1985-1. Mart 1985'de kısaca ifade etmişim.

TÜRKİYE'DE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI

Doç.Dr. MEHMET SARAY

Bugün Türkiye'de ve Türkiye hududları dışında yaşayan Türklerin sayısı yüzelli milyona yaklaşmaktadır. Bu nüfusun yüz milyona yakını ise Türkiye hududları dışında yaşamaktadır. Bu yüz milyonun elli milyona yakını Balkan Ülkelerinde, İran'da, Afganistan'da ve Çin'de yaşamaktadır. Son elli milyona yakını ise Türkistan'da yaşamaktadır.

Yukarıdaki acı gerçeğe rağmen, Türk Üniversitelerinde ve Enstitülerinde, Türkiye dışında yaşamak durumunda kalmış Türk topluluklarının kültür ve tarihleri üzerinde ciddi hiçbir çalışma yakın zamanlara kadar yapılmamıştır. Böyle ilmî bir çalışma yapılmadığı gibi, devlet, yani Türkiye Cumhuriyeti de hududları dışında kalan bu Türk topluluklarının dertleri ile ilgilenmemiş veya ilgilenememiştir.

Esasında Türkiye, hududları hariicinde yaşayan Türklerin her türlü meselesi ile yakında ilgilenmişti. Pek çok meselede olduğu gibi Büyük Atatürk'ün, diğer Türk devlet adamlarına bu hususta da öncülük yaptığını görüyoruz. Atatürk'ün Türkiye haricinde yaşayan Türklerin tarih ve kültürleri ile olduğu gibi, o günkü meseleleri ile de nasıl yakından ilgilendiğini belgeleri ile anlatan "Atatürk ve Türk dünyası" adlı bir araştırmamızda izah ettik. Bu araştırma yakında İstanbul Üniversitesi tarafından neşre sokulacaktır.

Burada, akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba Atatürk devrinde Türkiye haricinde yaşayan

Türklerin kültür ve tarihi ile uğraşmak için şartlar daha mı elverişli idi? Veya, Türkiye dışında yaşayan Türklerin durumu hakkında bilgi veren ilim adamları daha mı çoktu?

I. Dünya Harbi öncesinde ve sonrasında, bütün kötü şartlara rağmen Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında sıkı münasebet vardı. Kültür sahasında bir Türk Birliği'nden söz etmek de mümkündür. Zira, umûm-ı efkâra ve devlet adamlarına yeterli derecede bilgi verecek ilim ve fikir adamları vardı. Meselâ ülkeleri Rus işgâlinde kalan pek çok Türk aydını ve fikir adamı Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdi. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Reşit Rahmeti, Zeki Velidi, Sadri Maksudî, Ahmet Cafe-roğlu, Akdes Nimet, Saadet ve Tahir Çağatay, Ahmet Temir ve daha pek çok ilim ve fikir adamı Türkiye'de Dış Türklerin tarih ve kültürünü tanıtmada önemli vazifeler ifâ etmişlerdir. Fakat, bu kıymetli ilim ve fikir adamları, Türkiye'ye gelişlerinden bir müddet sonra, o zamanki akademisyen eksikliği sebebiyle, Dış Türklerin kültür ve tarihi yerini Türkiye Türklerinin tarih ve kültürleri ile uğraşmak durumunda kalmışlardır.

"İnanıyorum ki yetiştirdiğimiz bu ekip, Türkistan Türkleri'nin tarihi başta olmak üzere, diğer bölgelerde yaşayan Türk topluluklarının tarih ve kültürleri üzerinde araştırmalar yapıp bu sahaya katkıda bulunacaklardır."

Bunların içinde, çalışmalarında dış Türkler'in tarih ve kültürü üzerinde özellikle Azerbaycan ve Türkistan tarih ve kültürü üzerinde, kıymetli çalışmalar yapan hocam Prof. Dr. Zeki Velidi Toğan, Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, Prof. Dr. Ahmed Cafe-roğlu, Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat ve Prof. Dr. Sadri Maksudî Arsal'ı burada şükranla yâdetmek isterim. İtiraf etmeliyim ki, başta hocam Prof. Dr. Z. V. Toğan olmak üzere, bütün bu ilim adamları Türkistan araştırmalarında daha verimli olabilirdi. Bu arada, meseleyi bir bütün olarak ele almaya çalışan ve fakat akademik imkânlarla sahip olmadığı için istediği araştırma imkânını bulamayan Dr. Baymirza Hayıt'ın bu sahaya olan katkılarını şükranla yâdetmek isterim.

Bu izahlardan sonra, gayri ihtiyari zihinlerde şöyle bir soru beliriyor: Türkiye haricinde yaşayan Türklerin tarih ve kültürleri ile alâ-

“1.Dünya Harbi öncesinde ve sonrasında, bütün kötü şartlara rağmen Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında sıkı bir münasebet vardı. Kültür sahasında bir Türk Birliği'nden söz etmek mümkündür”

kalı bugün akademik seviyede bir çalışma yapılıyor mu? Bu soruya hem evet, hem de hayır demek mümkündür. Bunu izninizle şöyle açıklamak istiyorum:

Bugün sayıları yüzmilyona yaklaşan dış Türklerin tarih ve kültürleri ile ilgili o kadar önemli meseleler bulunmaktadır ki, Türk aydını, itiraf etmeliyim ki, bunun çok azını bilmektedir. Bunun en büyük sebebi, bu sahada yeteri kadar ilim adamının olmayışıdır, yetiştirilmeyiştir. Rahmetli hocalarım Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ile Prof. Dr. A. Zeki Velidi Toğan'ın himmet ve teşvikleriyle yetişen bendemiz ve yazdıklarım bir kenara konursa, hemen hemen yok denecek kadar elemanımız azdır. Yeni üniversitelerin açılması ile kimi yurt dışında, kimi de Türkiye'de bulunan birkaç genç arkadaşımızın bu sahaya intisaplarını sağladığımız için sayımız çoğalmaya başladı. Ümid ediyoruz bu genç arkadaşlarımız, kendi sahalarında güzel eserler verir ve yeni elemanların yetişmesine yardımda bulunurlar da Türkistan araştırmalarına büyük katkıları olur.

Fakat, Türkistan araştırmaları için o kadar karamsar olmaya gerek yoktur diyorum. Bugün yetiştirmekte olduğumuz onbir (11) genç ilim adamımız bizim ilerisi için ümitvar olmamıza yetecek bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır. Dördü Rus işgâli altındaki Türkistan, ikisi Kafkaslar ve Azerbaycan, ikisi Çin işgâli altındaki Türkistan, ikisi Balkanlar'da yaşayan Türkler'in ve birisi de Kırım Türkleri'nin tarih ve kültürleri üzerinde doktoralarını bitirmek üzere olan 11 genç ilim adamı. Yakın gelecekte bu genç ilim adamlarını ve kıymetli eserlerini ilim âlemine tanıtmak bizler için büyük bir zevk olacaktır.

İnanıyorum ki, yetiştirdiğimiz bu ekip, Türkistan Türkleri'nin tarihi başta olmak üzere, diğer bölgelerde yaşayan Türk topluluklarının tarih ve kültürleri üzerinde kıymetli araştırmalar yapıp bu sahaya büyük katkıda bulunacaklardır.

Dr. Baymirza Hayıt, “Türkistan'ın Bugünkü Meseleleri” adlı son makalelerinden birinde (Bk., *Doğu Türkistan'ın Sesi*, C. 4/14 (1987), s.4-8.) müşterek derdimizi şöyle dile getirmiştir:

“Türkistan her bakımdan Türklüğün ve İslâmın mühim merkezlerinden birisi olduğu için, “Türkistan Araştırmaları Enstitüsü”-kurmalıyız. Dünya'da kırk'dan (40) fazla “Orta Asya Araştırmaları Enstitüleri”, Merkezleri, “Üniversitelerin Bilim Adamları ve Cemiyetleri” çalışmaktadırlar. Bunların çoğunluğunun Orta Asya'sı Türkistan'dır. Türkiye'de böyle bir Enstitü'nin kurulmasının kültür hayatında mühim ehemmiyeti vardır. İlmî, millî ve İslâmî ruhu taşıyan Türkistan Araştırma Enstitüsü, Türkistan'ın ve onun Türk ve Müslüan komşularının geçmişini, bugününü ve geleceğini ilmi esaslarda öğrenmeye ve bu sahada çalışacak ilim adamlarının yetiştirilmesine yol açacaktır. Aynı zamanda “Milletlerarası Türkistan Derneği” teşkil edilmelidir.

“Büyük önder Atatürk, Türk tarihinin ana hatlarının işlenmesi için verdiği talimatta, Türk tarihinin ilk kitabının, Türkistan Tarihi'nin yazılışı ile başlaması gerektiğini söylemişti. Aradan 55 yıl geçtiği halde, Türk Tarihinin Türkistan Tarihi ile başlayan kısmı hâlâ yazılmadı. Atatürk'ün arzusunu yerine getirmek için daha kaç yıl beklemek gerekiyor? Kanaatimce, böyle bir tarih eserini (ciltler halinde) yazmanın vakti geldi. Dünyanın kültürlü milletlerinin Ansiklopedileri vardır. Fakat büyük bir kültüre sahip olan Türkistan'ın milli Ansiklopedisi yoktur. Biliyoruz ki, Ansiklopedi bir milletin aynasıdır. Bunun için **Türkistan Ansiklopedisi**'ni yaratmak mühim bir ilmi vazifedir. Bunun gerçekleşmesi için yardım etmeliyiz.”

Dr. Baymirza Hayıt'ın bu fikirlerini paylaşmamak mümkün mü? Türkistan'ı Türkistan Kültürünü ve tarihini seven herkesin bu arzunun gerçekleşmesi için çalışması bir insani ve ilmi vazifedir. Bugünkü modern Türkiye'nin kurucusu ve Türk Milletinin büyük önderi Atatürk'ün de arzu ettiği Türkistan tarihini ve kültürünü araştırma meselesi,bugünün Türkiye'si tarafından mutlaka gerçekleştirilecek bir milli kültür hadisesidir.

“Büyük önder Atatürk, Türk Tarihinin ana hatlarının işlenmesi için verdiği talimatta, Türk Tarihi'nin ilk kitabının, Türkistan Tarihi'nin yazılışı ile başlamasını söylemiştir.”

Çağatay Edebiyatı Hakkında Bazı mülâhazalar

R.CARİ'DEN

Çeviren KENAN YAVAN

Çağatay Edebiyatı, Hakaniye (Karahaniye) devrindeki Uygur klasik edebiyatının devamı olup, 13. asırdan 20. asır başlarına kadar, 8 asır boyunca meydana gelen Uygur yazma edebiyatının umumî adlandırılışdır. Çağatay Edebiyatı devrinde Uygur Edebiyatında gayet büyük ilerleşme ve emsalsiz terakki vücuda gelmiştir.

Aşağıda, müellifin Çağatay Edebiyatı'nın şekillenişine sebep olan tarihi şartlar ve amiller hususundaki ve Çağatay Edebiyatı diye adlandırılan bu edebiyatın nereden çıkıp kaynaklandığı hakkındaki bazı görüşlerini kısaca ortaya koymasını okuyacağız.

Malumdur ki, Uygur halkı, Türk halkları içinde en eski halklardan biridir. Miladın çok öncelerine dayanan mükemmel edebiyata ve onun ürünlerine sahip bir halktır. Onların dili İslamiyetin tesirinden çok öncelerine uzanan geniş bir nüfuza sahipti. 9. asırdan 13. asrın başlarına

kadar hüküm süren Karahaniye'ler sülalesi devrinde Uygur medeniyeti ve edebiyatı pek gelişmiş olup onların edebiyatları başka Türk halklarına numune olmuştur. Bu gelişme ve terakkiyat neticesinde fen-medeniyet sahasında çok büyük alimler ve büyük mütefekkir şairler yetişmiş, bunun yanında alemşumul edebî yadigârlıklar meydana gelmiştir.

Bu devirde iki çeşit duruma rastlarız. Birincisi, İslamiyet'in tesiri ile Arap dili "ilim dili" denilip itibar kazanmış, bir kısım Uygur alimleri ve edipleri öz eserlerini Arap dili ile yazmayı, ilimde üstünlük kabul etmişlerdir. Çünkü Arap dili ile söyleşmenin, konuşmanın iyi bir şey olduğu, müslüman halklar arasında gayet geniş şekilde tutulmakta idi. Hatta bu görüş sonraki devirlere kadar devam etmiştir. İkinci olarak Uygur dilinde yani ana dilinde eser yazıcı büyük alimler ve şairler kendi öz dillerinde alemşumul nadir eserler meydana getirip, Uygur edebî dilinin nüfuzunu ve itibarını yük-

seltmişlerdir. Mahmud Kaşgarî, Yusuf Has Hâcîp ve başkalarının ölmez mirasları bu cihette cihan medeniyeti hazinelerine verilmiş nadide hediyeler olmuştur.

Tarih kaynakları esas alınırca, Budda dinine itikat eden Uygurlar'ın Kuço şehrinde, edebiyat tarih, felsefeye ait bol miktarda kitapları mevcuttu. Buraya seyahat eden Çin seyyahlarından birisi, zengin edebiyatı görüp hayran kalarak şöyle demiştir: "Çocuklarını okutmak için, devlet tarafından tutulmuş, ücretleri devlet tarafından ödenen müallimler var. Ders Türkçe (Uygurca) okutulmakta. Uygurlar, şiir yazmaya pek hevesli bir halk. Öz yazısını sadece edebiyat için kullanmakla kalmıyorlar, bunun haricinde dünyevî işler için de işletmekte. Uygur rahiplerinin elinde Uygurca olarak yazılmış pek çok kitaplar var". (1) O devirlerde Çin tarihçelerinin de Uygurca tarih kitaplarından kaynak

*R. CARİ, Bulak, sayı 11, Urumçi 1984

1= Türk-Tatar tarihi, Kazan, 1914 yılı

Ali Şir Nevâî'nin doğumunun 500. yıldönümü dolayısıyla yapılmış bir minyatürü

olarak faydalandıklarını görüyoruz.

İran tarihçileri de öz eserlerini yazarken Uygurların tarih kitaplarından faydalanmışlardır. Uygurlarda pek zengin kütüphaneler mevcuttu. Ama Buda dinine ait kitaplar fazla olsa da, İslam dinindeki Uygurlar, Dokuz Oğuz alimleri tarafından yazılan dinî ve edebî eserlerin bir kısmı var ile yok arası saklanıp kalmış durumda. Bunların içinde Altun Yaruk (10. asır), Kutadgu Bilig (11. asır), Türkî Diller Divanı (Divan-ı Lugatü't- Türk, 11. asır) isimli eserler, en mühim ve en meşhur eserlerdir.

Karahaniler sülalesinin sonraki devirlerinde bir sıra siyasi, içtimaî vakaların olması neticesinde Uygur klasik edebiyatı ve Uygur edebî dilinde değişim ve ilerlemeler meydana gelmeye başladı. Bu durum "Çağatay Edebiyatı"nın şekillenmesinde itici bir rol oynadı.

Aslında Karahaniler sülalesi devrinde, "Türk" denilen umumî adlandırılmayla biraraya gelen her çeşit kabilevi terkip mevcut idi. Ama bu devlette Uygurlar ile Karluklar, merkezi bir yer tutmakta idiler. Bunlardan başka devletin sınırları içinde yaşayan Oğuz-Kıpçaklar da ahalinin esasını teşkil etmekteydiler.

11. asırda, Oğuzlar batıya Sir-Derya'ya doğru gittiler. Yine bu çağda Kıpçaklar da Sir Derya vadisine göçüp yerleşmeye başladılar.

İşte bu tarihî vakalar netice-

sinde eski Uygur yazısı ve dil-edebiyatı, tahminen 11. asırdan başlayarak şimdiki Doğu Türkistan sınırlarından çıkıp batıya yayılmaya, oralarda tanınmaya başladı.

Sonraki devirlerde bir sıra meşhur eserler vücuda geldi. "Atabetül-Hakayık" (12. asır), Ahmet Yesevî'nin "Hikmetler Divanı" (12. asır), "Oğuzname" (12-13. asır), isimli eserler başlıca yer tutanlarıdır. Bu eserlerin dili ve üslubuna bakıldığında, Uygur edebiyatı tarihinde Karahaniler devrindekiedebiyattan, Çağatay Edebiyatının şekillenişine kadar övünç verici bir devamlılığın ortada olduğu, gayet net bir şekilde ortaya çıkar.

Cengiz istilasından sonra eski Uygur dil-edebiyatı tarihinde yeni bir devir başlamış, Uygur dili ve edebiyatı yeni bir canlılık kazanmıştır. Moğol hükümdarları idaresindeki geniş topraklarda Uygur yazısı, dil-edebiyatı, büyük yayılma imkanına sahip oldu. Moğol hükümlüğünün ilk devirlerinden başlayarak Uygurlar, devlet organlarında katip sıfatında vazife almışlardır. Uygur yazısı Moğolca ve Türkçe hükümet evrakında yazışmalarda kullanılmıştır. Uygur dili; Moğol dili ile beraber devlet dili olarak kabul olunmuştur. Bu hal, Uygur edebî dili ve Uygur yazısının Batı İran ve Irak topraklarına kadar yayılmasında rol oynadı. 14. asrın ilk yarımında İran'da hüküm süren İnci sülalesinin hükümdarı Ebu İshak'ın

baş kumandanı Emir Aydemir'e bağışlanan bir esere Atabetü'l-Hakayık'tan parçalar ve bir kısım Türkçe (Uygurca) şiirler sokulmuştur. Bu durum o devirde Türk (Uygur) emirlerinin güçlenmesi altında, İran'da Uygur edebiyatının terakkiyatını ve Uygur dilindeki eserlerin zevkle okunduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Uygur edebî dili ve edebiyatının nüfuz ve tesiri 14-15. asırlara kadar gelişmiş olup, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler diye adlandırılan Türkmen sülalelerinin mahkeme hüccetlerinde ve hükümdarların yarlıklarında da kendini göstermiştir.

Moğol istilasından sonra Karahaniler devrindeki Uygur klasik edebî diline, bu dilin geniş bir şekilde etrafa yayılması yüzünden, o bölgelerdeki her çeşit yerli lehçeler ve şiveler de tesir etmiştir. Oğuz-Kıpçak dil materyallerinden başka, Arapça-Farsça söz ve ibareler de önemli miktardaydı. Bunun neticesinde Eski Uygur dil-edebiyatı kendine has bir mahiyet kazandı. Bu terakkiyat şimdiki Doğu Türkistan, Orta Asya ve İran'da, Harezmi'de, daha sonra Altın Ordu'da meydana geldi. Bu durum, Çağatay Edebiyatı'nın şekillenmesinde mühim rol oynadı. Uygur dil-edebiyatı tarihindeki bu ilerleme, 13. asırda başlamış olup, bu tarihi Çağatay Edebiyatı'nın başlangıcı kabul etmek yanlış olmaz.

13-14. asırlarda Cengiz oğulları hükümdarlığındaki hanlıkların merkezlerinde, Altın Ordu hanlığının merkezinde, zengin dünyevî edebiyat meydana gelmeye başladı. Bunların içinde şair Ali'nin "Kıssa-i Yusuf", Harezmi'nin "Muhabbetname", Kutbî'nin "Hüsrev ve Şirin", Seyfi Serayî'nin "Gülistan" isimli eserleri sayılabilir. 14. asırda "Kıssasü'l-Enbiya", "Tezkiretü'l-Evliya", "Bahtiyarname", "Miracname" isimli eserler meydana geldi. Bu eserler Herat'ta Uygur yazısı ile yazılmıştır. Yukarıda dile getirilen eserlerin hepsi "Çağatay Edebiyatı"nın başlangıç devri mahsulleridir.

14. asrın sonlarından 15. asrın ilk yarısına kadar olan zaman içinde de Çağatay Edebiyatı ye-

ni bir terakkiyata erişip bol dünyevî eserler meydana gelmeye başladı. Bunların bir kısmı: Sekkakî, Lutfî, Atayî, Yusuf Emîrî, Harezmî, Sald Ahmed Mirza, Gedâyî, Yakînî ve başkalarıdır. Bunların içinde Lutfî, Atayî, Sekkakî'nin eserleri mühim yer tutar. Bu şairler Nevayî'den önce öz ana dilinde eser yazıp, Çağatay Dili ve Çağatay Edebiyatı'nın gelişmesinde mühim hisseleri olan meşhur numunelerdir. Ali Şir Nevayî, bu üç şairi kendi devirlerinin fevkalade keskinşairleri diye adlandırmıştır.

Nevayî'den önce Türk müellifler içinde Arapça-Farsça yazma isteği pek kuvvetliydi. Ali Şir Nevayî "Mecalisü'n-Nefayis" isimli meşhur eserinde kendinden önceki doksan kişinin adını zikr ederek, bunların içinde sadece onaltı kişiyi "Türk dilinde,öz ana dilinde eser yazıcı şairler diye adlandırmıştır.

Bunlar:

Hehrimi Kalender, Tarhanî, Derviş Nazikî, Yakînî, Atayî, Kemaî, Lutfî, Sekkakî,Cami Suhudî, Bilal, Mir Said Kabulî, Muhammed Ali, Garibî, Mirza Bek ve Said Hasan ile Mukimî'dir. Bunların yaşayarak yazdıkları devir Çağatay Edebiyatı klasik devrinin başlangıç zamanı olarak hesaplanır.

15. asrın ikinci yarısında Ali Şir Nevayî ile başlayan devr, Çağatay Edebiyatı'nın en verimli klasik devri oldu. Ulu mütefekkir şair Ali Şir Nevayî'nin eserleri Çağatay edebiyatının yüksek zirvesi olarak kabullenilir.

Nevayî devrine kadara öz ana dilinde eser yazıcı şairlerden bazıları meşhur sayılsa da, onlar edebiyatta öz ana dilinin faydası hesabına pek varlık gösterememişlerdi. Nevayî, budoğrultuda "Mecalisü'n-Nefayis" adlı eserinde şöyle demektedir: ".....Yukarıda zikri geçen şairler içinde yalnız Lutfî'yi hesaba almazsak, Fars şairleri ile denk olabilecek kimse yok idi". Vakıa, Nevayî ve onun çağındakilerin iş gördükleri devirde, Fars edebiyatı üstün bir yer tutmaktaydı. İtibar görmekteydi. Çünkü Fars klasik şiiriyatının mühim janr şekilleri (rubai, gazel, kaside, mesnevi v.s.) 10. asrın birinci yarısın-

dan başlayarak resmi olarak şekillenmiş idi. 10. asrın ikinci yarısından sonra epik şiirler, büyük hacimdeki destanlar meydana gelmeye başlamıştı. Fars klasik edebiyatının büyük nümayendeleri: Rudakî, Firdevsi, Nasır Hüsrev, Ömer Hayyam, Said Şirazî, Hafız Şirazî, Cemil Hocendî, Abdurrahman Cami, isimli şairlerin eserleri yalnız Fars ellerinde değil, belki de Orta Asya'da da gayet büyük şöhret kazanmış idi. Ali Şir Nevayî, böylesine nüfuz tesiri pek güçlü, zengin Fars edebiyatının önünde öz ana dili için ve öz halkının edebiyatının gelişip serpilmesi için çalışıp savaş veren büyük birbayraktardır. Nevayî Fars dilinin edebiyatta her zaman hükümran olmasını görüp, kendinin "Muhakemetü'l-Lugateyn" isimli meşhur eserini yazdı ve bu eserde Türk (Çağatay) dilinin edebi dil olmaya, bütün olarak münasipliğini ve bazı cihetlerden Fars dilinden geri kalmadığını hatta lugat zenginliği ve gramatik şekillerinin güzelliği ve sağlamlığı cihetinde Fars dilini geçtiğini çağdaşlarına gösterdi. Vakıa, Nevayî kendisi de Uygur (Çağatay) dilinde alemşumul eserlerini ışığa çıkarıp, "Muhakemetü'l-Lugateyn" de ortaya koyduğu fikirlerini amelî olarak da ispat etti.

16. asırdan 20. asıra kadar olan cereyan Çağatay Edebiyatı klasik devrinin devamıdır. Bu devirde geçmiş Uygur şairleri: Hırkıtî, Zelilî, Nöbetî, GÜmnam, Kalender, Nizarî, Molla Bilal ve başkaları, yukarıda adı geçen klasiklerimizi, Ulu şair Ali şir Nevayî'yi özlerinin piri kabul edip onların edebî an'anelerine varislik kılmış ve dil cihetinde yerli lehçe ve şivelerini terakki kıldırıp, öz eserlerini yeni üslup ile yazıp, Çağatay Edebiyatı'nı devam ettirmişlerdir.

Çağatay Dili Çağatay Edebiyatı denilen adlandırmalar, belli bir zamandakullanılmaya başlanmış olup, bu isimler malum tarihî şartlar altında Uygur edebî dili ve Uygur klasik edebiyatına suni adlandırmalardır. Çağatay sözü Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın isminden kaynaklanmıştır. Malumdur ki, Cengiz Han hayatının sonlarında Moğol İmparatorluğu'nu oğullarına

bölüp verdiği çağda, Çağatay'ın idaresine, Harezm, Maverâünnehir, Yedi Su (İli Vadisi), Belh, Bedeşan, Kaşgar bölgesi, Cungaryaisimli geniş araziler düşmüş, bu topraklarda Çağatay hanlığı kurulmuş oldu. Çağatay'ın kendisi Yedi Su'da oturmaktaydı. 1242 yılında öldü. Çağatay ulusu daha sonra Maverâünnehir ve Moğolistan diye ikiye ayrıldıysa da Tuğlu Demir tarafından yeni baştan birleştirilmiştir. (1360 yılı) Tuğlu Temir (Tuğluk Temür)'in ölümünden (1366 yılı) bir zaman sonra Çağatay ulusu Aksak Timur'un hakimiyeti altına girmiştir.

14. asrın başlarında Maverâünnehir'in hükümranlığı Çağatay'ın torunu olan Duva Han (Tuva Han)'ın eline geçtiği çağda, Çağatay sözü, en başlarda Moğol hanlarının hüküm sürdüğü devletin ismini bildirmek için, resmîyette Çağatay devleti denilerek başlamıştır. Ondandan sonra Türk (Uygur) edebî dili ve edebiyatı, bu devlette pek revac bulunduğu için "Çağatay dili ve Edebiyatı" denilerek adlandırılmıştır. Lakin, Duva han zamanından birasır öncesine kadar Cengiz imparatorluğu'nda meydana gelen edebî eserler de dil, şekil ve mazmun cihetinden bazı benzerliklere sahip olduğundan Çağatay edebiyatı dairesine girer.

Çağatay edebiyatı'nın Hakaniye devrindeki Uygur klasik edebiyatından farklı olan ve kendilerine has hususiyetlerini, aşağıda yazılanlar gibi bazı cihetlerden ifadelendirebiliriz:

1- YAZI BAKIMINDAN: Türk halkları, İslam dinini kabul ettikten sonra Arap yazısını kullanmaya başlamışlardır. Uygur dilinde bir hayli mahsuller vücuda getirilmiş olsa da, Hakaniye devrinde meydana gelen bir çok edebî yadigarlıklar eski Uygur yazısı ile yazılmıştır. Uygur yazısı 12. asırdan başlayarak batı İran ve Irak'a kadar yayılmıştı. Moğol istilasından sonra "Bahtiyarname" (1432 yılı), "Tezkire-i Evliya" (1436 yılı), "Miracname" (1427 yılı) isimli eserler Uygur yazısı ile meydana geldikten başka, Çağatay edebiyatı mahsulleri esasen Arap yazısıyla yazılmıştı.

2-DİL BAKIMINDAN: Hakaniye

devrinde Uygur klasik edebiyatı, saf Uygur dilinde yazılmış (eski Uygur dilinde), Çağatay edebiyatı, eski Uygur edebî dili esasları dahilinde şekillenmiş Çağatay dili ile yazılmıştır. Yukarıda Çağatay edebiyatının ilk devirlerinden, 20. asrın başlarına kadar meydana gelen yazma eserlerin dilini kontrol ettiğimizde, bu dilin lügat olarak türlü yerli lehçe ve şiveler, canlı dil elementlerinin kullanılışı, Arapça-Farsça sözlerin bolca girip kullanılması neticesinde, hayli zengingramatik şekiller bakımından terakki kıldığını görüyoruz.

3-MAZMUN VE TEMA BAKIMINDAN: Hakaniye devrindeki edebiyatta dinî mahniyetteki eserler, didaktik, vaaz-nasihât karakterindeki eserler çokça idi. Çağatay edebiyatı devrinde epik ve lirik eserler bol miktarda meydana gelmeye başladı.

14-15. asırda şiir, halkların manevî talebini karşılamak için esas vasıta durumunda idi. Han, padişah ve ordu mensuplarından, sanatkârlara kadar geniş ahali tabakaları şiire heveslendi. Lâkin şiir yazmak için malum seviye, ilim ve muvafık materyaller kolay elde edilmediği için, herkesin şiir ile meşguliyeti mümkün değildi. O çağlarda ilimle meşguliyet cemiyetin her tabakasına yayılmadığından umumiyetle saray çevresine mahsus bir işti. Bunun yanında halk ağız edebiyatı halk arasında revac bulmuştu. Halk ağız edebiyatının önceden beri bir çok şairlerin dikkatini celp ettiği hepimizce malumdur. 16. asırda halk destancılığı pek gözde olup, yazma edebiyata önemli tesirlerde bulundu. Halk koşakçıları, ezgiciler; zorbalara ve düşmanlara karşı savaştan kahramanların yiğitliklerini, muhabbetle dile getirdiler.

4-JANR, ŞEKİL BAKIMINDAN: Çağatay edebiyatı devrinde, şiirde pek görülmeyen şekiller ortaya çıkmaya başladı. Bu hal Çağatay edebiyatının şekillenmesinde ayrı bir rol oynamıştır.

Şiiriyetin gazel şekli bu devirde en geniş şekilde yayılan esas janrlarından birisi olmuştur. Bu an'ane hâlâ daha devam edip gelmektedir. Kaside şekli de onun kadar yayılmıştır. Bu

çağlarda, ordu şairleri her zaman mevcut olmuştur. Hanların, onların yakınlarının kahramanlıklarını, fedakârlıklarını, yiğitliklerini, harb kabileyetlerini medetmişlerdir.

Rubai, de önemli bir yer tutmuş, klasiklerimizin esas mahareti, bu şekilde kendini göstermiştir. Şiiriyetin bu janrı, Çağatay edebiyatına ayrı bir güzellik katmıştır.

Bunlardan başka; muamma, tuyug, tarih (ebced) hayli ilerleme kaydetmiştir. Bunların yanında mesnevî, murabba, muhammes, müseddes, terci-i bend, sâkinameler de ilerleme kayd etmiştir.

Nevayî devrinde ve ondan sonraki devirlerde epik romantik destan önemli yer tuttu. "Hamse"-beş destan- yazmayı 12. asırda yaşayan büyük Azerbaycan şairi Nizamî Gencevî başlatmıştı. (Eser Farsça yazılmıştır). Daha sonra 13-14. asırda yaşayan Hind-Fars şairi Hüsrev Dehlevî, Fars şairi Abdurrahman Cami (15. asır) isimli şairler Hamse yazıp şöhret kazanmışlardır. Bunun yanında bir çok şairler Hamse yazmaya heveslenmişlerse de altından kalkamamışlardır. Ali Şir Nevayî "Emes asan bu meydan içre turmak, Nizamî pencesga pence urmak" lafını boşa söylememiştir. Ama Ali Şir Nevayî kendi ana dilinde meşhur Hamse'sini maharetle meydana getirmiş, Fars edebiyatının karşısında Türk (Çağatay) edebiyatının şan ve şöhretini gösterip çoğaltmıştır.

19. asırda meşhur şairimiz Abdurrahim Nizarî bu an'enenin varisi olup, büyük-küçük on sekiz destanını içine alan eserini kendine has bir üslup ile yazarak destancılıkta hürmete layık bir yere sahip olmuştur.

Çağatay Edebiyatı'nda, gül-bülbül temasını esas alan lirik destanlar da bol miktardadır. Bunun yanında tarihî temaları esas alan cengname tipindeki destanlara ve başka her çeşit temadaki destanlara da rastlanır.

Çağatay Edebiyatı devrinde şiiriyette esasen aruz vezni kullanılıp bu veznin her şekli de işlenmiştir. Ali Şir Nevayî 19 bahrin hepsinde şiir yazmıştır. 19 bahrin içinde en geniş şekilde

kullanılanları: Bahr-i mütekarib, Remel, Hezeç ve Recezdir.

Şunu da kayd etmek gerekir ki; sonraki devirlerde de türlü sebepler yüzünden kitapçılık ve matbaacılık işleri gelişmediği için, bir çok edip ve şairin eserleri el yazmaları şeklinde halkın elinde korunmuş, daha geniş bir şekilde yayılma imkanından mahrum kalmıştır. Bunun yanında mektep ve medreselerdeki Arap ve Fars kültürünün itibarını sürdürmesi yüzünden, dar bir daire içinde milli edebiyatımız, yükselememiş, bunun neticesinde edebiyatımız durgun bir hale düşüp kalmıştır. Fakat son zamanlarda el yazması eserler arka arkaya bulunup, şair ve ediplerimizin nadir eserleri gün ışığına çıkarılıp ortaya koyulmuştur. Son bir kaç yıl içinde bu sahada bir çok ilerlemeler kaydedilmiştir.

Çağatay Edebiyatı tetkikatı şimdi ele alınmıştır. Bu sahada bir çok işler yoluna koyulmuş ve tetkikatçıların bu konulardaki ilmi emek verilmiş eserlerinin meydana çıkması, ileriki yıllar için ümiti verici bir hale gelmiştir.

Yukarıda Çağatay Edebiyatı hakkında kısaca görüşler ortaya koyulmuştur. Yazarın yukarıdaki konu hakkında kaleme aldıklarında seviye ve şartlar bakımından hata olması mümkündür. Yazar da zaten samimiyetle bunları dile getirerek tenkide açık olduğunu belirtmiştir. Esasen bu yazının yayınlanmasındaki gaye, Türkiye dışında Türkiyat çalışmalarını için numuneler göstermek ve diğer Türk illerindeki çalışmalara köprü kurmaktır.

“Anavatan” Türkistan’dan “Anavatan” Türkiye’ye

Doç.Dr. ABDÜLKADİR DONUK

Türkistan bölgesi ve buradan doğan “Bozkır kültürü” taşıdığı beşeri değerler sebebiyle, sür’atle etrafa yayılarak kısa zamanda doğuda Moğolların ve Kuzey Çinlileri, batıda Hind-Avrupalıların bazı kollarını tesiri altına almış ve medeniyet vasfını kazanmıştır. Böylece milâddan önceki binlerden, m.s. 14-15. yüzyıllara kadar Avrupa ve Asya’nın bozkır bölgelerinde hâkim olan ve son Avrupa ilmî literatüründe “La civilisation des Steppes” tâbiri ile yer almaya başlayan Bozkır medeniyeti, Bozkır medeniyeti, Batılı araştırmacılara göre, dünyada mevcut ilk medeniyettir.

Fakat Türk kültürü yalnız, insanlığın ulaştığı bir medeniyet örneği olarak kalmamaktadır. Ondan da mühim olan tarafı, bugün cihanşümûl bir mahiyet kazanan Batı medeniyetinin doğuşunda birinci derecede âmil oluşudur. Avrupalı tarafsız kültür tarihçileri, Dicle-Fırat ve Nil nehirlerinde Akdeniz çevresinin verimli yerlerinde oturup, toprağı sadece eşeleme-çapalama suretiyle kolayca geçimlerini sağlayan “yerleşik” kavimlerin ancak sür’at mefhumu ve hukuk fikrini tanıdıktan sonra medenileşme yoluna girdiklerini kabul ederler ve belirtirler ki, hayatın kolay kazanıldığı bu bölgeler halkı söylediğimiz medeniyet faktörlerini kendileri ortaya koymamış-

lardır. Medeniyetin bu iki unsuru (sür’at mefhumu, hukuk fikri) iptidai kavimlere “Altaylı” göçmenler tarafından aşılınmış ve maddi medeniyetin en sağlam malzemesini teşkil eden demirin işlenmesini onlar, aynı “Altaylılar”dan öğrenmişlerdir (1).

Türk kültürünün beşer tarihinde oynadığı rol bunlardan ibaret de değildir. Türk topluluğu insanlığın gidişi üzerindeki büyük tesirini “düşünce” alanında göstermiştir. Dünyanın ilk yüksek kültürünü, ilk medeniyet tipini yaratan ve Batı Medeniyetinin doğuşunda hareket verici vazifesini gören eski Türk topluluğunun, bütün bu gayretlerinin kaynağı olarak, kendine mahsus bir düşünce tarzına sahip bulunacağı tabii idi (2).

Böylece eski Türk’ün fiilen yaşanan faal hayata karşı duyduğu tutkunluk ile, gerçekçiliğin tabii bir sonucu olan, yalnız görülene inanmak eğilimi Türk düşüncesini “mantık ve bilgi teorilerinden” ziyade ahlâk ve devlet felsefesine sevk etmiştir. Türk devlet felsefesi de devletin, nazariyelerle değil, topluluk eğilimlerine uymakla idare edilebileceği gerçeğine dayanır. Türk düşüncesi, özellikle, bu orijinal cihetleri ile Hind, Sâmi ve Grek düşünce sistemlerinden ayrılmaktadır: Hind düşüncesi en iyi dayanağını budizm’de

bulurken: "mucize" inancı ile beslenen Sâmî düşünce, insan idraki üstünde bir takım meçhuller dünyası kabul ettiği kâinatta hâdiseleri çözmek üzere "insan-üstü kudretle donatılmış" veliler çıkarırken: Grek (Antik çağ) düşüncesi de ancak sağladığı menfaat ölçüsünde değer verdiği dünyanın sırlarını öğrenmek için akıl'ı tek yol sayan filozofların ve tabiatı iyi taklid edebilen sanatkarların zuhuruna im-

"Here şeyerağmen, millî hususiyetlerini korumayı başaran, Dış Türkler, kör şartların boğucu çenberindeki yaşlı ruhların karanlıklarında daima parlayan bir ümit ışığı olarak Türkiye'ye bakmaktadırlar".

kân hazırlarken: Türk düşüncesi daha çok "millet sevgisi, Allah korkusu doğruluk" ilkelere ile belirlenen devlet adamı, teşkilâtçı ve idareci yetiştirmiştir. Demek ki, Türk düşüncesi temelde "beşeri ve pratik'tir (3).

İşte bu kültür ve medeniyet beşiği kabul edilen "anavatan" Türkistan'dan çeşitli sebepler dolayısıyla göç etmek mecburiyetinde kalan Türkler 3 büyük kıt'aya yayılarak 120'ye yakın devlet kurmuşlardır. Asya'dan batıya doğru akan kahraman Türkler sayesinde Anadolu ele geçirilmiş ve bu saha üzerinde de önce Selçuklu, daha sonra da Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkistan bütün Türklerin "anavatan"ıdır. Yâni Türk'ü doğuran, geliştiren, büyüten ve dünyanın "efendisi" hâline getiren kutsal topraklardır. Bu topraklar bugün maalesef elden çıkmış ve Rusya ile Çin arasında paylaşılmıştır. Her ne kadar bu bölgelerde Türkler de yaşamakta iseler de, hür ve müstakil bir devlete sahip olamamalarından dolayı esaret altında bulunmaktadırlar. Bugün 60 milyon (4) Türk'ün yaşadığı Türkistan bölgesinde çeşitli adlar altında kurulan Türk devletleri varlıklarını kaybedene kadar, dünyayı buradan etkilemişlerdir (5).

Türkistan, sırasıyla istiklâli ve adını (6) kaybettikten sonra, "anavatan" vasfını da, Türkiye Cumhuriyetine devretmiş bulunmak-

tadır. Bunda da en büyük sebep, bugün Türkiye'nin yeryüzünde tek hür Türk devleti olmasıdır. Bugün Rusya'da, Çin'de, İran'da, Irak'da, Yugoslavya'da, Polonya'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Suriye'de, Afganistan'da ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin "anavatan"ı vasfını kazanmış, hattâ yabancı boyunduruğu altında yaşayan soydaşları için de bir ümit ve iftihar kaynağı, gerçek bir "anavatan" olmuştur (7). Bu sebeple, herşeye rağmen, milli hususiyetlerini korumayı başaran dış Türkler, kör şartların boğucu çenberindeki yaşlı ruhlarının karanlıklarında daima parlayan bir ümit ışığı gibi, Türkiye'ye iştihak dolu gözlerle bakmaktadırlar. Kuvvetli ordusu, demokratik idaresi ve milletlerarası seçkin mevkii ile Türkiye, onlar için, hürriyet zevki ve insan olmanın emsalsiz hazzı içinde yaşayan biricik kardeş ülkedir. Demek ki, dış Türkler Türkiye için bir kuvvet ise, Türkiye'de dış Türkler için bir ümittir. Ümitle kuvvetin birleştiği "Bütünlük Türklük" deyiminde Türk dünyasının mukadderat birliği en veciz ifadesini bulmuş olmaktadır (8).

Dileğimiz, ilk mukaddes "anavatan" Türkistanımızın, tekrar asli hüviyetine ve dolayısıyla hürriyetine kavuşmasıdır.

KAYNAKÇA

- 1- İ.Kafesoğlu, Bir Türk Kültürü Yok mudur ?, bk. Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul, 1970, s. 78 vd.
- 2- Bk. İ.Kafesoğlu, Türk Kültürünü korunması ve Geliştirilmesi, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976, s. 1423.
- 3- Bk. İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1984, s. 334 vd.
- 4- A.Bennigsen, Türklük Araştırmaları Niçin Mühimdir ?, Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye / Milletlerarası Sempozyum: 29-30 Eylül 1986, İstanbul, Marmara Üniversitesi/, s. 1.
- 5- B. Hayit, Türkistan, Rusya ile Çin Arasında, İstanbul 1975, s.1.
- 6- Rus'lar, "Türkistan" kelimesinin bütün o taraflardaki Türkler için bir siyasi birlik şiarı olduğunu anladıklarından, 16 Eylül 1924, de, bu kelimeyi ortadan kaldırmışlardır, bkm. Z.V. Togan, Türkdili (Türkistan) Tarihi, 1947, s. 24.
- 7- Türk Dünyası El Kitabı, GİRİŞ bölümü, Ankara, 1976, s. 5 (İ. Kafesoğlu tarafından kaleme alınmıştır).
- 8- İ.Kafesoğlu, Bütün Türklük, bk. Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul, 1970, s. 219.

Ölmes Kayalar

MEMEDALİ MAHMUDOV'dan
Çeviren: Doç.Dr. Timur Kocaoğlu

“Ölmez Kayalar” Romanını Sunarken

Sizlere bu sayıdan itibaren parça parça sunmaya başladığımız Ölmez Kayalar (Ölmez Kayalar) adlı Özbek Türkçesindeki roman Özbekistan’da çıkan Şark Yıldızı adlı edebiyat dergisinin 1981 yılındaki Ekim ve Kasım sayılarında basılmıştı. Romanın yazarı Memedali Mahmudov (yâni “Mehmet Ali Mahmud oğlu”) adlı genç biri. Romanı basıldığında 25-26 yaşındaydı.

Bu romanın neşrinden kısa bir müddet sonra Moskova ve Özbekistan’da büyük gürültüler koptu. Önce Moskova’da çıkan gazetelerde “Ölmez Kayalar” romanına ve bu romanı neşretmeyi uygun bulan Şark Yıldızı dergisinin yazışları heyetine sert hücumlar yapıldı. Daha sonra Özbekistan’da çıkan gazetelerde de bu roman tenkit edildi. Şubat 1982’de Özbekistan Yazarlar Birliği olağanüstü bir toplantı yaparak bu romanı görüştü. Bir sonraki toplantıya genç yazar Memedali Mahmudov da çağrıldı. Gazetelerde çıkan haberlere göre, Memedali Mahmudov bu toplantıda, romanında “bâzı ciddî tarihi hatalar” yaptığı suçunu kabul etmiş. Genç yazara bu romanını baştan yazarak, hatalarını düzeltmesi vazifesi verilmiş.

Sözü geçen bu “tarihi hatalar”ın neler olduğu bugüne kadar açıklanmadı. Ancak, romanı dikkatle okuyanlar, Moskova’yı kızdıran hususların neler olduğunu kolayca anlarlar. Biz burada bu hususlar hakkında ayrıntılı bilgi verecek değiliz. Romanın dergimizdeki neşri bittikten sonra, bu roman hakkında ayrıntılı bir inceleme yazısını size sunacağız. Ancak, şimdilik şu genel noktaları belirtebiliriz:

“Ölmez Kayalar” romanı Rus Çarlık ordularının 1865 yılında Taşkent’i işgal edişi arefesinde Türkistan’ın güneyinde cereyan eden olayları ele almaktadır. Bu olayları romanda işlerken, genç yazar Memedali şu hususlar üzerinde ısrarla durmaktadır:

1. Sovyet tarihçilerinin ileri sürdüğü gibi, Rus orduları Türkistan’ı işgal etmekle oraya “medeniyet” getirmiş değiller. Türkistanlıların kendilerinin yüzyıllardan beri devam eden bir kültürleri vardı. Onlar “Rus

müjiklerinden” (Rus köylülerinden) daha kültürlü ve ahlaklı idiler.

2. Türkistan’daki Özbekler, Tacikler, Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler bir elin beş parmağı gibi birbirine yakınlar. Ancak, bu beraberlik son yıllarda bozulunca, onlar birer birer Rusların esiri olmaya başladılar. Bu esaretden kurtulmak için onların yeniden birleşmeleri lazımdı.

İşte genel olarak iki noktada özetlemeye çalıştığımız yukardaki hususlar Moskova’daki Rus idarecilerini kızdırmış olacak. İşte bunlar “ciddî tarihî hatalar” olarak tenkit edildi.

Genç yazara romanını yeniden yazması için emir verildiği halde, Özbekistan’daki bir gazetede yakında çıkan bir yazıda, Memedali Mahmudov’un bu vazifeyi bugüne kadar yapmadığı sert bir dille tenkit ediliyor.

Memedali Mahmudov romanını yeniden yazacak mı? Bunu bilmiyoruz. Ancak, biz onun romanının ilk orijinal şeklini Özbek Türkçesiyle sizlere sunmayı yararlı bulduk. Romanı şimdilik Türkiye Türkçesine çevirmiyoruz. İlerde onun Türkiye Türkçesine çevirisini bir kitap halinde basacağız.

Genç romancı Memedali Mahmudov’un Özbek Türkçesini kullanmasındaki ustalığı ve kelime hazinesinin ne kadar zengin olduğu bu romanı okurken anlaşılacaktır. O aynı zamanda Türkistan’daki millî geleneklerimizi çok renkli ve canlı olarak gözlerimizin önüne seriyor.

Bugün Özbekistan’da kullanılan Rus alfabesi Özbek Türkçesinin ses (fonetik) hususiyetlerini maâlesef tam olarak karşılamadığı gibi, çoğu zaman Özbekçiyi bozuk bir şekilde ifade ediyor. Biz bu romanı Rus alfabesinden Türk Latin alfabesine aktarırken Özbekçenin ses hususiyetlerini tama olarak vermeye çalıştık. Ancak bâzı yerlerde hata yapmış olabiliriz. Bize o hataları bildirmenizi sizlerden rica ediyoruz.

Dr. Timur Kocaoğlu

ÖLMES KAYALAR

Yalduzlı tağı... U adamnı oyğa taldıradığan derecede belend. Unğa ölmes kayalar bilen sırlı dereler ziynet hem vikâr berib turıbdı.

Bu tağda Akkaya'dan heybetli kaya yok. Unıñ uçıda pâdşâğa kiydirilgen tâcdey bir tûp katranğı kad kötergen. İlahîlik timsâlige aylanğan bu çayır derahtnı eke üke Konış, Konar Babalar ekişgen. Ular Orta Asiyânı Çingizhan talağan zamanda, uzak Türkistân'dan bu hilvet yerlerge kelib kalğanlar.

Keyinçelik, nime sebebdendir, Konar Baba öz bala-çakaları bilen Kaşkaderya tamanlarığa köçib ketişgen. Konış Baba ese oğıl-kızları, kelin-küyavları bilen Akkaya tegige, Kadîmbulak etrafığa emânetgine başpana kurğanlar. Negeki, ular yana öz ana yurtları Türkistân'ğa kaytış niyetide bolğanlar.

Bırak, bir küni Konış babanıñ süyükli nebiresi Gülyüz'ni ılan çakadı. U üç-tört kün azâb çekib vefât etedi. Unı Akkaya'nıñ kün batış tamanığa, yavvayî bádâmzâr içige defn kıldılar. Şundan keyin bu yerde Konış babalar otrak bolıb kalışadı.

Konış babalar ve ularnıñ ikkinci, üçinci evlâdları hem Kadîmbulak etrafıda yaşağanlar. Törtinçi evlâd ese Kadîmbulak'dan yetti çakırım pestge, Kettebâğsay sahillerige köçişgen. Şu tahlit Kettebâğ kışlağı vücudğa kelgen. Undağı her bir hocalık bahârdan tâ küz ortalarığa bağ üyleride yaşaşadı. Kışnı ese Kettebâğ'da ötkezişedi. Fakat bir âile dört mevsüm heç yakka çıkmaydı. Bu âile kışlakdan bir çakırım yukarıda, tepe üstidegi taş üyde yaşaydı.

Unıñ kün çıkış yağıda bir neçe batman tekis yer yastanıb yatıbdı. U kaçanlardır, alıs bir zamanda sellerden yaralğan car bilen tutaşğan. Carnıñ narığı kırğağı itburunğa ohşağan mıttı, sertiken herçeler (bâdemçeleri) bilen kaplanğan ve takka tırmaşğan. Car lebleride kavullar ösib yatıbdı. Uların uzun-uzun pâyeleri yer bağırlab pestge şonğıb ketgen.

Unıñ şimâlı almazâr, örikzâr, behizâr. Bu bağ deyerli yeñi kabristân çetidegi Oğırtaşğaça çözilgen. Oğırtaşnıñ üstiden mezâristannı ikkige ayırıp ötgen yol Kettebâğ kışlağığa kirib yokalğan.

Ğarbda, anığı, üyden ottız-kırk kadem pestde Kettebâğsay haykırıp akmakda. Undan hı-yâl yukarıda taşdan kurulğan tegirman bar. Saynıñ bir ırmağı tegirmannıñ katranğı yağaçıdan yasalğan perreklerini sağıllab aylantırıp. Tegirmandan narı çekelekzâr; u siyrek yanğakzârğa tutaşğan. Çekelekzâr başıda mü'cez bir çokkı bar. Unıñ tegirden bir kulak suv kaynab çıkyaptı. U Yaşnarbulak.

Unıñ cenubıotlak. Otlak adağıdan tağ başlanğan Unı her hıl yavvayî derahıtlar bilen birge kettekiçik kayalar işgal kılğan. Üy derezeleriden bu manzaralar, cümleden, Akkaya uçıdağı bir tûp Katranğı hem anık körinib turıbdı.

Havlı etrafı gülzâr. Aynıksa yalpızğa ohşaş, lekin unğa karağanda pâyе, bergleri ingiçke ingiçke pidine, hınagül, reyhanlar köp ekilgen. Havlıda üç tüp tut, ikki tüp kayrağaç ve bir tüp çınar kad kerib turıbdı. Çınar tegige sorı koyılğan. Sorınıñ tegiden bir arık ötgen: suvı tınık. Havlı etrafı heç kaday pencere bilen hem, devar bilen hem oralmağan.

Havlıdan ança narıda, otlak ibtidasıda itburunlardan kurulğan ikkite yazğı kotan yanmayan turıbdı. İkkavı hem dâire şeklide, tepeleri açık. Birinci kotan koy-eçkiler, ikkinçi kotan kozı-ulaklar üçün kurulğan. Ularnıñ etraflarığa tut, yanğak, kayrağaç yağaçlarıdan kılınğan kazıklar kakılğan. Bularğa at, sağır bağlanadı.

Tepe üstidegi taşdan kurulğan bu üyde Rahmet pâlvân istikâmet kıladı. Kahmet pâlvânıñ üç kız, ikki oğlu bar.

Tonğıç kızı Oğılay vefat etgen. Rahatay bilen Sevseray üy-caylı bolıb ketişgen.

Pâlvânıñ kette oğlu Âkılbek rahmetli babası Süyerbek'ke tartğan: Usta. Âkılbek eğer, kuvı, kelilerden taşkarı, rübâb, dutar, dâire kebi çalğı esbâbları hem yasaydı. Özi dutar hem çertedi. Âkılbek tuğma aksak, çep ayağı on ayağığa nisbeten piçe kelte.

Rahmet pâlvân kence oğığa Boranbek deb at koyğan. Bunun sebebini sorsañız, u: "Özim tüşünmeydigen Arabça, Erança, yana allakanday çüçmel atlarğa tâkatim yok" deb aytadı, "Kalaverse, Boranbek boranlı künde tuğılğan".

Boranbek yetti yıldan beri Taşkent şehridegi Beklerbegi Medresesi'de ta'lim al yaptı.

Ana, Rahmet pâlvânıñ özi hem çekelekzârdan çıkıb, tegirman taman barmakda. Unıñ kolıdağı aybalta bilen erre kuyaş nurıdan yalt-yalt kıladı. U belend boyığa mânend yırık-yırık kadem taşlar, her bir kademi yerge müstehkem tüşer ve yerden müstahkem köçer edi. Kad-kâmeti tik, yelke ve kökreği keñ, arık bu adamnıñ altmış birge kirgenige heç kim işanmas edi. Hattâ kadaydır kat'iyet ve metânet aks etgen beşeresi hem, akl-idrâk-u allakanday yavvayılık zühurlanğan közleriniñ astıdağı ecinler hem, sakal-moylavıdağı ak talalar hem unıñ şunça yaşda ekenliğini isbat kılalmaydığandek. Belki, bu, unıñ her hareketiden küç, kudret yağılıp turışı yahudtarğıl közleriniñ lavullab turışı tüfeylidir. Her kalay, u kırkbeş, narı barsa ellik yaşlar çamasıda köriner edi. Unıñ bütün kıyâfesiden müstakil fikrli adam ekenliği, özige işançı, zorlığı-yu bedcehl ekenliği sezilib turar edi.

Pâlvân tegirman roperesidegi çağır taş arasından ösib çıkkan, ikki kulaç yetmes tenesi dem pestge, dem yukarığa, dem oñğa, dem çepge buralıp-buralıp ketgen tut tegige yetgeç, beih-tiyâr tohtadı. Tegirmandan çal çıkdı. Unıñ kalın kaş-kavağı, siyrek kiprikleri, çozik yüzi ve sakal-moylavığa un gerdleri otırıp kalğan. U Rahmet pâlvânğa sırlı karadı.

Pâlvân unğa:

—Kıımızıñdan alıb çık, hökiz!—dedi.

—Ayran içseñ teşib çıkadı mı, battal?

—Teşib çıkadı.

Külüşdi.

U taş zinepâyeden tegirman tegige tüşib, boğzığa kadar suvğa batırıp koyılğan ikkite kavakdan birini alıb çıkdı ve unı pâlvânğa uzatadı:

—Ma, zeheriñge iç.

Rahmet pâlvân balta bilen erreni tegirman tamığa koydı. Soñ aylana çeti, karnı oyma bezekli, nim kızıl kavaknı aldı ve:

—Minnet kılmay öl!—deye karamtır taşga otırdı.—Kel birge içemiz.

Gödeklikden tepişib ösgen bu ikki dost keyfiyetleri yahşı kezlerdeğine şu tarzda gepler ve şunday dakikalarda bir-birlerige neçağlık yaşırın mehr koyğanlıkları yakkal sezilib turar edi. Aslıda ular tünd, kemgep, kahrları kattık, amma helâl kişiler ediler.

—Kâse alıb kel.

—Şundak içeveremiz.

—Malmız mı?

—Bettermiz.

—Alıb kel!

Tegirmançı içkeriden kara zirk suratı salınğan ikkite çinni kâse alıb çıkdı da, ularnı say suvığa çaydı. Pâlvân kavaknı çaykab-çaykab, kâselerge kıımız koydı. Tegirmançı keyfi çağ

anlardagidek kımız içişden aldın beihtiyâr kadım Özbek koşığını başlab yubardı:

Şamâl şamâlnı tebreter,
Şamâl havânı tebreter;
Havâ bulutnı tebreter;
Bulut yamğırnı tebreter,
Yamğır tupraknı tebreter,
Tuprak meyseni tebreter,
Meysel biyeni tebreter,
Biye kımıznı tebreter,
Kımız yiğitni tebreter,
Yiğit sülüvni tebreter;
Sülüv beşikni tebreter,
Beşik balanı tebreter;
Bala dünyânı tebreter...

—Sen hökiz karığaında hem kuyılmadıñ-kuyılmadıñ da!

—Könil huşlıkka aytdım da, battal.

Yutakıb kımız içişdi.

—Öziñ hem ölib turğan ekensen, hökiz.

—Seni küte-küte çankab kaldım,—tan aldı tegirmançı.—E, anavı atlık kim?—Say yaka-
lağan sokmakka işâre kıldı u.

Pâlvân kayrılıb karadı. Keyin tegirmançığa ögirib:

—Köz mi, pöstekniñ teşiği mi, hökiz?—dedi.—U... yok. Özün tap. Kettebâğ'da kolı arka-
sı bilen aldığa yetmeydigen, karnı kette adam kim?

—Kâzı.

—Tapdıñ.

—Ob-bo, beççetalak, nâmevrid keleyattı. Beş-altı kap buğdayı bar, un kılıb berişim kerek.
Nevbet yetmeyattı. Ne kılay?

—Şâhı yok, el katarı yençip ber.

—Ötinyattı, oğlını üylentirermiş.

—Barı bir.

Kara torık at say keçib öte başladı. U say ortasığa yetgeç, ikki arka ayağını yırıp, sal pe-
seydi... Soñ suv içe başladı. U orta bel, keñ kökrek, seryal bolıp, körinişden bakuvvet edi.
Şuñğa karamay, u yükniñ ağırlığıdan meyişib turıbdı.

Kâzı selâm berdi. Uniñ tavuşını say şavkını yutıp yubardı. Lekin tegirmançı bilen pâlvân
bunu unın sevser reng selleli başı kımırılağanı, kette ağızı açılıb yumılğanı, keñ çağlı yu-
malak yüzi hemde közleriniñ ifadesiden sezib, otırğan koyı baş ırğab, alık alışdı.

U aatınıñ suv içib bolğan ya bolmağanını bilalmay, gereñ edi. Engeşib karaşğa boğçadek
kette karnı bilen kuvıdek yoğan boynı imkân bermesdi. Ahır u:

—Kudret eke, atım suv içib boldı mı?—deb kışkırdı.

—Yok!—deye bakırdı tegirmançı.

—Rastını aytsan ölesen mi, hökiz!—dedi pâlvân.

—Cim otır,battal. Bu mahluknı gertek tamaşa kılay.

—Cin urmaydı, suv yakayattı, tek turıbdı.

Ularnıñ şıvır-şıvırından kâzı havatırlandı, cilâvnı tartdı: “Çu!..”. At keñ yayılıb akayat-
ğan suvnı sekin keçib ötdi. Kazı pışıllab, harsıllab, kıynalıp tüşdi, atnı kırğakdağı ak terek-
ke bağladı. Soñ sayda kolını yuvdı, zeñ rengi kemzülünüñ oñ çöntegiden româlçe aldı ve
artdı. Keyin u yırık gevdesige zıd meyde kademler taşlab tegirmançı bilen pâlvânıñ aldı-
ğa baldı. İkki dost Özbek resmige köre orınlarından turıb, u bilen kol berip körüşişdi.

Tegirmançı tegirmandan yana bir kâse alıb çıkdı ve üççe kâsege toldırıp-toldırıp kımız
koydı.

İçdiler.

—Hoş, kâzı, aytadığanlarıñnı ayt,—dedi tegirmançı.

Mensep-mertebeleriden kat'i nazar, kettebağlıklar özleriden bir yaş kiçik bolğan adamğa

“sen” deb mürâcaat kılışadı. Kâzı ese, tegirmançıdan bir yaş kiçik.

—Oğlını üylentireyattimen. Şunğa un zarul bolıb kaldı.

—Keçe gepimni hizmetçiñge aytuvdım.

—Kudamız bilen va'deleşib koyıvıdık da, eke.

—Kudañ bilen seni, deb elni aç koymaymen. Nevbet bilen alasan.

Kâzınıñ çotır yüzi akarıb ketdi. Amma indemedi. Kâzı: “Şu battal bilen teñ bolıb otıramen mi?”, deb oyladı. Şunıñdek, u öziniñ nâhaklığını hem his etdi. U öz kadrını bile digen, toğrılığa ten beredigen, öz ziyânığa bolsa hem, ten beredigen kişi edi.

—Meyli,—dedi u tegirmançığa.—El katarı alarmız. Hayr.

—Hayr.

Kâzı ketti.

Tut şahıda bir sassıkpapıšek: “kuk-kuk...”, “tut piş...” deyetgendey tuyıldı. Tut ese endi kürtekley başlağan edi.

—Pâlvân ornıdan turdı. Tamdan balta bilen erreni aldı ve üyige cönedi. Tegirmançı unı tohtatdı.

—Rahmet, bir küni kempirim şu beççetalaknıñ sülüvv kızı barlığı hakıda aytuvdı. Râst mı şu?

Râst.—Kımız uykusını keltireyatğan bolsa hem pâlvân sergek tartdı. U kazınıñ güzel kızını öz közi bilen körgeñ edi. Kettebağlık hatın-kızlar ezelden yüzleri açıb yrediler de....

—Kâzı bedbeşere, kızı kayaktan sülöv olsun?

— Ahlatdan hem çiraylı gül ösedı,—deb izâh berdi pâlvân.—Kalaverse, kâzı sen aytğandek hünük emes. Unıñ hüsniñi semizligi buzıb turıbdı.

Pâlvân çengekdek kattık oñ kolı bilen çukurçası bar bakuvvet iyegini sıkdı. U şu elfazda bir az oylanıb turğaç, gepide devam etdi.

—Seniñ öziñ hem hünüklükde undan kalışmaysen.

Meni kimge teñleşireyatsen, Rahmet?!— U dostıdan rencigen kezlerde “battal” sözi ornığa unıñ asl atını aytardı. —Şunı bil: hakikî erkeknıñ beşerisi menikidek boladı.

—Toğrı. Lekin men turkıñ bücür taşdek dağal bolsa hem, oğlınıñ körkem yigit demekçimen.

—U anasığa tartğan.

Kâzının kızı-çı? Unıñ anasıyam sülöv. Bunıñ üstige tâaze hatın.

Eşitgenmen. Kızınıñ fe'likandak eken?

—Âdâblı emiş. Hatınım aytuvdı. Rozğâr yumuşlarını hem güldey, tâze kılarken. Özi meniñ hatınımdek köp beytlerni yâd bilerken, köp okırken... E, tohta, kellemini açıtıb unı munça surıştıraysen?

—Ke, koy, senden yaşırıb nime kıldım. Uña kempirimniñ mehri tüşgen. Şu...

—Oğlını-çı?—Negedir unıñ gepini bölüb soradı pâlvân.

—Bilmedim. Her kalay, u anasığa bir nime degen mi deymen. Lekin mene emeldâr bilen kuda bolışdan korkamen. Kalaverse, köp okıydığan ayâlnı cinim süymeydi. Köp okış, hatın zâtını buzadı.

—Hım...— Rahmet pâlvân oylanıb kaldı. U Buhârâ şehridegi Hoca Pârsâ medresesinde okıyatğan Kahramânbek'ni öz oğlı kebi yahşı körer edi. Kalaverse, Boranbek bilen Kahramânbek hudanı ortağa koyıb dost tutışğan.

—Oğlınıñ könlü bolsa nemeyem kıldın—dedi pâlvân boşasıb.

almağan...

—Atasınıñ gepiniyem inâbetge alar, ahır. Haligi Erâni kızınıyam menin gepim için almağan...

Hayr, meyli!— Pâlvân aybaltanı tut tenesige urdı. —Tüşlikni birge kılamız. Dolğa köp-rak buğday sal da, üyge çık.

—Boptı, baraver.

—Pâlvân egri-bügri sokmakdan üyge orlay ketdi. Azgine yürme, unıñ ötkir közi hatınığa tüşdi. U Yaşnalbulak'dan üç sapal köze suv alıb kaytmakda edi. Yaşlığıdan adetlengen için unıñ erkin yürüşige başıdağı köze bilen tavanığa tüşgen meyse reng köylegi halakıt bermesdi. Pâlvân uña yardımğa aşıkmadı. Kettebâğ'da suv taşış, üy süpürüş, avkat tayyar-

laş kebi yumuşlarını er kılışı uyat sanaladı. Lekin pâlvân bu kâidege köp riâye etevermesdi. U hatınığa nisbeten kattikkol bolsa hem, huş kelgende uña her kaday işde kömekleşerdi. Hazır Rahmet pâlvânın ta'bi hıra, intihâsız oy iskencege alğan... Şu sebebli u hatınığa kömek berişni unuğan edi.

Pâlvân havlığa hatınıdan aldın çıkdı. Başıdağı yeşil selleni, kelte ak yektegi üstiden bağlanğan kara keşteli belbağni yeçdi, ularni çınar şâhığa koydı ve arıkda yuvına başladı. Şu esnâda hatını hem çınar astığa keldi. Sekiñ peseyib, evvel kollarıdağı ve soñ başıdağı közeni yerge koydı.

Rahmet pâlvân yuvınıb boldı. Hatını üy içiden appak saçık alıb çıkdı.

Pâlvân âzâdelikni mi'yâridan hem aşık sevedigen adam. Bir-ikki artınğan saçığa, u kayta yuvulmağunça artınmas edi. Eger üyniñ birer câyıda gerd körse hem hatınıni urışar, gerd yokatılmağunça avkat hem yeyalmas, iş hem kılalması edi. Unıñ fe'lini bilgen hatını üyni hem, kiyim-keçeklerini hem, rozğar buyumlarını hem, hullas, tirikçilikleride nime bolsa, hemmesini âzâde tutar edi. Özi hem serencâm- seriştelikni yahşı köredigen ayâl. El unı: "Humâr yığıcı" deb aytadı. U ne fakat aza, belki başka merâsim koşıklarını hem yad biledi.

—Avkat tayyar mı?—deb soradı pâlvân sorığa çıkıb, tâze bekasam körpeçege otırğaç.

—Tayyar.

—Süzever. Hazır Kudret hem çıkadı.

—Hop,—Humâr yığıcı aşhânedan yol-yol kızgış desturhannı hantahtağa yazdı, saçıklarını unıñ üç çâyığa koydı. Soñ havlı adağıdağı oçak kaşığa bardı: kazanda şorva mıldırab kaynamakda. Kiçik oçakda çaydış asılğan. Ularınñ katarıdan yana ikkite oçak bilen ikkite tandır cây alğan. Bular toy-ma'rekelerge hem mölcellengen. Kazan asılğan oçak bıknığa teppi, tezek, taraşalar tertib bilen terib koyılğan.

Humârhanım oçakniñ oñ süpeçesidegi sapal legen içide turğan,aldından özi hazırlab koyğan nân bilen üçte yağaç kaşıkni aldı, hantahtağa koyıb kaytdı. U sapal legenge goşt saldı, üç çinni kâsege şorva koydı; ularni birin-ketin desturhânğa eltdi. Soñ çınar şâhığa ilingen, tegidene kökiş zerdâb çek-çektamayatğan süzmehalta yanıdağı kavakni yeçdi. İkki kâsege katık koydı.

Kavakni câyige ildi. Kâselerni desturhânğa keltirdi.

Tegirmançı küttirmey yetib keldi.

Uççavları gep-sözsiz avkatlanışdı.

Humârhanım desturhannı yığıştırdı da, ne'metek gülli hum çaynekde kök çay alıb keldi.

Tegirmançı piyâleden mırıkkıb-mırıkkıb çay höplerken, çap kolı bilen ciger reng köyleginiñ yaka tügmesini yeçdi. Unıñ boynı, yüzi terleb ketgen edi.

—Köklem ıssık keldi,—dedi u.—Yamğır yağmayattı. Endi çöldegi dândünge ümid bağlaş kıyın.

Nefesiñni savuk kılma!—cerkidi pâlvân,

—Heli yamğır yağar.—Humârhanım gepini tügetişi bilen bilen meyseler başğan tam boğatığa bir top kaldırğaç kelib kondı.

—Kaydam,—u Akkaya uçıdağı katranğığakarab bir lahza oyğa taldı.—Endigi hatınlar atababalarımızdan kalğan resm-rüsümlerini kılmay koyışdı. Seniñ "yığıcı" degen nâmniñ bar. "Suv hatın" merâsimini ötkeselerniñ ölesiler mi?

Kudretniñ bâye 'Köp okış, hatın zâtını buzadı' degenipâlvânğa ağır batğan edi. Endi bu gepiaşib tüşdi-yü tegirmançığaökreyip karadı: "Dostimbolsañ hem, hatınığma til tegizme!" demekçiedi. Humârhanımbar üçün indemedi. Pâlvân biravlarğa hatınıni horlatıb koyadığan, unı begâneler aldıda zze kıladığanerkeklerini yaman körer edi. Humârhanım unıñ avzâyı buzılğanını sezib,izze bilmegen hâlde desturhan uçını gıcımlay başladı. U eriniñ re'yige karab iş tutadığan, şu bilen birge uña öz te'sirini hem ötkeze aladığan hatın edi... Lekin hâzır süküt sakladı.

—"Suv hatın"ni öziñniñ ayâliñ ötkesin!—deb tonğılladı.

—Birge-birge ötkezişedi.

Pâlvân indemedi.

Tegirmançı desturhânğa Fâtiha okıb, tegirmanğa ketdi.

Humârhanım kazan-tavaklarını yuvışğa kirişdi.

Rahmet pâlvân nime kılarını bilmeyatğan adamdey hâvlınıñ u yak, bu yağıda gereñsib yürdi. Humârhanım eriniñ nimedendir ruhu tüşgenligini sezse hem, uña birer söz aytışğa batınmadı. Erkekni bolar-bolmasğa tergeyveredigen, unıñ her bir işige aralaşaveredigen meyde, micğav hatınlardan emesdi. Pâlvânın özi ese gerçi, Humârhanımını süyib alğan bolsa hem, uña köçe-küydebolğan geplerni, i körgenkeçirgenlerini, yüregidegi derd, alem, maksadlarını deyerli aytmas, fakat u bilen rozğar hususıdağına sözleşer edi. Bırak Rahmet pâlvân Humârhanımğa sadâkatlı edi. Öziniñ ilk yiğitliğini uña bergen ve ba'zı kulay peytler...ge düç kelse hem, hatınığa hıyânet kılmağan edi.

U biravniñ kızığa, hatınığa yâ siñlisige köz alalık kılğan erkeklerden cüde cirkener edi. Helâllik, erkinlik unıñ kanığa gödekligiden siñib ketgen.

Humârhanım ayırım hâllerde, u hem bolsa ruhen kattık ezilgen peytleride eriniñ kem gepliğiden zârlanar edi: "Başkalarınıñ erleri hatınları bilen ecebtavur gepleşib otırışadı. Siz bolsañız içimden tapsız..."

Bunday kezlerde pâlvân: "Bes kıl ma'ruzeñni!" deb oşkırdı. Bundan Humârhanımınıñ horlığı keler, közi yaşlanar, ammâ tolub turğan öpkesini aççık yığıyâ aççık söz bilen boşatışğa hayıkar ve pirâverdide ançağaça cimmine munğayıb otırar edi. Şunda pâlvânınıñ uña rahmi keler, mehri iyer, lekin: "Hatınğa sır beriş, erkekke yaraşmaydı" deye oylab, kavağını bedter üyer, ornıdan turar ve işge songıb keter edi.

Rahmet pâlvân havlıda yana bir-ikki aylandı da, car taman yürdi. Her küngi âdetige köre u eselarılardan haberalışı, soñ otlakdağı biyelerni suğarışı lazım edi..

Carğa yetey degende, u behâsdan tağ yanbağrıdağı yalgız ayak yolda nebireleri Ârzugül bilen Kadırbekni kördi. Apa-üke mektebden kaytışmakda edi. Âkılbeğ bu ikki ferzendini ata-anasığa bergen; özi âilesi bilen Kettebâğ merkezide, meçit bilen mektebniñ roperesidegi bâlâhâneli üyde yaşardı. U üyi yanından ustahâne açğan edi.

Pâlvân nebirelerini kütmedi. Fakat, kaçanlardır bir kezleri, özi heme nebireleri kebi mektebde, keyin Samarkand medresesinde okığanını esledi, esledi-yü: "Ümr ötevererken de" deb horsınıb koydı.

U car yakalab, eseları kutıları koyılğan câyğa bardı. Eselarılar kabul, kozıkulak, eşekmiye sınığarı ot-olanlarğa konışar, uçışar, konışar edi.

Rahmet pâlvân eselarılardan her yılı ikki merte, ilk yaz ve küzde esel alardı. Kışda hem kışlakları atlarda, aravalarda, tüyelerde Cızzah, Samarkand, Buhârâ, Hive, Kokan, Taşkent kebi şehirlerge meyiz, kısmen yangak alıb barıb satışsa, pâlvân eselini arzağa bolsa hem, üyiniñ özide alıbsatarğapullar edi. U bâzâr sankıb yürüşden üyeler, kalaverse, buña meşhurlığı hem imkân bermes edi...

Fakat u bulturğı ve bu yıl aladığan eselini heç kimge satmaydı. Pâlvân Uyğakbek'ke şunday va'de bergen.

Unıñ başıdan bir gele kök karğa uçıb ötib, carğa şongıdı. Pâlvân sergek tartdı: "Boldı bes!" deye kolını silteydi u, "Boranbek'niñ hem nesibesi tapılar..."

Pâlvân kutularını kıyalab ötib, otlakdan çıkdı. Bu yerde yavvayî yongıçka, ulakot, kongı-rakgöl, sarıkpüfenek, gezekot, yavvayî laviye, boztiken kebi ösimlikler hılma-hıl rengde gülleb yatıbdı. Melle biye bilen ak biye otlakda bir-birini tişleb, oynaşmakda.

U, tüşavlanğan biyelerni haydab, carğa alıb tüşdi. Ordataş, Tüyetaş dereleriniñ suvları birleşib, car túbide akmakda. Biyeler mırıkıb suv içişdi. Pâlvân bu ikkele beytelni hem bir vaktde öziniñ kökiş reng, tuyakları ak-ak donanı bilen tok kızıl reng, peşânesi kaşka ciyranığa kaçırıtırğan. Taylaklarını tuğılğanığa heli bir ay hem tolmağan; yazğı korada. İkkele uçkur ayğır ese tağ içkeriside yılmırlarğa koşıb yubarılğan.

Pâlvân biyelerni otlakka koyıb yubarıb, izige kaytdı. Hamân unıñ kaş-kavağı uyılğan, yüzi tünd. "Eger savçı yubarışsa, yok deyişmeydi... yok deyişse-çi?.. Yok deyişmeydi... Berkemâl yigit... Kızlar şundaklarını yaktıradı. Yok, ahır, u Boranbek'ke köñil koyğan-ku! U hâlde hem Kudret unı Kahramânbek için soratsa, biz tilimizni tişleşimiz lâzım. Bolmasa, dostlığımız buzılıb ketedi. Kız ularğa "yok" dese-çi? Unda başka gep. Yok, unda hem bolmaydı. Kudret: "Bizge konmağan kızını ataylab oğlıña alıb berdiñ" deb aytadı, aytmasa hem

oylaydı... Barı bir dostlığımız şa'nığa toğrı kelmeydi''.

Unıñ miyeside şunday fikrler tınmay aylanmakta edi. Negeki, ötgen küzde Humârhânım: "Oğlıñızğa kâzının kızı Reyhânıñ köñli bar eken" deb aytğan edi. "Men unıñ özi bilen alâhıde gepleşdim. Tereddüdiñizni köreveriñ, Oğılay". U erini tongıç kızınıñ nâmı bilen ataşğa âdetlengen edi.

Şu gepe sözden keyin Rahmet pâlvân kence oğlığa üy kurış recesini tüzdi: "Şu tepeden tört-hâneli, peşeyvânlı imâretkuraman. Hemmenikidek ropereside mehmân-hâne, çekkede hammâmı boladı. Her bir hücre derezeleriden Akkaya uçıdağı mukaddese katranğı körinib turadı. Bu, Boranbek bilen unıñ balalarığa Konış, Konar babalarını esletib turadı. Şunda ularğa aziz evlâdlarınıñ ruhları hemişe mededkâr boladı".

U recesini emelge aşırış üçün astaydil ter tökdi: çekelekzârdan narı, vesse, üstünler üçün terekler kesdi. Endilikde kol-erre, aybalta, teşe, rende kebi esbâb-üsküneler yardımında ularğa saykal bermekde. Bugün tüşgeçe u vesse yanış bilene meşğul boldı. Mana, endi, ortadan lab etib Kahramân bek çıkıb turıbdı.

Pâlvân yerge karağan koyı hayâl sürib keleyatğan bolsa hem, üyige yetey deb kalğanını añladı. Başını köterdi. Car yakınında Kadirbek ötmes teşe bilen moltı, yeryanğak kavlamakda edi. Pâlvân unıñ aldığa bardı.

—Kette ata!—Kadirbek kavanıb kaddini râstladı.

Rahmet pâlvân unıñ ikki koltığıdan köterib, doñ peşânesiden öpdı.

—Kanı ayt, tayçağım, bugün kaysı sabâklardan yahşı bildiñ?

Pâlvân Kadirbek'niñ Boranbek'nikige ohşaş çaknab turğuvçı çıraylı közige mehr aralaş sınçkavlık bilen tikildi ve: "Boranbek'den hem berkemâl boladı bu" deb oyladı. Belki bu oy uña nebiresiniñ zehni belendliği, sezgirliği, her nersege kızıkuvçenliği ve ukuvı barlığıdan kelgendir.

—Hisâbdan yahşı bildim, kette ata,—deb dedil cevâb berdi Kadirbek,—Hüsnihat derside ese muallimimiz meni hem maktadı, hem kayıdı.

Hürmet yüzesiden koşıb ayıladığan "ler" koşımçası Kettebâğlıklar şeveside işletilmeydi.

—Neçün uruşdı?

—Reyhânı'de "râ", "mim", "vav" harfleri andak çözip bitiledi, lekin soñğıda kayrılma bolmaydı. Men esem kayrılma boladı, dep oylaymen...

—Ziyânı yok, bötem, her neçük örgeñib alıbsen,—pâlvân balanı yerge koydı. Közi davçadek-davçadek keledigen, bergi yalpıznikige ohşab ketedigen moltılarınğa tüşdi. U her ikkele tansık meveden bitteden aldı, kınından pıçağını suğurdı da, ularınıñ nim kara pöstlağını arçıdı. U mevelerni karsılatıb çeynerken, Kadirbek'den soradı:

—Şu künlerde "Çârkitâb"niñ kaysı bölümünü yâdlıyatsılar?

—İkkinçi bölümünü, kette ata.

—Unda nime örgetiledi?

Bidân.

Bunı sen kaday tüşinesen?

Bidân, e'tikâdnı añlaş degeni, kette ata.

Kadirbek mü'cez haltağa teşe, moltı, yeryanğaklarını salıb, babasığa ergeşdi. Bu az yürüşgeç, eseları kutıları katar terib koyılğan seyhânlıkka yetişdi.

—Her kutıda neçteden eseları bar, kette ata?—u haltanı oñ kolığa alarken, kızıkıb soradı.

Eseları hakıda gep ketgende, Rahmet pâlvânıñ dili yayraydı Hâzır hem unıñ üyilgen kavağı yazılıb, tünd yüzi yarışdı. U sevimli nebiresiniñ yelkesige âhiste-âhiste kakarken:

—Bir kutıda bir âile eseları yaşaydı, bötem,—dedi. —Bir âilede ese on miñgeçe eseları bolışı mümkün.

Pâlvân tenesi tik, şâhları tarvakaylab ketgen dolana tegiden bir tüp cumagül üzib aldı. Unıñ bergi kalemi, kütsiz, güli kuyığa asılğan, yayık, çıraylı: rengi nimkızıl. Bırak, kızıık, bu yerde neçe tüp cumagül bolsa, hemmesi her hıl kızıl, yeşil, sedef, nukra... renglerde edi. Kadirbek hem bir neçe tüp cumagül üzib aldı. Pâlvân kolıdağı gülni uña berdi:

—Hemmesini gültüvekke salıb koy.

Hop, kette ata.

Rahmet pâlvân arıkda kolını yuvıb, sorı suyançığıda turğan tâze saçıkka ertdi, kelişini yeçib, mehsisi bilen sorığa çıkdı.

Humâr yığıcı bilen Ârzugül oçak başıda kuymalanışardı.

Ârzugül, kızım, menge bir kâse ayran alıb kel,—dedi pâlvân.

Hop, kentte ata. Hâzır...

Pâlvân sapal kâsedegi muzdek ayrannı sımırıp içgeç:

—Berekelle, kızım—dedi. —Kün râse ısıb ketti de. Adam bir kadem yürme suvsab kaladı.

Ârzugül cilmeydi. Tekis, appak tişleri körindi. U kâseni arıkda çaydı. Ikki örüm saçınıñ uçları suvğa tökildi.

—Nime kılaysılar, kızım?

—Kurut.

—Ha...

Ârzugül çınar şâhıdağı ak süzme haltanı yeçib, unı kaynak suvlu kazanğa ağıdardı. Oçakda tereşe âhiste yanmakda. U süzme haaltanı yahşıláb yuvdı. Suv aralaşğan süzme âbdan kaynadı. Ârzugül kaytadan unı süzme haltağa saldı da, heligi şâhğa ilib koydı. Humârhânım unı küzetib turdı, halâs.

Ezel-ebeden Özbek anaları öz kızlarığa rozğar yumuşlarını cüde ertee örgetediler. Özbekde nân yapış, sığır sağış tikiş-biçiş, hılma-hıl taâmlar...tayyarlaşını bilmeslik ayb sanaladı. Bunday kızını köpinçe er almaydı, sülöv bolsa hem, er almaydı. Yigit: "Hüsniğe nân batırıp yermidim!!" deb tongıllaydı.

Âbdan suvı sıırıksın, balam,—dedi Humârhânım. —Keyin kurut kılıb, tamğa yayıb koyamız.

—Hop, kette ene.

Rahmet pâlvân per yastıkka yanbaşlağança müdrey bşladı. Her küni bu vaktde u çekelek-zârda işleyatğan bolardı. Bugün kolı işge barmadı...

—Endi kızım, Kadircân bilen sayğa enib, yalpız bilen atkulak terib keliñler.— Humârhânım şıvırlab gepirdi. —Piçek kılamız. Hevesek dee, balam.

—Hop, kette ene.

Apa-üke bitteden çele kalıb, sayğa tüşib ketişdi. Pâlvân pakırlarınıñ şakillaşından közini açdı. Humârhânım unıñ yanığa bardı.

—Oğılay!— dedi u körpeçeğe otırğaç, lebini kımtıb. —Savçılar Reyhânlarğa tinçlik bermeyatğanmış.

—Bunu senge kim aytdı?— Pâlvân sergek tartdı.

—Ârzugül aytdı.

—Ârzugül?... Kayerden eşipti?

—U Reyhânınıñ siñlisi Kunduz bilen okıyıdı.

—Hım... Savçılar kimler eken?

—Suriştirmedim. Bir savçını Orakbek ağanın oğlıdan deb eşitdim.

—Kaysı oğlıdan?

—Pâlvânıdan, Onğarıdan.

—Hım...

Rahmet pâlvân u azamat yigitni hürmet kıladı. Onğar pâlvân hem meşhur çavandâz. Kazaklar-u Kırgızlar hem, Türmenler-ü Tâcıklar hem uña tan berişgen.

—Hoş, kempir, kâzı savçığa kandak cevâb beripti?

—Konışmaptı. Reyhânınıñ köñligem karaşadı da! Endi, Oğılay keçikmesden özimiz savçı yubaraylık.

Rahmet pâlvân Humârhânımğa Kudret tegirmançınıñ gepini aytğaç:

—Kahramânbek kelgünçe sabr kılalık,—dedi.

—Reyhânınıñ köñli oğlıñızda ku!

Barı bir. Her nimededen dostlık aziz.

Humârhânım endi erige başka gep te'sir etmesligini sezib, indemedi.

TÜRKİSTAN GERÇEĞİNİN YENİ YÜZÜ: “Alma Ata” Olayları

AYBEK TÜRKİSTANLI

17 Aralık 1986 günü, Sovyetler Birliği resmi haber ajansı TASS “Alma Ata”da bir grup kendini bilmez, paraziter nitelikte ve sarhoş öğrencinin nasyonalist nitelikte gösteri yaptığını” bildirdi. Başlangıçta M.Gorbaçov’un “Glastnost” politikasının bir gereği gibi görülen bu haberin, bu kadar basit olmadığı, Sovyet Novosti press muhabiri Valeri Novikov’un değerlendirmesiyle ortaya çıktı. Bir gün sonra, batılı haber kaynaklarının da devreye girmesiyle olayın gerçek boyutları bütünyayayayıldı.

Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin 16 Aralık toplantısında, 1956 lardan beri genel sekreterlik görevini sürdüren Din Muhammed Kunayev’in görevden alınması, yerine bir Rus olan Genady Kolbin’in atanması kararlaştırılmıştı.

Bu haberi takibeden saatler içersinde Alma Ata Üniversitesi çevresinde hızla toplanan Türkistanlı Kazakların kısa sürede On bini aşan bir kalabalık haline dönüştüğü gözlemlendi. Çoğunluğu işçi ve öğrencilerden oluşan bu kalabalık daha sonra şehir merkezine doğru

yürüyüşe geçti. Görgü şahitlerine göre, “Kazakistan Kazaklarıdır”, “Ruslar bizim düşmanımızdır”, “Kolbin Rusya’ya”, Birleşmiş milletlerde ayrı sandalye ve otonom idare istiyoruz” sloganlarıyla yürüyen halk, hapishaneleri açarak mahkumları serbest bıraktı. Bu arada bir çok Rus’un hırpalandığı, bazı mağazaların ve arabaların tahribedildiği görüldü.

Olayların hızla büyümesinden ürken Rus yönetimi, bölgeye 70 bin civarında asker sevk ederek, sıkı yönetim ilan etti ve giriş çıkışlar yasaklandı. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte 20 den fazla insan ölmüş, yüzlerce insan yaralanmıştı. Ancak iki günde ve güçlükle kontrol altına alınabilen olayların yavaşlamasından sonra üniversite ve parti çevrelerinden binlerce kişi tutuklandı.

SOVYET BASINI NE DİYOR?

Başlangıçta olayı “bir öğrenci grubunun taşkınlığı” şeklinde değerlendiren Sovyet basını, daha sonraki günlerde, olayın “Kazakistan Komünist Partisi önde gelenleri ve milliyetçi, paraziter, bozguncu

grupların ajitasyonu sonucu gelişen tehlikeli boyutlarda bir ayaklanma olduğu görüşünde birleşti.

Literaturnei Gazetta, Ocak 1987 deki bir makalede, Kunayev’in görevden alınmasıyla kendi pozisyonlarının da tehlikeye düşeceğine inanan parti yetkililerinin öğrencileri sokağa döktüğü iddia edildi.

TASS, Kunayev ve arkadaşlarını Gorbaçov’un reformlarına karşı çıkmak, bölge üretimini düşürmek, rüşvet ve adam kayırma olaylarını yaygınlaştırmakla suçladı. Olayların çıkışını da “Milliyetleri farklı öğrencileri karışık bir şekilde yerleştirmek yerine ayrı yurtlara vererek milliyetçilik akımlarının güçlendirilmesine” bağladı. Kunayev yönetiminin rektörleri, Alma Ata Ünivertesi tesinin hukuk, gazetecilik v.s. gibi fakültelerinde Türkistanlı Kazak öğrencileri çoğunluğu oluşturacak şekilde yerleştirmişler, bu da olayların çıkmasında ana sebeplerden birisi olmuştu.

Sovyetlere göre Kazakistan’ın güneyinden gelen Kunayev, geçmişte büyük Cüz’ün kurulduğu bu bölgeden gelenleri sorumlu mevkilere getir-

miş, böylece Kazakistan içerisinde kendi kabilesini hakim kılmağa çalışmıştı. Bir diğer deyişle Kunayev, yalnızca milliyetçilik akımlarına göz yummakla kalmıyor, Kazak Türkleri arasındaki kabile farklılıklarını da körüklemiş oluyordu.

Batı basını ise olayı Rus sömürgeciliğine karşı İslami yönü daha güçlü olan Milliyetçi bir mücadele şeklinde değerlendirdi. Genel eğilim "daha öncede böylesi olayların olmasına rağmen neden ilk defa gizli tutulmadığı" meselesi ile ilgilenmek şeklindeydi. Yani Gorbaçov'un "Glastnost" politikası ilginin odak noktasıydı.

Bir kısmı ise Afganistan olayları ile Kazakistandakiler arasında bağlantı varlığından yola çıkarak, Afganistanda durulma olmadıkça Sovyetler Birliğindeki Müslüman toplumlarda problemlerin devam edeceği görüşünü işlemekteydi.

Olayların durulmasından sonra 23 Aralık ve 22 Ocak'ta toplanan Kazakistan Komünist Partisi merkez komitesi gençlerin Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda ve İnternasyonal kültür verilecek şekilde eğitilmesi konusunu karara bağladı. Ayrıca Rusça'nın yaygınlaştırılması ve diğer Cumhuriyetlerle (Ukrayna, Belorusya v.s.) sıkı ilişkiler kurulması gerektiği sonucuna vardı. Bu kararda komşu Cumhuriyetler deyiminin Türkistan'ın diğer cumhuriyetlerini kapsamaması dikkatleri çekti.

GERÇEKLER VE SORULAR

Alma Ata olaylarının gerçek bir değerlendirmesini yapabilmek için 80 li yıllarda Kazakistandaki bölgesel gelişmeler yanında Sovyetler Birliği ve komşu ülkelerdeki genel değişimleri birlikte yorumlamak lazımdır.

Gorbaçov bütün dünyada geniş yankılar uyandıran "Gl-

astnost" (yumuşama) ve "Perestroika" (yeniden yapılandırma) uygulamalarını ortaya atarken bu deyim Sovyetleri oluşturan Cumhuriyetlerin bütünün kapsamadığını, bir diğer deyişle hemen hepsi Türk olan müslüman toplulukları hariç tuttuğunu bütün dünyanın gözünden ustalıkla saklayabilmiştir. Gorbaçov batıya dönük yüzünde, ülkede genel olarak Liberal uygulamaya geçtiğini göstermeye çalışırken özellikle Türkistandaki Cumhuriyetlerde yoğun bir antiislamik ve anti-milliyetçi bir savaş başlatmış, bölge Komünist partilerinin yerleşik kadroları arasında geniş temizlik uygulamasına girişmişti.

Kanaatimizce Batı basını gözünden kaçan en önemli nokta budur. Kuruşçev de 1950 li yıllarda başlattığı kısmi serbestlik politikası esnasında Türkistandaki baskıyı arttırmış, bu bölgelerin asimilasyonu için büyük ölçüde bir Slav akım başlatmıştı. Gorbaçov yönetiminin Din Muhammed Kunayev'i tasfiye etmesi eski Brejnevcileri temizleme hareketinin bir devamı gibi değerlendirildi. Aslında olay kısmen bu özelliği taşısa bile, 1984 den sonra başlatılan "Türkistan Cumhuriyetlerinde yönetici kadroların temizlenmesi, antiislamik görüşte ve internasyonalist felsefeye inanmış yeni kadroların getirilmesi" senaryosunun bir parçasıdır.

Tasfiyeler birkaç yıl önce yoğun bir şekilde başlatılmıştı. 1985 de Kazakistan Çimkent bölgesi 1.sekreteri Asanbay Askarov ekonomik yetersizliği öne sürülerek görevden alındı. Bunu Taldy Kurgan bölgesi 1.sekreteri Ebubekir Tinibayev'in Uralsk bölgesi 1. sekreteri İhsanov'un ve nihayet Kazak bilimler akademisi başkanı Askar Kunayevle birlikte 500 kadar üst düzey parti görevlisinin tasfiyesi izledi.

1986 yılı Kırgızistan Komünist partisinin 18. kongresini takibeden dönemde, aralarında Uzgen bölgesi 1. sekreteri V.Talipov, Oş bölgesi 1. sekreteri A.Tacibayev, Talas bölgesi parti başkanı K.Kazimbekov gibi üst düzey yetkililerinin bulunduğu birçok insan görevden alındı ve bir kısmı partiden ihraç edildi.

Aynı dönemde Rus Komünist partisi 27. kongresinin isteği ve Türkmenistan parti kongresinin onayı ile Türkmen merkez komitesi 1. sekreteri M.A.Kariyev, yetersiz parti liderliği, endüstri ve ziraatta başarısızlık suçlamalarıyla görevden alındı. Ayrıca arkadaşları G.Kurbanov, S.Muhammedov ve 1.Cumaayev de tasfiye edildiler.

Görüldüğü gibi olay yalnızca Kazakistanı değil, bütün Türkistan Cumhuriyetlerini ilgilendirmektedir. Fakat Alma Ata olayları ve Kunayev'in Sovyetler Birliği merkez politbüro üyesi oluşu gibi nedenler dikkatleri daha çok Kazakistan üzerine çekmiştir. Alma Ata olaylarından bir ay kadar önce, Gorbaçov'un Hindistan'a giderken Türkistan'a yaptığı ziyaret ve başlattığı uygulamalar uluslararası haber kaynaklarına kapalı tutulmuştur. Gorbaçov Taşkente yaptığı konuşmada ekonomik problemlerden çok Ateist propaganda ve toplumsal politik çalışmalara ağırlık verilmesini istemiş, bu konulardaki ihmallere kesinlikle göz yumulmayacağını ve en şiddetli şekilde cezalandırılacağını belirtmiştir.

GORBAÇOV'U ZORLAYAN GÜÇLER

Türkistanda 70 yıldır uygulanan Komünist sistem Türk lük ve Müslümanlık kavramlarının yok olmasını sağlayamamış, bilakis 2. sınıf toplum muamelesi gören Türkistan Cumhuriyetlerinin yönetici

kadrolarında bile bu akımlar giderek güçlenmiştir. Hızla artan Türk nüfusu, yoğun insan emeğine dayanan Sovyet ekonomisi için avantajlı olmakla birlikte, Sovyetlerde demografik açıdan Türk-Müslüman etkisinin güçlenmesi tehlikesini de getirmektedir.

Uzun yıllar dış dünya ile bağlantısı en alt düzeye indirilmiş olan Türk toplumu giderek uyanmış, resmen dile getiremesè bile Rus ihtilalinin getirdikleri ve Rus kardeşliği gibi yalanlara inanmaz hale gelmiştir. Artık Sovyetler Birliği'nin bir Komponenti olarak eşit haklar ve politik güç isteği gündeme gelmiştir.

Afganistandaki mücadele ve oraya başlangıçta gönderilen Türk askerlerinin geri geldiklerinde anlattıkları gerçeklerin Türk toplumu üzerinde etkisi olduğu muhakkaktır. Fakat bu etki sanıldığı gibi mücahitlerin Rus işgali altındaki Türkistan'a sızmaları, bildiri dağıtmaları gibi olaylardan kaynaklanmamaktadır. Asıl değişim yeni nesillerin kafasındaki Afganistan ve 70 yıl önceki Türkistan benzetmesinde yatmaktadır.

Bu güne kadar komünizmin Türkistan'a Türk halkının istekli davetiyle ve kurtarıcı olarak geldiğine inandırılan genç nesiller, başlangıçta Afganistan halkının da komünizmi istediği fakat emperyalist güçlerin bunu engellediği propagandası ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat kısa bir süre sonra oraya giden askerler, yeraltı teşkilatlarından sızdırılan

haberler ve dış basından edinilen bilgilerle olayın tam tersi nitelikte olduğunu farketmişlerdir. Yani Sovyetler Birliği ve komünizm Afgan halkının isteği dışında ve zorla Afganistan'a girmek istemektedir. Bu durumda Türkistanlı öğrenciler, gençler ve aydınlar yaşlıların

kendilerine aktardıkları şeylerin doğru olduğuna, yani, Türkistanın da bu şekilde işgal edildiği gerçeğine ulaşmışlardır.

Alma Ata olaylarında gösterileri yapanların büyük bir kısmı öğrencilerdir. Sovyetler Birliğinde yüksek tahsil yapabilmek için "genç komsomol" teşkilatlarından geçmek lazımdır. Böylesi bir eğitimden geçmiş genç bir insanı yönlendiren en önemli duygunun dini etki olduğunu söylemek tek yönlü bir değerlendirme olacaktır. Kanaatimizce genç nesli ve işçileri yönlendiren en önemli etki, batı basınında özellikle üzerinde durulan dini etkiden çok milli Türklük şuurudur.

Alma Ata olaylarında önemle üzerinde durulması gereken bir gelişme de, birkaç saatlik bir sürede onbinlerce insanın, üstelik değişik şehirlerden biraraya gelebilmesidir. Demokratik bir ülke için normal olan bu olay sıkı kontrol ve gizliliğin var olduğu Sovyet sisteminde inanılmaz nitelikte bir gelişmedir. Böylesi bir olayın belirli bir organizyona, ön hazırlığa ve yer altı çalışmasına dayanmaması mümkün değildir. Daha önce, 60 lı yılların sonunda, Özbekistanda bir stadyumda ortaya çıkan anti Rus gösterilerde de yüzlerce insan ölmüş, yaralanmış ve tutuklanmıştı. Fakat Alma Ata olaylarının farkı, kesinlikle bir ön hazırlıktan sonra ve bilinçli bir şekilde yapılmış olmasıdır.

SONUÇ

Sovyetler Birliği yönetimi birlik içerisinde giderek sayı ve etki açısından güçlenen Müslüman Türkler konusunda zorlanmağa başlamıştır. 1920 lerin politik açıdan bilinçsiz ve organizasyondan mahrum Türkistan'ı sözde 5 ayrı Cumhuriyete parçalanmış olmasına

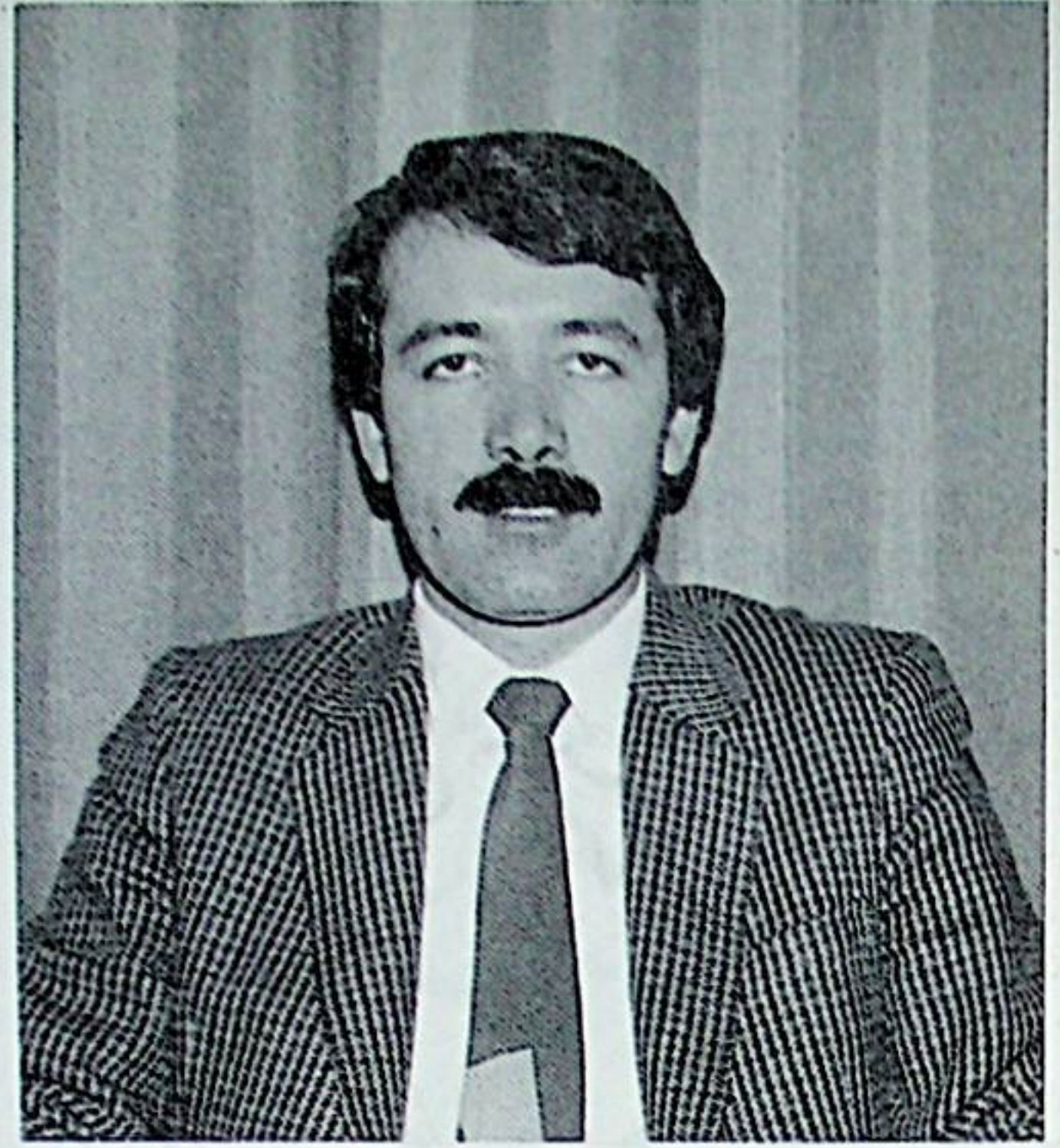
rağmen bugün Rus yönetimini kendi şartları içerisinde zorlayan politik kadrolara ve aydın sınıfına sahip olmuştur. Dış dengeler açısından batıya ve özellikle hür İslam memleketlerine şirin görünme çabası içerisinde bir Sovyet yönetiminin bu gelişmeleri baskıyla kontrol altına almasının güçlüğü ortadadır.

Diğer taraftan Afganistanda hergün biraz daha Vietnam örneğine dönüşen bir savaş yaşanmakta, bu savaşın gerekliliği ve ekonomik yükü Rus toplumu içerisinde bile tartışılır hale gelmektedir. Kırimda, Baltık memleketlerinde huzursuzluk su yüzüne çıkmıştır. Demirperde gerisi ülkelerde yaşanan ekonomik bunalımlar ve halkın doyumsuzluğu komünist yönetimlerin eskiye göre daha güçlü bir şekilde eleştirilmesine neden olmaktadır. Bir diğer deyişle komünizmin, iddia edildiği gibi, toplumları çağdaşlığa götüren yol olmadığı anlaşılmıştır.

Bugün AlmaAta'da yaşanan olaylar yakın bir gelecekte Türkistan'ın diğer bölgelerinde de tekrarlanabilecektir. Çıkmaza girmiş bir sistem dış dünyadaki hayali dev görüntüsünü giderek kaybetmektedir. Ve çöküş başlamıştır.

Yeni sistemler ve yeni dengeler içerisinde Türkistan bir süre sonra kendi hür iradesine kavuşacak ve dünya milletleri içerisinde hakkı olan yere sahip olacaktır. Buna bütün varlığımızla inanıyoruz.

Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği Başkanı ile Röportaj

EROL KAYMAK

Konuşan: Doç.Dr.Ahat Andican

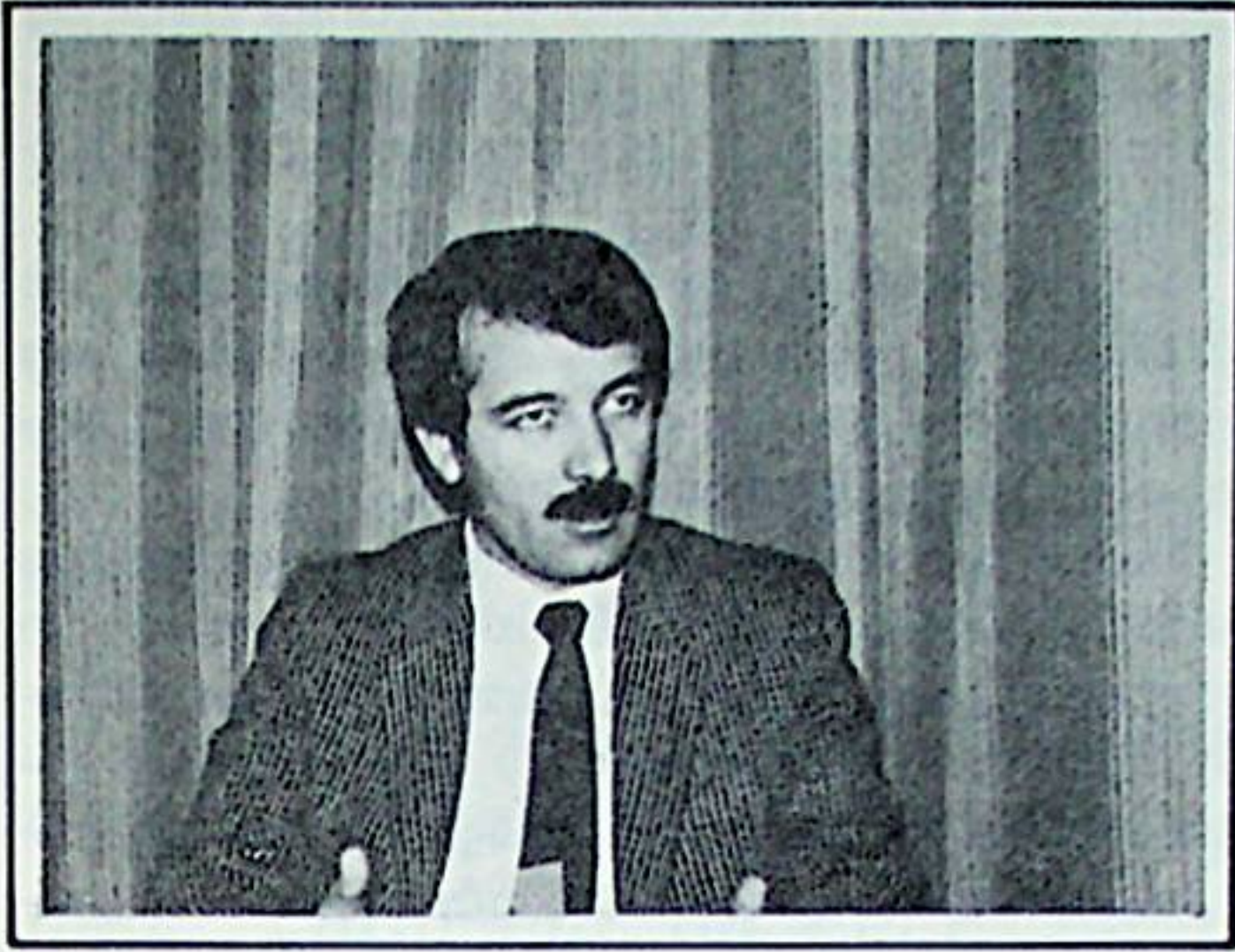
• **-Sayın Başkan, yurt dışındaki Türkistanlılar camiasında hayli bilinen bir insansınız. Sizi biyografik olarak da okuyucularımıza tanıtabilirmiyiz?**

Memnuniyetle. 1951 yılında Afganistan'da doğdum. 2 yıl sonra ailemle birlikte Türkiye'ye göç ettik. İlk, orta ve lise tahsilimi kısmen Adana ve çoğunlukla Akşehir'de tamamladım. 1968 yılında girdiğim Cerrahpaşa Tıp Fakültesinden 1974 de mezun oldum. Askerlik görevimden sonra 1976 da, Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde Asistanlık sınavlarını vererek Cerrahi bölümüne girdim. 1980 yılında uzman oldum ve aynı fakültede Başasistan olarak kaldım. Bu arada 2 yıl süreyle Cerrahpaşa Tıp fakültesi Yönetim kurulunda görev yaptım. 1984 yılında Doçentlik sınavını vererek Genel Cerrahi Dalında Öğretim üyesi oldum. Aynı yıl Türkistanlılar Kültür ve Sosyal yardım Derneğinin başkanı seçildim. Halen bu şerefli görevi sürdürmekteyim. Evliyim ve 1.5 yaşında bir oğlum var.

• **-Sayın Başkan, Yurt dışındaki Türkistanlılar konusunda genel olarak bilgi verebilir misiniz?**

-Sizin de bildiğiniz gibi Türklerin Ana yurdu olan Türkistandan dışarıya göçler neredeyse Tarih boyunca devam etmiştir. Fakat 20. yüzyıldaki göçler öncekilerden farklı bir nitelik taşımaktadır.

Rusların ve daha sonra Komünistlerin Türkistan'ı işgal hareketleriyle birlikte, 1900 lü yılların başlarından itibaren dışarıya kitle halinde göçler olmuştur. İlk zamanlarda bu göçler çoğunlukla Afganistan'ın Türkistan kesimine, yani Kabil'in kuzeyindeki Türk bölgelerine, bugün Çin işgali altında olan Doğu Türkistan kesimine ve dini kaygılar sebebiyle Hicaza yönelik olmuştur. Bu dö-

“Sonuç olarak Türkistanlılar dünyanın bir çok ülkesine dağılmış durumdadırlar. Ne yazıkki hangi ülkede ne kadar Türkistanlının yaşadığına dair kesin istatistiki bilgilere sahip değiliz”

nemde Türkistan'da kurulan kısa süreli cumhuriyetler (Buhara, Hokand) aracılığıyla Türkiye'ye çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyetince çok iyi karşılanarak eğitim imkanı sağlanan bu öğrenciler Türkistan'ın bütünüyle işgal edilmesi üzerine geri dönme imkanı bulamamışlardır. Türkistanda sürdürülen milli mücadelenin kaybedilmesi üzerine milliyetçi yöneticiler, savaşan mücahitler ve bir kısım halk kafkasya, Afganistan, İran ve Avrupa üzerinden Türkiye'ye göç etmişlerdir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte 1930 lu yıllara kadar Türkistan dışına çıkan nüfusu 3-4 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Bunu takibeden büyük çıkış 2. Dünya savaşı yıllarında gerçekleşmiştir. Rus ordusunun ön saflarında Alman ordularına karşı ileri sürülen Türkistanlı askerler esir düşme veya iltica yoluyla karşı tarafa geçmişlerdir. Sayıları yarım milyonu aşan bu Türkistanlılardan sağ kalan 180.000 kadarı daha sonraki yıllarda Alman ordusundaki "Türkistan lejyonları" nı oluşturmuşlardır. Savaşın bitiminde ise başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine, Türkiye'ye ve Amerika'ya yerleşmiştir.

1950'li yıllarda Türkiye Cumhuriyetinin Dış Türkler'e bakış açısının değişmesine bağlı olarak, Afgan Türkistanına, Arabistan'a ve bazı doğu ülkelerine yerleşmiş bir çok Türkistanlı kabileler ha-

linde Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu sırada Doğu Türkistanda komünist Çin'in hakimiyet kazanması ve istiklal mücadelesinin başarılı olamaması sonucu bu bölgeden çıkan Türkistanlılar da Hindistan üzerinden Türkiye'ye ve Arabistan'a göç ederek yerleşmişlerdir.

Son büyük göçler ise 1979 dan sonra Afganistanda komünist idarenin gelmesi ve iç savaşın başlamasıyla ilgilidir. Bu olay, Afganistan'ın kuzey kesiminde yaşayan 6 milyon Türkistanlıdan 500 bin kadarının Pakistan'a göç etmesini ve buradan bir kısmının Türkiye, Arabistan, Amerika, Kanada ve Almanya gibi ülkelere gitmelerine sebep olmuştur. Pakistan'da kalan bir kısmı ise kurulmuş çeşitli mücahit organizasyonları içerisinde yer alarak, Afgan Türkistan'ında savaşı sürdüren 5.5 milyon Türkistanlı gibi, mücadeleye katılmışlardır.

Bu arada bildiğiniz gibi, Pakistan'da mülteci olarak bulunan Türkistanlıların bir kısmı Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren'in özel ilgi ve direktifleriyle Türkiye'ye getirilerek çeşitli şehirlere yerleştirilmiştir. Bu konuda Türkistanlılar sayın Evren'e ve zamanın hükümetine Şükran duymaktadırlar.

Sonuç olarak Türkistanlılar dünyanın bir çok ülkesine dağılmış durumdadırlar. Ne yazıkki hangi ülkede ne kadar Türkistanlının yaşadığını dair kesin istatistiki bilgilere sahip değiliz. Fakat çeşitli verilerin toplanmasıyla ortaya (Afgan Türkistanında yaşayan 6 milyon Türkistanlı hariç tutulursa) 6-7 milyon gibi bir rakam çıkmaktadır.

• -Bu grupları bir araya getirme veya bağlantı kurma çalışmaları oldu mu?

-Her dönemde bu tip çalışmalar olmuştur. 1929-40 yılları arasında Türkistanlı liderlerden Mustafa Çokayoğlu "Yaş Türkistan" mecmuasını yayınlamış ve Türkistanlılar için bir bağlantı noktası kurmağa uğraşmıştır. Daha sonraki yıllarda Almanya'da Veli Kayyum Han ve çevresi "Milli Azatlık Komitesi"ni kurarak bu görevi gerçekleştirmeğe çalıştılar. Bu arada Türkiye'de, eski Buhara Reiscumhuru Osman Hocaoglu, Prof. Zeki Velidi Togan, Prof. Tahir Çağatay gibi bir çok bilim adamı da bu çalışmaların önderleri olmuşlardır. 1950'li yıllarda Türkiye'ye gelen İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra gibi liderler de Doğu Türkistan meselesi üzerine yoğunlaşarak bu konuda çalışmalar yapmışlardır.

“Türkistanlılar sistemli bir propaganda ve kişisel çıkarlarını ön planda tutan bölücü güçlerin etkisi ile gruplaşmalara uğramış, bu ise ellerindeki potansiyelin azalmasıyla sonuçlanmıştır”

• **-Sayın Başkan, Türkistanlılarla ilgili teşkilatlar hakkında bilgi verirmisiniz?**

Memnuniyetle. Sizin bildiğiniz gibi Türkiye bu konuda hayli aktif. Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği 1954 den bu yana Türkiye'deki bütün Türkistanlılara maddi ve manevi yönden hizmet götürmeğe çalışmaktadır. Derneğin amaç ve faaliyetleri, Türkistanlılar ve Türkistan dostları arasında kaynaşma ve dayanışmayı arttırmak, Türkistan'ı tarihi, kültürel ve sosyal yönden tanıtmak, fakir, kimsesiz Türkistanlılara, okuyan öğrencilere maddi yardım ve burslar temin etmek, Türkiye'ye yeni gelen Türkistanlılara sosyal yönden ve resmi işlerinde yardımcı olmak şeklinde özetlenebilir. İstanbul'da ayrıca, Doğu Türkistan meselesine yönelik çalışmalar yapan bir Doğu Türkistan Derneği faaliyetini sürdürmektedir. Adana'da uzun yıllar faaliyet gösteren bir Derneğimiz daha vardır.

Amerika'da yerleşen Türkistanlılar'ın kurduğu Türkistan-Amerikan Derneği, özellikle son yıllarda hayli etkili bir şekilde çalışmaktadır. Ayrıca Almanya'da faaliyet gösteren bir kaç dernek söz konusudur. Bunlara ek olarak İstanbul'da faaliyet gösteren Doğu Türkistan Vakfı ve Kazak Türkler'i Vakfı kurulmuştur.

Bütün bu tablo bize, geçmişte Türkistan dışındaki yaşayan Türkistanlıların yaygın bir kültürel dayanışma kurma imkanına sahip olamadıklarını göstermektedir. Bunun asıl sebebi ise Dış güçlerin ezeli uygulaması olan "Böl ve Yönet" prensibinin Türkistan halkınca gerçek anlamda kavranamamış olmasıdır. Böylece Türkistanlılar sistemli bir propaganda ve kişisel çıkarlarını ön planda tutan bölücü güçlerin etkisi ile değişik şekilde gruplaşmalara uğramış, bu ise ellerindeki potansiyelin ve gücün azalmasıyla sonuçlanmıştır.

• **-Sayın Başkan, Türkistan dışında yaşayan Türkistanlıların görevleri nelerdir? Sizce bu insanlar hangi amaçlara yönelik çalışmalar yapmalıdırlar?**

-Bu konuda söylenecek çok şey var şüphesiz. Fakat öncelikle önemli bir noktaya açıklık getirmek istiyorum. Doğrudan Türkistandan çıkan nesillerle, dış ülkelerde doğup büyüyen nesiller arasında, zamanla belirginleşen bir düşünce farklılığı ortaya çıkmaktadır. Eskilere göre her Türkistanlının görevi, mümkün olan en kısa zamanda Türkistan'a geri dönmek, komünistlerle savaşarak onları bu ülkeden atmaktır. Yani kısa süreli stratejiye dayanan fiziki mücadele asıl amaç olup bütün çalışmalar buna yönelik olarak planlanmıştır. Bana göre bu düşüncede en önemli eksiklik, içeride, yani Türkistanda kalarak sosyal mücadeleyi sürdüren milyonlarca Türkistanlının bir şey yapamayacağı ve ancak dışarıdakilerin çabalarıyla kurtarılacağı gibi yanlış bir temele dayanmasıdır. Zaten dışarıdakiler arasındaki etnik bö-

lünmenin (özbek, kazak, uygur, türkmen vs.) temelinde bu psikolojik yanılgıdan kaynaklanmaktadır. Türkistan bir gün hürriyete kavuşursa, sanki memleketin kaderini orada yaşayanlar değil de dışarıda hür dünyada yaşayanlar tayin edecekmiş gibi bölünmeler ve gruplaşmalar ortaya çıkmaktadır.

• **-Sayın Andican anlaşıldığı kadarıyla siz Türkistan'ın geleceğini tayin edecek en önemli gücün içeride esaret altında yaşayanlar olduğunu düşünüyorsunuz.**

-Tek başına yeterli olmasa bile en önemli etken budur şüphesiz. Bugün Türkistanda yaşayan ve giderek güçleri, nüfusları artan 50 milyon'a yakın insan var. 1920 lerden bu yana komünist sistemle idare edilmelerine karşın dillerini, dinlerini, milliyetlerini, gelenek ve göreneklerini koruyabilmiş, yaşatabilmiş bir topluluk. Daha önce başka bir yazımda verdiğim Cengiz Aytmatof olayı buna tipik bir örnektir. Dünya yazarlarını top-

"Adam aynı dili çok az bir aksan farkıyla konuşuyor. Ama biri Özbek, diğeri Karakalpak. Sebebini soruyorsunuz cevap yok."

ladığı "Issık Göl" toplantısında Zülfü Livaneli adlı bir Türk şarkıcıya şunları söylüyor Aytmatof.

"Bu kadar uzak yollardan gelirken haritaya baktınız sanırım. Fakat harita herşeyi söylemiyor. Açıklayayım. Orta Asya'nın göbeğindesiniz. Sovyetler Birliği-Çin ortak sınırındasınız. Gördüğünüz karlı dağların arkasında Çin var. Bu bölge ise Semerkandan Alma Ata ya kadar TÜRKİSTAN adını taşıyor" (Hürriyet gazetisi., 18 Kasım 1986, sahife 3)

Komünist sistemde doğmuş, büyümüş ve ün kazanmış bir insanın sonunda geldiği nokta. Akli başında gerçekten ülkesini seven her Türkistanlının gelmesi gereken noktadır bu.

Bütünlüğü ve birleşmeyi sağlayan Türkistan ve Tüklük olayını kaldırdığınız zaman geriye ne kaldığına baktınız mı?. Kendi başına ne anlam taşıdığı hayli kuşku Türkmen, özbek, uygur, tacik, kırgız gibi gruplar. Adam aynı dili çok az bir aksan farkıyla konuşuyor. Ama birisi özbek diğeri karakalpak. Sebebini soruyorsunuz. Cevap yok. Geçmişte bir kaç bin kadar yıllık tarih ve kültür bütünlüğünü "Türk" adı altında yaratmışsınız. O kadarki çarlık Rusyası bu bölgeyi ele geçirdiği zaman Türkistan Genel Valiliği şeklinde tarif ediyor. Daha sonra komünist sistem ilk on yılda bu bütünlüştürücü etkinin farkına varınca 1930'lı yıllarda Öz-

bekistan, Kazakistan, Türkmenistan vs. diye bölgelere ayırmış. Bunların ayrı ırklar ve milletler olduğu propagandasına başlamış. Doğuda ise Uygur ve Kazak otonom bölgeleri ilan edilip "Sonradan ilhak edilmiş toprak" anlamına gelen Sinkiang adı verilmiş. İşin acı tarafı, yıllardır süren yoğun beyin yıkama çalışmalarına, baskılara rağmen bugün Türkistanda yaşayanların bir çoğu bölünmüşlüğü kabul etmezken, hür dünyada yaşayan Türkistanlıların Rus ve Çinlilerin ekmeğine yağ sürercesine etnik gruplaşma peşinde gidebilmeleridir.

"Türkistanlı bir anadan, babadan doğmuş olmak sizi Türkistanlı yapmaz. Türkistan düşüncesine ve halkına hizmet ettiğiniz ölçüde Türkistanlı olmak onurunu yaşayabilirsiniz"

Sonuç olarak şunu anlamak lazımdır. Türkistan kendi yapısının gereği ve dünyada değişen kuvvet dengelerinin sonucunda, er yada geç, muhakkak hürriyetine kavuşacaktır. O zaman ülkenin geleceğini, yönetim şeklini ve varlığını ne şekilde sürdüreceğini tayin edecekler, yıllardır kominizmin pençesinde varolma mücadelesini yürüten insanlar olacaktır. O halde hür dünyada yaşayan Türkistanlıların ana görevleri, öncelikle kendi yozlaşmalarını engellemek, Türkistanın giderek yok edilmeğe çalışılan kültür değerlerini korumak, Türkistan meselesini dış dünyada devamlı sıcak tutmak ve günü geldiği, zaman fiziki mücadele gerekiyorsa maddi ve manevi varlığıyla savaşa katılmaktır.

• **-Sayın Başkan, ana başlıklar halinde topladığımız bu görevleri biraz daha açar mısınız?**

-Özellikle Türkiye dışındaki memleketlerde kendi benliğini kaybetme, dilini ve milli kültürünün anaguzelliklerini unutarak içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını benimseme tehlikesi fazlasıyla mevcuttur. Böylece nesilden nesile artan bir şekilde Türklük şuurunun kaybı söz konusudur. Bu ise bir yozlaşma demektir. Türkiye'de yaşayanlar içinse yozlaşma, Türkistan meselesinden uzaklaşma, Türkistanda yaşayan milyonlarca yurtdaşına karşı bir çok görevleri olduğunu unutmak şeklinde ortaya çıkabilmektedir. O halde ilk görev bu yozlaşmayı önlemek olmalıdır.

Daha önce bir çok konuşmalarında belirttiğim bir düşüncemi burada da tekrarlamak istiyorum.

"Tesadüfen Türkistanlı bir ana babadan doğmuş olmak sizi Türkistanlı yapmaz. Türkistan düşüncesine ve halkına hizmet ettiğiniz ölçüde Türk-

istanlı olmak onurunu yaşayabilirsiniz"

Bu konuda insan kendisi çalışmıyorsa, çalışanlara maddi ve manevi destek olmalı, çocuklarına, ailesine Türkistan fikrini ve ona hizmeti devamlı olarak aşılamalıdır. Herkesin kendi dünyasında yaşadığı, kendi problemleri dışındaki meselelere ilgi göstermediği bir ortamda yozlaşma çok hızlı bir şekilde gerçekleşebilecektir.

• **-Sayın Andican, Bu tehlike gerçekten çok önemli. Zaten dış dünyada Türkistan meselesini canlı tutabilmenin ve dediğiniz gibi içerde yaşayan milyonlarca insanın sorumluluğunu paylaşabilmenin ilk şartı bu yozlaşmanın olmamasıdır. Sizce şahsın ailesine ve çevresine Türkistanlılık şuurunu aktarmasıyla bu olay engellenebilir mi? Yoksa başka şartlar gereklidir?**

C- Çok güzel bir soru sordunuz. Bu şuru yaşatmanın başka şartları da vardır şüphesiz. Bunlar toplumsal dayanışma ve çalışma ile gerçekleştirilebilecek olan konulardır.

Bu şartların birincisi, bütün Dünyadaki Türkistanlıların her türlü meselelerini yansıtan, birbirlerin-

den haberdar olmalarını sağlayacak, uluslararası nitelikte bir yayın organı olması gereğidir. Her Türkistanlı kendisini bu yayın organının bulunduğu bölgedeki temsilcisi gibi görür ve desteklerse başarılı olunması mümkündür.

Türkistanlıların yaşadıkları bölgelerde, Türkistan dili, tarihi ve edebiyatının ek ders olarak okutulduğu okullar kurulabildiğini düşünün. Dil ve kültür birliğinin devam ettirilebilmesinde büyük bir itici güç kazanılmış olur. Bu okulları ilk ve orta öğretim düzeyinde kurmak hür dünyada yaşayan Türkistanlılar için çok zor olmasa gerek.

Böylesi organizasyonlar tabii olarak, zaman zaman Dünya Türkistanlılarını bir araya getirecek Kongrelerin yapılmasına yol açacaktır. Sonuç olarak, dış Dünyada Türkistan meselesini sürdürecektir, çeşitli milletler düzeyinde temsil edebilecek lider kadronun doğması ve gelişmeside mümkün olabilecektir.

Bugüne kadar bir Türkistan Kültür Merkezinin kurulamamış olması Türkistanlılara için çok büyük bir eksikliklerdir.

- **-Bu merkez ne gibi görevler yüklenecektir?**
-Bütün dünya genelinde Türkistanla ilgili yapıl-

“Bu güne kadar bir Türkistan kültür merkezinin kurulamamış olması Türkistanlılar için büyük eksikliklerdir.”

miş ve yapılmakta olan çalışmaların toplanması gereklidir. Zira Sovyet Rusya Türkistanın geçmişine yönelik ne varsa çarpıtıyor, bozuyor ve o muazzam tarihi yok etmeğe çalışıyor. Hür Türkistanın doğduğu gün eksikliği duyulacak en önemli konu **“sovyetizasyona uğramamış kültür’ünün saklanması olacaktır.** Kanaatimce hür Dünyada yaşayan Türkistanlıların en önemli görevi de budur.

Böylesi bir kültür merkezi veya merkezlerinin varlığı, Türkistan konusunda araştırmalar yapacak bilim adamları için çok önemli bir kaynak, bir çıkış noktası olacaktır. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz Uluslararası nitelikteki yayınların yapılması, Türkistanla ilgili kongrelerin gerçekleştirilmesi gibi çalışmalar bu merkezler aracılığıyla çok daha kolay başarılabilir.

- **-Sayın Başkan, size Türkiye'nin olaya nasıl baktığını sormak istiyorum.**

-Daha önce de belirttiğimi gibi Türkiye Türkistanlılar için bir diğer Anayurttur. Ulu önder Atatürk zamanında Türkistandan gelen öğrencilere en üst düzeyde imkanlar tanıdığı ve eğitim sağlanmıştır. O dönemde gelen Türkistanlı bilim adamları bizzat Atatürk'ün direktifleriyle Türkiye Üniversitelerine yerleştirilmişlerdir. Bu uygulama 1940-50 arası hariç, kesintisiz olarak sürdürülmüş ve Türkiye her dönemde Türkistanlılara kucak açan bir anavatan olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren'in direktifleriyle getirilen Türkistanlı aileler bu yaklaşımın en son örneklerinden birisidir.

- **-Peki, sizin Devlettten bekledikleriniz nelerdir?**

-Devletin desteği olmaksızın başarılamayacak bazı önemli konular vardır. Bu çalışmalar yalnız Türkistan meselesine değil, ortak geçmiş ve kül-

tür mirası sebebiyle Türkiye Cumhuriyetine de hizmet olacaktır. Bunları en önemlisi her türlü Türkistan ve Türklük araştırmalarının yapılacağı bir **“Türkistan Enstitüsü”** kurulması olayıdır. Böylece Türklük araştırmalarında Türkiye'nin merkez olma özelliği daha da güçlendirilmiş olacaktır.

Milli Eğitim açısından çok göze batan bir eksiklik vardır. Tarih kitaplarında Orta Asya bölgesinin Tarihi Gazneliler, Karahanlılar ve Timur Devleti ile bitirilir. Sanki daha sonra orada hiç Türk kalmamış gibi herhangi bir bilgi verilmez. Geçmiş yıllarda TRT de gösterilen **“İpek Yolu”** dizisinde, Türkistanda anadolu türkçesiyle konuşan ve Anadolu türkü gibi yaşayan insanların gösterilmesi Türk kamuoyunda bir hayli şaşkınlık yaratmıştı. Özel olarak ilgi duymadıkça, okumuş kesimin bile bu konuda yeterli bilgisi yoktur. Bunun sebebi ise, bence, Orta öğretimde, 1500 yıllardan sonraki Türkistan tarihi ile ilgili hiç bir bilgi aktarılmamıştır.

Atina-Isparta savaşlarının veya yunan mitolojisinin sayfalarca anlatıldığı bir yerde, Günümüz kuvvet dengeleri açısından büyük önem taşıyan Türkistan ve tarihinin anlatılmaması, milli eğitimimiz açısından büyük bir eksikliklerdir. Bu eksiklik giderilmeli Türkistan tarihi, kültürü ve edebiyatı orta öğretim kitaplarında hakkı olan yeri almalıdır.

Üniversitelerde Türkistan tarihi, dili ve edebiyatı dersleri konulmalı ve bu konularda doktora tezleri yaptırılmalıdır. Bir tarafta memleketin çok az ihtiyacı olan Sümeroloji vs. gibi dallarda bir sürü öğrenci yetiştiriliyor. Diğer tarafta 2000 yılında Sovyetler Birliğindeki kuvvet dengelerini büyük ölçüde etkileyeceği kesin olan müslüman Türklük (ve Türkistan konusundaki bilgileri araştırarak, değerlendirecek ve Türkiye'nin belkide 21. yüzyıl politikasının belirlenmesinde önemli katkıları olacak) nitelikli bilim adamı yetiştirme olayı ihmal edilmektedir. Bu konulardaki bilgiler Batı ülkelerinde kurulmuş Türkistan araştırma merkezlerinden, Türkistan dili ve edebiyatı kürsülerinden alınıyor. Batının süzgecinden geçen bu bilgi ve değerlendirmelerin Türkiye için ne kadar sıhhatli olacağı bir diğer tartışma konusudur.

Son zamanlarda bu açıdan ümit verici bazı gelişmeler olmuştur. Bazı Öğretim üyelerinin şahsı gayretleri ile, kısıtlı da olsa İ.Ü. Edebiyat fakültesi bünyesinde bazı çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca Marmara Üniversitesine 1987 yılı için davet edilen Türkistanlı Bilim adamı Dr. Baymırza Hayit misafir öğretim üyesi olarak 1 dönem **“Türkistan Tarihi”** dersleri vermiştir. Ümidimiz bu olayın yaygınlaştırılarak kurumlaştırılmasıdır.

- **-Sayın Başkan, Bu güzel sohbet için Türkistan Mecmuası adına teşekkür ediyoruz.**

OLAYLAR... HABERLER ... BİLGİLER...

İSTANBUL SİNEMA GÜNLERİNDE TÜRKİSTANLI YÖNETMEN HOCAKULU NARLIYEV'İN ÜÇ FİLMİ GÖSTERİLDİ

İstanbul Sinema Günleri 87 programında, Türkistanlı yönetmen Hoca kulu Narlıyev'in "Gelin", "Karakum, Gölgede 45 derece" ve "Cemalin Ağacı" adlı 3 filmi gösterildi. 1937 doğumlu Narlıyev, Türkmenistan bölgesinin önde gelen yönetmenlerinden birisidir.

"Gelin" adlı filmde, kocası savaşta kaybolan bir Türkmen gelininin ona olan bağlılığı temelden hareketle, bozkırda yaşayan Türkistanlı Türkmenlerin hayatları, gelenek ve göreneklerinden kesitler sunuluyor. Film 1972 yılında çekilmiş.

"Cemal'in Ağacı" benzer bir hikayeden yola çıkarak savaş ve savaşın Türkistandaki hayat üzerine etkileri üzerine kurulmuş 1980 tarihli bir film.

'Karakum Gölgede 45' 1982 de çekilmiş. Tabii gaz üreten bir santralde müdürlük yapan Türkmen kızının çalışmaları konu ediliyor. Santraldeki gaz kaçağını, babasının anlattığı bir hikayeye dayanarak bulması, günümüzü anlamak için geçmişin iyi bilinmesi gerektiğini dolaylı olarak belirleyen bir mesaj. Bu arada Türkistanlı Türkmenlerin teknolojik gelişmelere gösterdikleri uyum anlatılıyor.

CENGİZ AYTMATOV'UN KİTABI "GÜN UZAR YÜZYIL OLUR" FİLM OLUYOR

Türkistanlı Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un "Gün uzar Yüz yıl olur" adlı kitabı, yönetmen Yılmaz Duru'nun gayretleriyle filme dönüştürülüyor. Film, Türkistanlı yönetmen Hockakulu Nar-

lıyev tarafından gerçekleştirilecek.

Türkistanda geçen bir efsaneden yola çıkarak, eski geleneklerle sosyalizmin çatışmasını, toplumların var olabilmesi için geçmişinin yaşatılması gerektiği fikrini konu alan romanın kadın kahramanını Hockakulu Narlıyev'in karısı Maya Aymedova canlandıracak. Filmin çekimi 1988 yılı başlarında Türkistanın Türmenistan bölgesinde yapılacak. Bazı kısımları ise Antalya, Kapadokya ve Nemrut dağında gerçekleştirilecek.

TÜRKİSTANLI SİNEMACILAR TÜRKİYEDE

Türkistanın Kazakistan bölgesi Sinema Bakanı Savdabayev ve Türkmenistan oyuncu milletvekili Maya Aymedova, Eylül ayında Ankara ve İstanbulda düzenlenen "Sovyet Filmleri haftası" nedeniyle Türkiye'ye geldiler.

Kendileriyle yapılan görüşmeler esnasında sanatçılar, 27. parti kongresinden sonra, sinemada da bazı değişik görüşlerin ortaya çıktığını belirttiler. Aynı zamanda Milletvekili olan Aymedova, geçmişte, sinemada, tiyatrodada ve edebiyatta hep hayatımızın güzel taraflarını gösteriyorduk. Gerçekleri yansıtmamız mümkün değildi. İçersinde herhangi bir eleştiri bulunan sanat eserinin gün ışığına çıkma şansı yoktu" diyerek Sovyetler Birliğinde ki sanatın gerçek yüzünü ortaya koydu.

Sanatçılar Gorbaçovun yeni uygulamasıyla hayli rahatladıklarını söylemelerine rağmen yine de tedbirin elden bırakılmaması gerektiğini üstü kapalı olarak belirttiler.

YAVUZ BÜLENT BAKİLER'İN "TÜRKİSTAN-TÜRKİSTAN" ADLI KİTABI ÇIKTI.

Tanınmış Şair ve yazar Yavuz Bülent Bakiler, Türkistana yaptığı seyahati, orada gördüklerini, yaşadıklarını ve değerlendirmelerini bir kitap halinde yayınladı.

Bilindiği gibi Sovyetler Birliğine giden bir çok insanın düşüğü en büyük hata, komünist yöneticilerin gösterdiği şaşaalı tablolara inanmak ve bunlarla yetinerek gerçekleri görememektir.

Yavuz Bülent Bakiler, Türkiye dışındaki Türk Dünyasını yakından tanımak, onların dertlerini bilmek ve paylaşmak gibi özellikleri yanında geniş bir kültür birikimine sahip bir yazardır. Bu sebeple kendisine gösterilmek istenen cilalı yüzün arkasındaki gerçekleri derinlemesine görmeyi ve bulup çıkarmayı başarmıştır. Türkistan Türklerinin dünü, bugünü ve yarınına ait değerlendirmelerin akıcı bir dille anlatıldığı bu kitap okuyucularımızın kitaplıklarında gerekli yeri almalıdır.

TÜRKİSTAN VE AZERBEY-CANDAN GELEN İKİ SANATÇI TÜRKİYEDE KONSER VERDİ.

Okan Kültür Vakfı tarafından İstanbul'a davet edilen Türkistanlı kazak sanatçı Ayman Musahocayeva ve Azerbeycanlı Ferhat Badalbeyli, aralık ayı içersinde, AKM de iki konser verdiler.

Müzik öğrenimini Alma Ata müzik okulunda ve Çaykovski konservatuarında yapan Kemanacı A.Musahocayeva, Uluslararası Tokya konkurunda birincilik Helsinki de Sibelius ödülü ve 8. Moskova festivalinde Çaykovski

Ayman Musahocayeva, çok sayıda uluslararası ödülün sahibi.

ödülünü aldı A.Musahocayeva 1986 da Kazakistan Halk Sanatçısı seçildi.

Azeri sanatçı Ferhat Badalbeyli ise Baku ve Çaykovski konservatuarlarında eğitimini tamamladı. 1960 lı yıllarda büyük ün kazanan sanatçı özellikle Azeri bastecilerin eserlerini seslendiriyor.

Birlikte Schumann, Chopin, Ravel, Rahmaninov, Karayev ve Prokofief den eserler sunan iki sanatçı, müzik severlerden büyük takdir toplamışlardır.

TÜRK OCAKLARI YENİDEN AÇILDI

-Türk Ocakları'nın 75. kuruluş yılı törenlerine Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği folklor ekibi de katıldı. Mart ayı içerisinde yapılan kutlama haftasının bilimsel bölümünde Dr.Baymırza Hayit "Türkistan'ın bugünkü problemleri" üzerine bir konuşma yaptı.

-Türk Ocakları Ankara Şubesi, Temmuz Ayı içerisinde "Esir Türkler Haftası" düzenledi. Türk Ocakları genel başkanı Prof.Dr.Orhan Düzgüneş'in yaptığı açış konuşmasından sonra Adalet Bakanı Oltan Sungurlu, Tercüman gazetesi baş yazarı Taha Ak-yol ve Türk Ocağı Ankara Şubesi başkanı Doç.Dr.Orhan Kavuncu birer konuşma yaptılar. Daha sonra esir Türk bölgelerinin temsilcileri birer

konuşma yaptılar.

Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği başkanı Doç.Dr. A.Ahat Andican "Türkistanın genel durumu ve günümüz Türkistanındaki değişimler" ile ilgili bilgiler verdi. Tokattaki Türkistanlı Türkmenlerin lideri Mahdum Beğ, Afganistan Türkistanındaki problemler ve mücadeleyi anlattı. Programın müzik bölümünde Türkistanlı M.Sabır Karger ve arkadaşları Türkistan halk müziğinden örnekler sundular.

8.MİLLİ TÜRKOLOJİ

-8.Milli Türkoloji Kongresi 14-18 eylül tarihleri arasında İstanbulda yapıldı. İstanbul Üniversitesince düzenlenen kongrede, her yıl olduğu gibi Türkistanla ilgili bildiriler sunuldu. Bunlar arasında Prof.Halide Duru'nun "Özbek Şairi Durbek ve eseri Yusuf-u-Züleyha", Doç.Dr. KıyamüddinBarlas'ın "Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatı üzerine bir inceleme" Mahmut Kaşgarlı'nın "Eski Uygur Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesi arasındaki fonetik farklar", Mehmet İsa Aral'ın "Sovyetler Birliğindeki Türk Cumhuriyetleri kaynaklarına göre Sovyetler Birliğine katılma kararı vermişlerdi.

İSA YUSUF ALPTEKİN'İN YENİ KİTABI

-Türkistanlı liderlerden İsa Yusuf Alptekin'in "Esir Doğu Türkistan için" adlı eseri çıktı. İsa Yusuf Bey'in hatıralarını ve mücadelelerini geniş bir şekilde anlattığı bu kitap, Türkistan meselesinin anlaşılmasında büyük görev yükleneyecektir. Kitap Doğu Türkistan Vakfından temin edilebilir.

-Türkistanlı yazar Halife Al-

tay Kuran-ı Kerim'i-Kazak Türkçesine çevirdi. Halife Altay ilerlemiş yaşına rağmen, yoğun bir çalışma ile başarılması güç olan bu kültür hizmetini gerçekleştirmiştir.

M.SABİR KARGER VE TÜRKİSTAN MÜZİĞİ

-Türkistanlı genç halk şairi M.Sabır Karger, ikinci kasetini çıkardı. Türkistan halk müziği konusundabaşarılı çalışmalarına bir yenisini ekleyen M.Sabır Karger'in yeni kasetinin bir yüzünde "Can Türkiyem", "Karakaş" "Can ükecan Türkistan", "Bugünmen ingtoyum bar", Aybaldak, "Artuş", "Meryem Can" "Güzel Fergane" ve "Sen Özing isimli 9 şarkı mevcut. Diğer yüzde ise "Almaça", "Roma-lım" ve Batum olmak üzere 9 şarkı sıralanmış. Kasetle birlikte hazırlanan kitapçıkta şarkıların Türkiye Türkçesi Türkistan Türkçesi ve Arap harfleriyle yazılışları mevcut. Türkistan halk müziğine yeni bir hava ve canlılık getiren M.Sabır Karger, çalışmalarını aralıksız olarak sürdürmektedir.

TÜRKİSTANLILAR KÜLTÜR VE SOSYAL YARDIM DERNEĞİ

-Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği, 1988 yılı için bir takvim çıkardı. Her yıl Türkistan Kültürünün değişik bir yönünü ortaya koyma düşüncesinin devamı olarak, 1988 yılı için, çağdaş Türkistanlı şair ve yazarlar konu olarak seçilmiştir.

GÖÇMEN TÜRKİSTAN'LILAR

-Ceylanpınar'a yerleştirilen Türkistanlılara, hükümet tarafından taksitle ödenmek üzere 214 baş süt ineği dağıtıldı. Devletçeyapılan bu uygulama Türkistanlı hemşeh-rilerimiz arasında sevinç yarattı.

GELENEKSEL KIR GEZİSİ

-9 Ağustos pazar günü Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneğinin geleneksel kır gezisi düzenlendi.

TÜRKİSTAN'DA DEPREM

-Türkistanda deprem oldu. 22.12.1987 tarihinde, Türkistanın Tacikistan bölgesinde, Richter ölçeğiyle 7.3 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Merkezi Duşenbe olan depremde bir çok yerleşim merkezi hasara uğradı, binlerce kişi evsiz kaldı. Bu konuyla ilgili resmi bildiri yapılmamış olmakla birlikte yüzlerce ölü ve yaralının olduğu tahmin edilmektedir.

NÜKLEER ARTIKLAR VE TÜRKİSTAN

-Moskova yönetimi, Türkistanın Kazakistan bölgesini bir nükleer artık bölgesi yapma işlemine devam ediyor. Sovyetler Birliği geçen yıl içerisinde kısa aralıklarla çok sayıda yeraltı nükleer denemesi yaptı. Resmi haber ajansı Tass, mükemmel bir askeri teknoloji ile gerçekleştirildiğini iddia ettiği bu denemelerin şiddeti hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

Bin kadar Türkistanlının katıldığı gezi, her yıl olduğu gibi büyük bir neşe ve coşku içinde geçmiştir.

S.S.C.B. VE İSLAM DEVRİMİ

-Sovyetler Birliği yönetiminin Türkistan cumhuriyetlerinde bir islam devrimi gerçekleşeceğinden korktuğu bildirildi.

Moskovada yayınlanan "Literaturnaya Gazetta" yazarlarından İgor Belaev, Sicilya'nın Palermo kentinde düzenlenen "Ekim Devrimi" konulu, milletlerarası bir konferansın sonra bu görüşü belirten bir demeç verdi. Belaev 1980 yılında zamanın İran Cumhurbaşkanı adaylarından Celaleddin Farsi ile yaptığı görüşmede, bu şahsın "İran devriminden sonra sırayla Afganistan ve Türkistanda islam devrimi gerçekleştirmeyi planladıklarını" söylediğini iddia etti. Bu görüşe dayanarak Belaev Sovyet Rejiminin Tahrana kuşkuyla baktığını ve Tahran yönetiminin ABD'nin de desteğiyle Orta Asya'da islami bir devrim yapılmasını körükleyebileceğine inandığını söyledi.

YENİ GÜREŞ ANTRENÖRÜ KAZAKOV

-Türkistanlı güreş Antrenörü Kazakov, Türk güreş antrenörlerine uygulamalı dersler vermek üzere Türkiye'ye geldi. Sovyetler Birliği Greko roman milli takımının baş antrenörü Rüstem Kazakov, bugüne kadar bir çok şampiyonluklar kazanmış bir sporcu.

Rüstem Kazakov 1947 de Türkistanın Taşkent şehrinde doğdu. Özbekistan yüksek spor okulunu bitiren Kazakov 1969 da Arjantin'de, 1971 de Sofya'da 57 kilo Dünya şampiyonu oldu. Ayrıca 1972 Münih Olimpiyatlarında da şampiyon olan Kazakovun çeşitli ikincilik ve üçüncülük dereceleri mevcut. 1980 yılında Sovyetler Birliği greko roman takımı başantrenörü olan Kazakov, ülkemizde 15 gün süreyle Türk güreş antrenörlerine uygulamalı dersler vermiştir.

BALTİK ÜLKELERİ'NDE HUZURSUZLUK

-Baltık Ülkelerinde huzursuzluk başladı. Sovyetler Birliği sınırları içerisindeki Baltık Ülkelerinde (Letonya, Estonya ve Litvanya) SSCB ile yapılan anlaşmanın 48. yıl dönümünde protesto gösterileri yapıldı.

Letonyanın başkenti Riga'da binlerce gösterici bağımsızlık ve hürriyet sloganlarıyla yürüdüler. Pravda gösterinin CIA tarafından planlandığını katılanların ise kışkırtıcı ajanların etkisinde kaldıklarını belirtti.

AP ajansına göre gösterilerden sonra 11 kişi gözaltına alınmıştır. Bilindiği gibi Baltık Ülkeleri, 2. Dünya savaşı öncesinde Moskovanın baskısıyla saldırmazlık paktı

imzalamak zorunda bırakılmışlardı. Almanların Fransa'yı işgali sırasında kuzılordu Baltık ülkelerine girmişti. Silahların gölgesinde yapılan seçimlerde iktidara getirilen komünist partiler daha sonra Bulgaristan Türkleri" adlı bildirileri dikkati çekti.

DR. BAYMİRZA HAYİT VE ÜNİVERSİTE

-Türkistanlı Bilim adamı Dr. Baymırza Hayıt, Marmara Üniversitesinde, misafir öğretim üyesi olarak, iki sömestre boyunca Türkistan Tarihi konusunda dersler verdi. Dr.Hayıt'ın bu çalışması ve Marmara Üniversitesinin sağladığı bu güzel imkan, yıllardır özlenen bir olayın gerçekleşmesini sağlamıştır. Türkistan meselesinin tanıtılması ve anlatılmasında büyük önem taşıyan "Türkistan kültürünü araştıran bilim adamları yetiştirme" düşüncesinin, diğer Üniversitelerimiz bünyesinde de gerçekleştirilmesi gereklidir.

KAZAK TÜRKLERİ VAKFI KURULDU

-Kazak Türkleri Vakfı kuruldu. Türkistanlı Kazaklar'ın problemlerine yardımcı olmak ve kültürel çalışmalar yapmak amacıyla kurulan vakıf ilk sergisini Vakıflar Haftası Münasebetiyle gerçekleştirdi.

5.Vakıflar haftası,Vakıflar bölge müdürlüğünce, Yıldız Sarayında düzenlendi. Sergi bölümünde Kazak Türkleri el sanatları, milli giysileri, mutfak aletleri ve müzik aletleri 1 hafta süreyle ziyaretçilere sunuldu. 10 Aralık akşamı ise bir folklor gösterisi yapıldı.

Yapılan açılış törenlerine Vakıflar kültür ve arşiv müdürü Necati Gültepe, Doç.Dr. Nadir Devlet, Gazeteci yazar

Ergun Göze ve Vakıf Başkanı Muhammedi Kılıç birer konuşmayla iştirak ettiler.

EL SANATLARI SERGİSİ

-Van yöresinde yerleşen Türkistanlı Kırgızların "Resim, Heykel ve El sanatları sergisi" nisan ayı içerisinde Ankara'da açıldı. Van Valiliği ve Ankara Fransız Kültür Merkezi işbirliği ile organize edilen sergide Türkistan kültürünün güzel örnekleri 1 hafta süreyle Ankaralılarına sunuldu.

Sergide, Türkistan el sanatları yanında, Lider Rahmankul'un iki oğlu tarafından yapılmış resim ve heykeller dikkati çekti. Çalışma maddesi olarak ağacı seçen Muhammed Ekber Kutlu 15 yıldan beri heykel yapmakta. Kardeşi Abdul Malik ise Türkistanlıların günlük hayatlarını konu alan resimler yapıyor. İki kardeş Pakistan ve Hindistanda da sergiler açmışlar. Bugün her ikisi de 100. yıl Üniversitesi güzel sanatlar atölyesinde çalışmaktadırlar.

TÜRKİSTANLI MÜCAHİTLER İSTANBULDA

Geçtiğimiz Kasım Ayı-içerisinde, Afganistanın Türkistan kesiminde, 8 yıldan beri mücadeleyi sürdüren 3 mücahit lideri ül-

kemizi ziyaret ettiler. Amir Muhammed Eslem, Siyasal Danışmanı Muhammed Emin ve kumandan Pir Muhammed'den oluşan grup, çeşitli basın-yayın organlarıyla bilgi verdiler. Mücahit liderlerinin çeşitli toplantılarda üzerinde durdukları ve özellikle belirtilmesini istedikleri konular şunlardı:

İstanbul'a gelmeden önce gittikleri Kanada ve ABD de, halkın Afganistan savaşı konusunda doğru bilgi sahibi olmadığını fark etmişler. Türkiyede bile Afganistandaki savaşta Türkler rolü yeterince bilinmemektedir. Afganistanın kuzey kesimi "Afgan Türkistanı" veya "Güney Türkistan" ismini alır ve yaklaşık olarak 6 milyon kadar Türkçe konuşan Türk bu bölgede yaşamaktadır. Rus işgali altındaki Türkistan cumhuriyetlerine komşu olan bu bölgeler, Pakistan sınırından çok uzakta kalmakta, savaş şartları içerisinde, buTürkbölgelerinden Pakistana ulaşmak için en az 1 ay yürümek gerekmektedir. Bu sebeple dış dünyayı olayın yalnızca Pakistan sınırı yakınındaki gelişmelerini takibedebilmekte ve savaşın en ağır şartlarının yaşandığı iç bölgeler hakkında bilgi sahibi olamamaktadır.

Sonuç olarak, merkezi Pakistanda olanPeştun gruplar, dış dünyaya karşı bütün mücadeleyi kendilerine maledebilmektedirler. Asıl amaç, azınlık olmalarına rağmen, Rusların çekilmelelerinden sonra, eskisi gibi Afganistandaki hakimiyetlerini sürdürmektir.

8 yıldan beri bu bölgelerden dış dünyaya çıkabilen ilk Türk

mücahit grubunun belirttiğine göre, Batının silah, para ve yiyecek yardımları Afgan Türkistanına ulaşmamaktadır. Mücahitler savaşı büyük ölçüde Ruslar savaşı elde ettikleri silahlarla sürdürmektedirler. Savaşın uzamasıyla birlikte, son yıllarda açlık ve hastalık problemi büyük boyutlara ulaşmış durumdadır. Özellikle sağlık hizmetleri ve ilacın olmayışı sebebiyle çocuklar arasında ölüm oranı çok yüksektir. İç bölgelerde, Sovyetler ve hükümet yanlısı askerler halkı açlığa mahkum ederek dirençlerini kırmak istemekte ve bu yüzden bütün ekili alanları tahribetmektedir. Kıtık ve açlık halkın belini bükmüş durumdadır. Uzun süren savaşın gelecekte ortaya çıkaracağı önemli bir diğer problemde yeni yetişen nesillerin eğitim göremeyişleri olmaktadır.

Bütün bu kötü şartlara rağmen mücahitler savaşı sarsılmaz bir inanç ve gayretle sürdürmekte, işgalci Sovyetler Afganistanı terketmek zorunda kalacaklarına kesinlikle inanmaktadırlar.

Mücahit liderler gıda, ilaç, silah, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi konularda bütün hür dünyadan yardım beklediklerini söyleyerek Türkiyenin özellikle sağlık ve eğitim konularında yardımcı olabileceğini belirtmişlerdir.

ARAL GÖLÜNÜN TRAJEDİSİ TÜRKİSTANLI ÖZBEKLERİN TRAJEDİSİ MİDİR?

(Bu makale Sovyet yeraltı muhalefetinin Moskova'da elaltından yayınladığı "Samizdat" Russkaia Mysl adlı bir gazetede çıkmıştır. Kaynak: The Central Asian Newsletter)

Rus kamuoyu yıllarca Baykal Gölündeki kirlenmeye karşı çıkmış ve bu konuda etkili olmuştur.

Fakat bugün Orta Asyada ARAL gölü ölmektedir.

Son 10-15 yılda gölün yarısı kurumuş durumdadır. Kuruyan kısımlar tuzlu bir çorak araziye dönüşmüştür. Yazın, rüzgarın havaya savurduğu tuz zerrecikleri daha sonra yağmurla tekrar yere, Karakalpak SSR üzerine inmektedir. Gökyüzü tuz zerreciklerinden oluşan bir perde ile örtülmüş gibidir. Güneş bulanık görünümündedir ve

tuz bulutları arasında kaybolmuştur. Bu bölgede toprak üzerinde hiç bir ağaç kalmamıştır. Yaşayan canlılar azalmıştır. İnsanlar hastalanmakta ve ölmektedir.

Özbekistan Komünist Partisi merkez komitesi Karakalpak bölgesinde yaşayan insanların başka bölgelere aktarılması konusunda acil tedbirler alınması gerektiğini düşünerek bir proje hazırlamış fakat hangi bölgelere taşınacağına karar verememiştir. Zira komşu bölgelerde de (Buhara ve Harezmi) Karakalpak bölgesinde görülen çoraklaşma başlamış durumdadır.

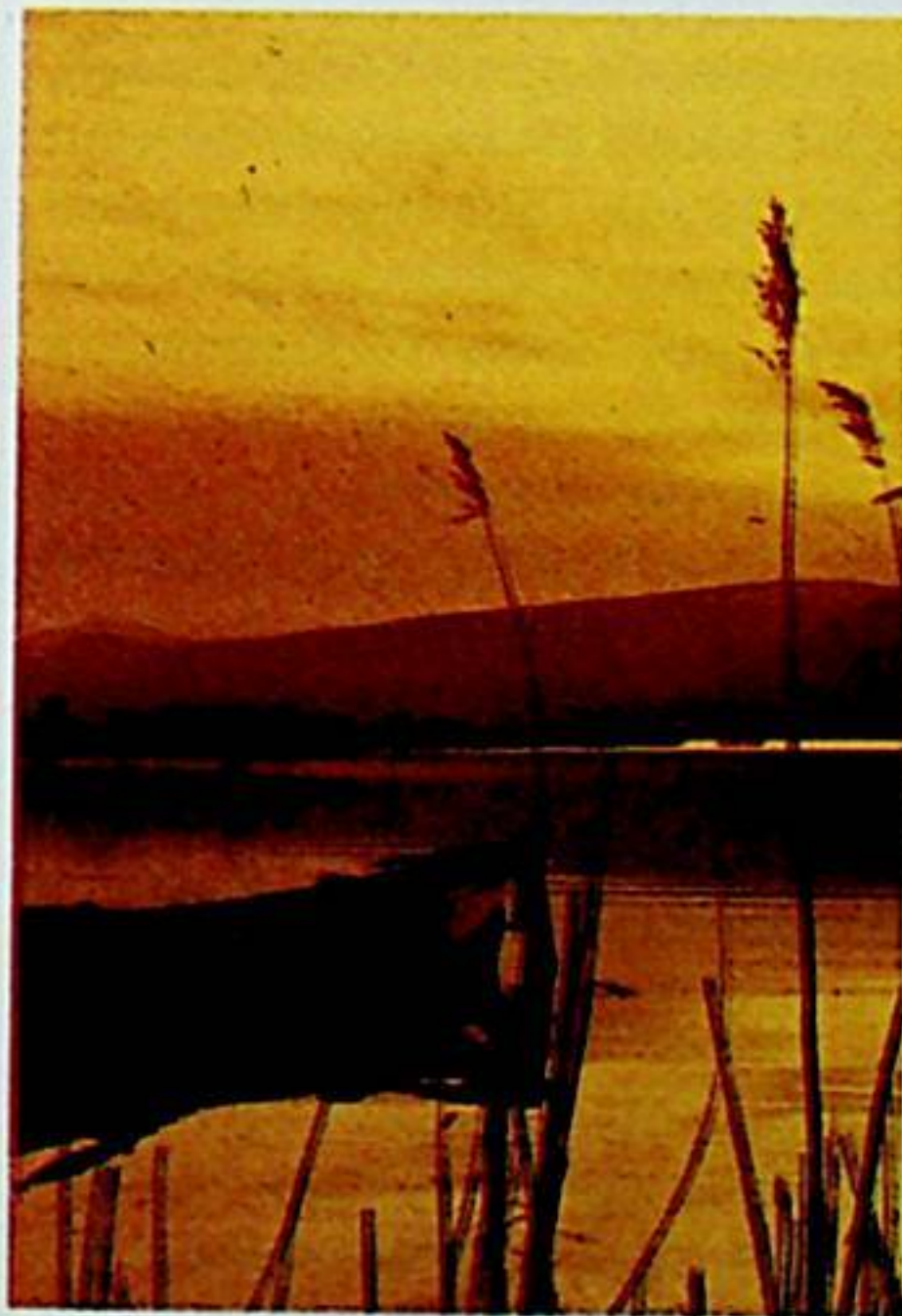
ARAL gölü niçin kuruyor?. Bunun sebebi Amu Derya'nın artık ARAL gölüne akmasıdır. Yani göle yeterince su gelmemektedir.

Su nereye gidiyor?

Su, pamuk bir diğer deyişle beyaz altın tarlalarınca yutulmaktadır. Bu durumda ARAL gölünü kurtaracak tek çare vardır. Pamuk olayını kısmen unutarak sulanan arazileri azaltmak ve durmadan tarıma elverişli yeni araziler elde etmeğe çalışma politikasını durdurmak. Yani sonuç olarak Pamuk ile İnsan arasında bir seçim yapmak gerekmektedir.

Fakat şu anda pamuk herşeyden ve herkesten daha önemli kabul edilmektedir.

ARAL gölünün trajedisi yakında yalnız Özbekistanın değil Kazakistanın da trajedisi haline dönüşecektir.

BİR PORTRE — DİN MUHAMMED — KUNAYEV

1912 yılında Alma Ata da dünyaya geldi. Liseyibitirdikten sonra Moskova'da Maden Mühendisliği eğitimi gördü. 1936 yılında Türkistan'a dönerek Konograd'daki bir bakır fabrikasında göreve başladı. 1939 da komünist partisine girdi ve daha sonra ikinci Dünya savaşına katıldı. Savaş sonrasında Türkistanın Kazakistana bölgesi Sana-yi tesislerinin organizasyonu işlemleriyle görevlendirildi. Bu arada Kazakistan başkan yardımcılığına atandı.

1952 de Kazakistan Bilimler Akademisi başkanlığına getirildi. 1956 yılındaki Anti Stalinist kampanyanın başlatıldığı 20. parti kongresi sonrasında Kazakistan devlete başkanlığına getirildi. Bu esnada Brejnevle tanışan Kunayev, Kruşçev'in Kollektif tarım projelerinin Türkistan kazakistanındaki uygulayıcısı oldu. 1960 yılında Kazakistan Komünist partisi genel sekreteri seçildi.

İki yıl sonra parti için problemler nedeniyle yönetimden çekildiyse de 1964 de, bütün hakları iade edildi. 1966 da Politbüro yedek üyeliğine getirilen Kunayev, 1971 yılında, Şeref Raşidov'dan sonra Rus merkez politbürosuna giren ikinci Türkistanlı yönetici oldu.

Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle, eski Brejnevçileri politikadan temizleme uygulaması, Politbüronun ikinci yaşlı üyesi olan Kunayev'in önce Rus merkez Politbürosundan, daha sonra Kazakistan komünist partisi genel sekreterliğinden ayrılmasıyla sonuçlandı.

Kunayev, Türkistan kazakistanında Türkçeyi resmi daireselerde kullanılır dil haline getirmesiyle tanınıyordu.

TÜRKİSTANDAN BÖGRÜDELİK KÖYÜNE

Hazırlayan: Ali YAVUZ

Bu yazımızda, Konyaa ilinin, Cihanbeyli ilçesine bağlı 300 hanelik bir Türkistan köyünü, Bögrüdeliği her yönü ile tanıtmaya çalışacağız. Öncelikle Türkistandan göç olayına ve göç esnasında ceryan eden olaylara kısaca göz atalım.

1700'lü yılların başında, Türkistanın, Buhara ve Seyrem şehirlerinden Şirbeti Şeyh ile Din Ali Hoca adlarında iki Türkistanlı İslam âlemi bütün Rusya'ya İslam dinini tanıtmak ve yaymak için kabileleri ile birlikte Sibiryanın, Tobılsık Tanı kazası civarlarına göç ederek Hristiyan köyleri arasında yerleştiler ve kendilerine ait köyler oluşturdular. Göz için bu bölgeyi seçmelerindeki amaç, bu bölgede bir miktar kazak Türk'ünün olması, ancak bunların İslami inançlarının zayıf olmasından kaynaklanıyordu. İlk yıllardaki faaliyetleri yerli Hristiyan halk ve Rus hükümeti tarafından tepki ile karşılandı. Türkleri, yanan fırınlara diri diri atılarak, parmak uçları ile tırnakları arasına iğne batırılarak ve buna benzer çeşitli işkencelere yapılmaya başlandı.

Türkistanlılar bu kötü gidişe dur demek için aralarından, Seyit Alim Şeyhi temsilcileri olarak Rus hükümetinin en yüksek makamı olan, Çarlığa gönderdiler. Seyit Alim Şeyh büyük uğraşlardan sonra halkın güvenliği vergi muafiyeti ve askerlik muafiyeti gibi garantiler içeren bir senedi Rus çarından almayı başardı.

Bu girişimlerden sonra, Türkistanlı göçmenler, genel yaşantıları ve İslamiyeti tanıtmak konusunda bir miktar rahatladılar. Biraz daha rahat hareket edebiliyorlardı.

Geçimlerini, tarım, hayvancılık ve taşımacılıkla temin etmeye çalışıyorlardı. Bölgeye biraz daha uyum sağlamışlar ve buna paralel olarak ekonomik durumları da düzelmeye başlamıştı.

Sibiryada yaklaşık 200 yıl kalan Türkistanlı göçmenler, bir gün kendi aralarından yetişen,

Özbek kabilesine mensup ve kendisini dünyaya büyük seyyah olarak tanıtmış, alimlerden Abdul Raşit İbrahim efendi İstanbulda bulunduğu bir sıra kabilesini Türkiye'ye göçe davet eder ve Çarlığın her an devrilebileceğini yani komunizmin gelebileceğini işaret eder.

Bu davet bir kısım Türkistanlı tarafından benimsenirken, bir kısımda bu göçü göze alamaz. Büyük sancılar ve büyük engeller çıkmasına rağmen yedi yıl sonunda göçü benimseyenler göç izni alarak, ailelerinin parçalanması ve büyük acılar pahasına 100 hanelik bir grup halinde yola çıktılar.

Kasım 1907

İlk olarak Omusk'a ve ordan trenle Odessaya, Odesadan vapurla İstanbul'a geldiler. İstanbulda uzun süre kalmıyarak, İzmit üzerinden 1.1.1908'de Konya'ya geldiler. Bir kısmı Konyada kalırken bir kısımda Akşehir ve Ilgın kazalarında geçici olarak evlere ve hanlara yerleştirildiler.

İki yıl sonrada bu günkü buldukları yere, devlet tarafından evler yaptırılarak bir Türkistanlılar köyü kuruldu.

Yerleşme işlemi tamamlandıktan sonra asıl sıkıntılı, acılı ve izdrap dolu günler başladı. Öncelikle giyim kuşamları ve şiveleri farklı olduğundan yerli halk tarafından, uzun süre horlandılar, alay edildiler. Fakirlik, açlık ve sefalet çektiler. Bütün servetlerini Sibiryada bırakarak, "Ölürsek Türk bayrağı altında, Türk topraklarına gömülürüz kalırsak, şanlı şerefli ırkdaş ve dindaşımız olan büyük Türk milleti ile beraber yaşarız." Düşüncesiyle Türkiye'ye göç eden Türkistanlılara yardım elini uzatan, çevredeki biri iki köy dışında pek olmadı. Bunun ardından büyük iklim değişikliğinden meydana gelen hastalıklar eklenmeye başlamıştı. Her gün 100 hanelik köyden 5 ila 6 cenaze çıkmaya başlamıştı. Nüfus gittikçe azalıyordu.

Bu arada balkan harbi patlak verdi. Türk hükümetinin göçmenlere yedi yıl askere alınma garantisini vermesine rağmen, 20 kişi gönüllü olarak balkan harbine katıldı. Ardından 1. Dün-

ya ve kurtuluş savaşları başlamıştı. Ell silah tutan her Türkistanlı gönüllü olarak bu savaşlara katıldı. Bir çoğu şehit oldu, esir düştü ve çok az bir kısmı gazi olarak köylerine döndü. Kurtuluş savaşı esnasında Köylülerin Türk ordusuna büyük hizmetleri geçti. Geri dönmeyi başaran gazilere devlet maaş bağladı. Ancak asıl bir soydan gelen bu insanlar fakir ve muhtaç olmalarına rağmen maaşı kabul etmeyerek yeni Türk devletinin kalkınması için harcanmasını istediler.

Kurtuluş savaşından sonra, yaşantılarını düzene sokmak için tekrar yeni bir başlangıç yaptılar. Çevrelerindeki insanlara nazaran, her yönden üstün bilgi ve beceriye sahiptiler. Çalışkanlıkları ve dürüstlükleri ile çevrede kısa zamanda ün yaptılar. Çeşitli sanata dallarında faaliyet göstererek hem ekonomik durumlarını düzeltmeye çalıştılar hemde çevredeki köylere yararları dokundu. Bu gün bu köy ve insanları, her alanadaki başarılar ve davranışları ile cihanbeyli ilçesinin örnek köyü olmuştur. Bu özelliğini korumaya kararlı görmektedir.

Bu köydeki türkistanlıların arasından zamanında büyük alimler sanatkarlar yetişmiş olmasına rağmen, Türkistanda sahip oldukları kültürü Türkiye'ye kadar taşımakta pek başarılı olmamışlardır. Bundada, Sibiryaya gibi soğuk ve uzak bir bölgeye ve ordan tekrar Türkiye'ye yapılan uzun, zorlu ve yorucu göçlerin olumsuz tesiri olmuştur. Sibiryada iken daha çok kazak kültürünün etkisi altında kalınmış ve bu etki hâlâ hissedilmektedir.

Türkiyede geçen son 79 yılda sosyal yapıda, kültürel yapıda ve şivede bir takım ufak, tefek değişiklikler ve yenilikler olmuştur.

Bu gün, küçük büyük herkes kendi arasında özbek şivesi ile konuşmakta, düğünlerde, bayramlarda, diğer özel günlerde, misafirlerin karşılanması, ağırlanması ve uğurlanmasında, birbirleri ile sosyal ilişkilerde ve kısacası her konuda genelde eski adet ve gelenekler uygulanmaktadır.

Bögrüdelikteki düğün ve bayram olayına kısaca göz atalım.

Düğünlerdeki geleneklerin, bir kısmı halen uygulanmamakla birlikte büyük bir kısmı uygulanmaya devam edilmektedir.

Düğün ve düğünün etkisi beş gün sürmektedir. Birinci gün, gece kyarısından başlayan hazırlıkların neticesinde, öğlene doğru, hem kız, hemde erkek evinde olmak üzere ayrı ayrı çok büyük iki davet verilir. Buna toynın hatımı denir. Hatımda, Türkistan yemekleri verilir. Bu gelenek her düğünde uygulanır. Birinci yemek olarak Öre denilen, arpanın bir taş oyuğunda dövülmesinden ve özünü oluşturan kısmın ayıklanıp alınması ile elde edilen ve göçe adı verilen malzemenin büyük kazanlarda 7 ila 8 saat pişirilmesi ile elde edilen özel yemek ve beraberinde pilav verilir. İkinci parti olarak genelde Beliç adı verilen, hindi, tavuk veya kaz etinin haşlanmadan direk pirinç ile karıştırılarak özel şekil verilmiş hamurun içinde fırına verilerek pişirilmesi ile elde edilen çok lezzetli ve yiyenlerin uzun süre unutamayacakları bir Türkistan yemeği verilir. Bu yiyecek demli ve şekersiz çay ile yenmektedir. Düğünlerde yapılan bu yemeklerin demli ve şekersiz çay ile yenmektedir. Düğünlerde yapılan bu yemeklerin dışında, beremic, cücbere, kerp top taba, botka, tabetir, lipüşke, şürbörek, betir, katmer gibi yemek ve yiyecekler halen yapılmaktadır.

Davet bittikten sonra düğün çalgılı olarak başlar. Eskiden Akordiyon (kermon) ve öteki çalgılara eşliğinde milli oyunlar oynanır, milli gösteriler yapılır ve milli türküler (yırlar) söylenirdi. Şu anda ise zaman zaman bazı düğünlerde bu adet uygulanıyor ancak genelde davul ve zurna eşliğinde düğün devam ediyor. Ancak akşamları düğün evinde bir odada orta yaş ve yukarısı bu geleneği her düğünde devam ettiriyor.

Kına gecesi düğünün ikinci günü akşam olur ve ertesi gün gelin getirilir. Gelin evinden ara-

balarla alınarak köyün etrafı dolandırılır ve erkek evine getirilir. Gelinin arabadan inmesi esnasında daha evvel damlara yerleştirilmiş olan şahıslar tarafından düğünü izleyenlerin üzerlerine helkelerden cevizler saçılır. İzleyicilerin ceviz kapaşmaları esnasında gelin damat (günev) tarafından sessizce eve alınır. Ceviz bitince davetliler evlere alınarak yemek verilir. Yemekten sonra gelin görümlüğe çıkar takılar takılır ve düğün biter. Ancak düğünün etkisi bitmez. Ertegü gün yani 1. törgün günü kız babası ve annesi akrabalarını toplayarak kızlarını görmeye gelir. Bunlara yemek verilir ve ağırlandırlar. Bunun ertesi günü yani 2. törgün damatın ailesi ve akrabaları gelini babaa ve annesinin evine gezdirmeye götürür. Bu esnada da yemekler verilir misafirler ağırlandırlar ve düğün tamamen bitmiş olur.

Düğünlerde halen uygulanmakta olan bir çok eski adetler mevcuttur. Ancak hepsini burada anlatmak mümkün olmadı.

Kısaca bayramlara değinecek olursak, dini bayramlara olağan üstü bir önem verilir. Her dini bayramdan bir iki gün evvel hazırlıklar yapılır ve bayramların simgesi haline gelmiş her bayrama her aile tarafından yapılan ve Bavursak diye adlandırılan yiyecek mutlaka pişirilir.

Bayram namazından sonra bütün cemaat köy mezarlığına gidere topluca dua edilir Kur'an okunur. Bu çok eskilerden beri sürdürülen bir töredir. Bayram süresince neşe ve canlılık hiç eksik olmaz. Çeşitli adet ve gelenekler canlandırılır.

Bögrüdelik türkistanlıları, bir çok olumsuz şartlara ve etkilere kısaca her şeye rağmen benliklerini muhafaza etme karar ve azmi içindedirler. Bazı istisnalar dışında, genelede çevre köylerle kız alış verişi yapmazlar. Her zaman kendi aralarında kız alıp vermeyi tercih ederler. Bu gün yaklaşık kırk, elli hane türkistanlı aile ekonomik nedenlerden dolayı çalışmak için Danimarkada bulunmaktadırlar. Ancak hiç bir zaman köyleri ile irtibat-

larını koparmamaktalar, benliklerini ve özelliklerini aynen orada devam ettirmektedirler. Şu sıralarda Danimarkada Türkiyeli Türkistanlılar cemiyetini kurma çalışmaları içersindedirler.

İçlerinde her zaman engin milliyetçilik duyguları besleyen Bögrüdelikliler şu anda yaşadıkları çevreden gördükleri bir takım olumsuz tavırlar ve hareketler ve yakınlarında dayanışma içinde olabilecekleri kendilerine benzer bir toplumun olmamasından dolayı yalnız kalmışlar ve uzun yıllar adeta dış Dünya ile ilişkilerini kesercesine kabuklarına çekilerek yaşamışlardır. Bir kaç kişinin şahsi gayretleri ile Türkiyede bulunan kazan ve kırım Türkleri ile irtibatlar kurulmuş ancak hemen, hemen hiç bir Türkistanlı toplumla doğru dürüst bir ilişki kurulamamıştır. Oysaki Türkiyede birarada yaşayan Türkistanlı potansiyelidir. Daha önemlisi bu insanlar misafirlerine olağan üstü önem veren bir toplumdur. Ziyarete gelen her şahıs ve ekip milli duyguları dahada alevlendirmekte ve büyük sevgi gösterilerinin oluşmasına sahane olmaktadır. 1987 yılı içinde etmişler ve coşkun sevgi gösterileri ile karşılanarak aynı duyguların sahnelenmesine vesile olmuşlardır.

1970 li yılların sonlarına doğru dışa açılma ve kendilerini tanıtırma süreci başlamış özellikle yüksek öğrenime devam eden gençler vasıtası ile bu hızlanmıştır.

Bu köydeki türkistanlıları bu dar çerçeve içersinde her yönleri ile anlatılabilmek tanıtabilme mümkün değil.

Konya ilinin cihanbeyli ilçesinin 40 km batısına düşen Bögrüdelik köyündeki bu insanlar milliyetçilik duyguları ile dopdolu olarak bütün türkistanlı ve bu davaya gönül veren misafirlerini ağılamak için her zaman hazırdırlar.

ROMALIM

Romalım bar, romalım bar
Romalım da tumarım bar
Bir körüşge humarım bar
Vah, Vah dad elimden getdi romal

Romalimning uçı şayi
Ortasida bardır ay'ı
Alib bering canım dayı
Vah, vah dad elimden getdi romal

Romal tuşib getdi yape
Yar eşitse bolar hafa
Yarga bariş aytmeng ape
Vah vah dad elimden getdi romal

Hop çirayli edi romal
Elimden uçirdi şemal
Atem Anem hem kembeğal
Vah vah elimden getdi romal

Romalde ediy'u heyalim
Zabun boldi heme ehvalim
Hem tuşer yadime yarım
Vah vah dad elimdene getdi romal

MENDİLİM (BAYRAĞIM)

Mendilim var mendilim var
Mendilim de yıldızım var
Bir gömleğe hasretim var
Vah ey vah elimden gitti mendil

Mendilimin ucu ipek
Ortasında vardır ay'ı
Alip verin canım dayı
Vah ey vah elimden gitti mendil

Mendil düşüp gitti yalnız,
Yar işitse olur mahzun
Yarâ gidip söylemeyin abla
Vay ey vah elimden gitti mendil

Çok güzel idi mendil
Elimden rüzgar uçurdu
Babam da Annem de yoksul
Vah ey vah elimden gitti mendil

Mendilde idi hayalim
Zabun oldu bütün ahvalim
Hep düşer yâdına yarım
Vah ey vah elimden gitti mendil

Hazırlayan: SABİR KARGER

ROMALIM BAR

M.M. ♩ = 80

Ro ma lim bar ro ma lim bar

Ro ma lim da tu ma rum bar Bir kö rüş ge hu

ma rim bar vah vah Dad e lim den get ti ru mal

KUTLU OLSUN

Sabri SEYHAN, İstanbul

Allah'tan uzun ömürlü olmasını dilerken cesur müteşebbis kurulunu candan kutlar ayrıca amatör yazarlara ayrılan bu sütun için ilgililere şükranlarımı sunarım.

Bu eserin çıkışındaki süratli başarı gelecekte de devam edeceğinden gurbetteki tüm Türkistanlılar emin olmalıyız.

İnşallah bu "sil baştana"nın sonu ve iyi niyetlerin başlanacağı olacaktır. Çünkü geçmişte yayın hayatına atılıp milli yolda hizmet ifası için karınca kararınca didinip bu yolda çetin mücadeleler veren fakat stratejide bazı şanssızlığa düşen birçok müteşebbis, imkansızlığa dayanamamış mecburen kendi hür iradeleri ile yayın hayatını yitirmiş ve tarihe mal olmuşlardır.

Geçmişteki ibret verici tecrübeler yeni kadro için bir nevi gösterge olacağından aynı şanssızlığa yol verilmeyecektir ümidindeyiz.

Türkistan milli davası şahısların tek başına yürütebileceği basit ve kolay iş olmadığını idraki içinde olup mevzuu şu açıdan tahlil edilmesine inanıyoruz. Yukarıdaki inanca göre yola çıkan bir kadronun doğuşunu görmek gerçekten sevindiricidir, ama bu çekirdek yeterlidir diyemeyiz. Onun içindir ki çok zor şart ve emeklerle meydana gelen şu itici güce Türkistanlı toplum olarak her türlü desteğimizi esirgememeliyiz, ama karşılığında da Türkistanlılar arası milli görüşü oluşturacak ortam yaratılması için yayın kurulundan bu yolda yardım istemeliyiz.

Gurbette dünyaya gelen yeni nesil Türkistanlı çocuklarımızı eğitebilecek basit fakat gerçekçi metodlar bulmalıdırlar diyoruz.

Fikir ve düşünce özgürlüğünden yeteri kadar istifade edebilen bizlerin arasında, çağımız icabı her türlü fikir taşıyan, az da olsa eli kalem tutanlar vardır kuşkusuz, şayet fikirlerin Türkistan milli davası açısından sakıncası yoksa ve kaleme alınmışsa yazarın diploma maddi ve fiziki yapısına bakılmaksızın Türkistanlılara özel sütunda mutlaka yer verilmelidir.

Türkistanlı gençler özendirilip yazı yazmaları için teşvik edici yollar bulunmalıdır.

Fikir birliği tanışma ve kadrolaşma için fırsat

yaratılmalıdır ki hür düşünceli Türkistanlı fertler yetişebilsin ve irfanı hür, tuttuğunu koparabilen gençler boy gösterip toplum kadrolaşmasında yer alabilsin.

Acıdır ama biz Türkistanlılar'ın birçoğu geri kalmış yaban ülkelerde milli duygudan yoksun yaşadığımız için milli ruh, milli görüş ve milli davadan habersiz yaşamaktayız. Edip ve güçlü yazarların yazılarını tahlil edip kavrayamamaktayız. Onun içindir ki özel sütunda yeni nesle temelden eğitebilecek ve seviyelerine göre yazabilen amatörlere bir hak tanıyalım diyoruz.

Bu bir lütuf değil haktır, çünkü hiç kimse doğuştan yazar değildir. Kaldı ki Türkistan milli davası için ileride her kademedede kalem gücüne ihtiyaç duyulacaktır, ve kadrolaşmanın beyni olacaktır, onun için bir taşla iki kuş vurmak mümkün olacak, yani bir yandan Türkistan davası başka milletlere anlatılırken özel sütunda dava sahipleri gençlerimize uygulamalı olarak temelde bir şeyler öğretmiş olacağız. Bunun yolu da gençlerimizi özendirip bu sahaya çekebilmektir tabii ki ilmi metod ve usullerle.

Günümüzdeki gurbet dünyasında, üç beş kişi gibi dar bir kadro ile Türkistan davasını yürütebilmek çok gayret gerektiren zor ve çetin bir iş, onun içindir ki bu sahada çok az yol almışız, belli birkaç fedakâr kişinin özel emek ve harcamaları ile meydana gelen cılız başarıda övünç kaynağımız olmaktadır. Fakat ne yazık ki örnek başarılarla bilgisizliğimiz sayesinde değerini devamlı yitirmektedir. Bu yolda ömür tüketenlere Allah'tan rahmet dilerken ömürleri kamalı bulmuş fedakar büyüklerimize saygılar sunarız. Geç de olsa bu büyüklerimizin önerilerine kulak vermek ilk işimiz olacaktır. Onların izinde yürüyen ve milli sahada mücadeleciler terbiyeli gençler yetiştirmeye mecburuz. Ama bu iş lafla olmaz, temel atıp üstünde çalışabilmek için önce özel sütunda fikirler açıkça enine boyuna açıklanıp zaman ve zemine göre ortam yaratılmalıdır. Halhazırda hayatta olan ve milli yolda değerli ömürlerini

feda edenlere saygılı olmak gelecek kadronun yetişmesinde etken olacaktır. Gurbetteki Türkistanlılar için vatanperverliği öğretecek ve bizleri yetiştirecek özel imkan, okul ve kitap olmayabilir, fakat Ulu Türkistan, geçmişte çok değerli alemşumul kişiler yetiştirmiş ve tarihin bağrına eserleri ile birlikte gömmüştür. Özellikle son yüzyılda özüne has üsluplarla eserler yazıp milli hissiyatı güçlendiren milli ediplerimizin eserlerini gözden geçirip kısıtlı olsa da gençlere sunmak isabetli bir başlangıç olacaktır. Yeter ki tez elden eserler seçilip derlenerek özel sütunda yerini bulsun ve gençlerimize sunulsun. Şuuru altında vatan hasretini duymayan, milli görüşe sahip olamayacağı gibi Türkistan davasına da katkıda bulunamaz. Bizim Türkistan davamız başka esir milletlerin davasına benzemez. Pek çok sivri uçlu ve karmaşık meselede komşu ülkelerin oyunu ile tuzağa düştük diyebiliriz. Onun için enine boyuna sağlıklı düşünebilen genç kadro gereklidir. Milli dava konuşulurken hiç olmazsa

asgari müşterekte birleşebilen kadroları bir an önce yaratmalıyız. Hizmetin azı çoğu olmayacağını bu insanların bilinç altına yerleştirmeye mecburuz, yoksa gurbette dünyaya gelmiş gençlerimiz kader birliği ile birbirlerine bağlanamazlar ve bütünleşme mefhumunu kavrayamazlar. Türkistan milli davası hiç birahıs ve zümrenin tekelinde olmadığına göre bu yolda takip edilen çeşitli görüşlerden korkmamalı fakat gençleri yetiştirecek en iyi metodla doğru yol ve yetişme yolu gösterilmelidir. Topluma hitap eden bir yayın gücüne güvenmeli ve dayanmalıyız diyoruz.

İkâmet ettiğimiz ülkelerin kanunlarına mutlaka uymalı ve iç politikalara alet olmamalı ama insan haklarını da ihmal etmemeli ve Türkistan davasını darda olsa işte bu koridordan yürütüp geçirmeli diyebilecek kadar uyanık, güçlü ve milli görüşe sadık gençler özel sütun eğitimi ile yetişeceğini düşünerek yola çıkmalıyız. Saygılarımla.

AZİZ YURTTAŞLAR VE KARDEŞLER

A.Hakim Kârı
Medina munavvara

Türkistan dendiği zaman bizim kalbimizde ve zihnimizde neler canlanmalıdır?

Türkistan ismi 5 milyon kilometre karenin üzerinde bir genişliğe sahip bir büyük yurdu düşündürmelidir.

Türkistan denildiğinde Peygamberimiz (S.A.)nın sözlerini, amellerini kitap halinde toplayarak mukaddes dinimize büyük hizmetlerde bulunmuş imam Buhari, imam Tirmizi gibi değerli alimleri yetiştiren yetiştiren bir vatan akla gelmelidir. Ayrıca Türkistanda doğmuş ve yaşamış, Tefsir, riyaziye ilmi, insanlık bilimleri üzerine kitap yazmış sayısız alimler hatırlanmalıdır.

Türkistan dendiği zaman Dünya Tıp ilminin kurucularından çok değerli bilim adamı Ebu Ali İbn-i Sina akla gelmelidir.

Türkistan dendiği zaman, bütün İslam dünyasında camiler, mescitler, okullar ve fakirhaneler kurmuş gayretli ve hamiyetli atalarımız hatırlanmalıdır.

Türkistan sözü, İslam ordusuna katılarak gazalar yapmış gazilerimizi, şehitlerimizi, Selahaddin Eyyubinin ordusunda, Osmanlı ordusunda haçlılara karşı savaşarak Beyt ül Mukaddesi koruyan yiğitlerimizi hatırlamalı ve onlardan ibret almalıyız.

Türkistan dendiğinde, onun sonsuz yeralaltı ve yerüstü zenginliklerinin, halkının ürettiklerinin hangi devletlere gittiğini, hangi milletlerin refahı için harcandığını düşünmemiz gereklidir.

Türkistan dendiğinde, bugün orada yaşayan milyonlarca Türk evladının esirlik altında nasıl acı çektiğini iyi düşünmemiz gereklidir. Binlerce yıl İslamiyet ve Türklük bayrağını şerefle dalgalandırmış kıymetli anayurdumuzun dinsiz düşmanlar tarafından

nasıl ezildiğini, parçalanmağa çalışıldığını bilmeliyiz.

Bütün bunlarla birlikte o şerefli ve haysiyetli neslin bir üyesi olduğumuzu bilmeli, üzerimizde aziz yurdumuzun ve milyonlarca kardeşimizin hakkı olduğunu hatırlayarak mukaddes vatanımızdan düşmanların çıkarılabilmesi için, İslamiyetin ve Türklüğün kurtarılması için ve Allah yolunda cihad için durmadan, dinlenmeden çalışmalıyız.

Aziz yuttaşlar, bir kuşun bile sarımsakdan yaptığı yuvasını bozacağım dersiniz size sarımsakmağa çalışır ve gerekirse canını verir. Arı kovanına yaklaşırsanız sürü halinde hücum ederler. Dünyada her varlık evini yuvasını korumak için varını yoğunu feda eder. Bu vatan sevgisi yüce Allah'ın yarattıklarına verdiği bir özelliktir. Bunu "Hubbul vatan min el iman" (vatanını sevmeyen insanın imanı yoktur). sözlerinde görmekteyiz.

Aziz vatandaşlar, vatansız insan dünyada eziyet çekmeye, ezilmeğe mahkumdur. Vatansız milletlere hiç kimse gerekli itibarı ve saygıyı göstermez. Bu sebeple İslam bayraklarının arasında kendi bayrağımızı dikebilmek için can ı gönülden çalışmamız gerekmektedir.

Değerli yurttaşlar, vatan için çalışma cehaletle, bilgisizlikle olmaz. Çalışma ilimle, sanatla, düşmanımıza karşı müttetikler bularak, şuurlu mücadele ile yapılır. Allah yolunda baş koyup malımızı ve canımızı vatan yolunda feda etmekle başarı mümkündür.

Yüce Allah Kur'an da şöyle buyuruyor. "Malınız ve canınızla Allah yolunda cihad ediniz. Bilirseniz bu sizin hayrınızdır.

ÜLKER

“Ülker’siz çay saati düşünülemez...”

Türkpetrol

